

ਪੀ. ਏਣਡ ਏਸ. ਬੈਂਕ

पा. एड एस. बक

राजभाषा अंकुर

मित्रता 2020

सितंबर 2020

सुख्तागतम्

बैंक के नए प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी

श्री एस. कृष्णन जी ने बैंक के नए प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी का पद ग्रहण किया।

श्री विनय कुमार मेहरोत्रा, महाप्रबंधक, श्री एस. कृष्णन जी प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी का फूलों से स्वागत करते हुए।

अपने कक्ष में पद ग्रहण करते हुए प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री एस. कृष्णन जी का तालियों से स्वागत करते हुए बैंक के कार्यकारी निदेशक श्री अजित कुमार दास एवं अन्य उच्चाधिकारी गण

ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਆ ਰਾਜਮਾਂਗ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ

ਰਾਜਮਾਂਗ ਅੰਕੁਰ

(ਕੇਵਲ ਆਂਤਰਿਕ ਵਿਤਰਣ ਹੋਵੇ)

ਬੈਂਕ ਫਾਊਂਡ, ਪ੍ਰਥਮ ਤਲ, 21, ਰਾਜੋਕੜ ਪਲੇਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ - 110008

ਸਿਤਾਂਬਰ 2020

ਮੁੱਖ ਸਂਕਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਕੌਰਾਨ

ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁੱਖ ਕਾਰਾਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸਂਕਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਅਜਿਤ ਕੁਮਾਰ ਦਾਸ

ਕਾਰਾਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ

ਮੁੱਖ ਸਂਪਾਦਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ

ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਸਹ ਮੁੱਖ ਰਾਜਮਾਂਗ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸਂਪਾਦਕ ਏਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਰਮਾ

ਵਰਿ਷ਠ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਮਾਂਗ)

ਸਂਪਾਦਕ ਮੰਡਲ

ਸ਼੍ਰੀ ਦੇਵੇਕਕ ਕੁਮਾਰ, ਵਰਿ਷ਠ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਮਾਂਗ)

ਡਾਕੀ. ਨੀਰੂ ਪਾਰਕ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਲਾਲ, ਰਾਜਮਾਂਗ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਈ-ਮੈਲ : hindipatrika@psb.co.in

ਪੰਜਾਕਣ ਸੰ.: ਏਫ.2(25) ਪ੍ਰੈਸ. 91

(ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤਿਥਿ : 31 / 10 / 2020)

'ਰਾਜਮਾਂਗ ਅੰਕੁਰ' ਮੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਾਮਗੀ ਮੈਂ ਦਿੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖਕ ਕੇ ਅਪਨੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਹਮਤ ਹੋਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਮਗੀ ਕੀ ਮੌਲਿਕ ਏਂਕ ਕੌਪੀ ਰਾਫ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਭੀ ਲੇਖਕ ਸ਼ਵਾਂ ਤੁਤਾਦਾਰੀ ਹੈ।

ਮੁੰਦ੍ਰਕ : ਜੈਨਾ ਑ਫਸੈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਸ

ਏ 33 / 2, ਸਾਇਟ-4, ਸਾਹਿਬਾਦ ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਯਲ ਏਰਿਆ,
ਗ਼ਾਜਿਯਾਬਾਦ, ਉਤਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਫੋਨ ਨੰ. : 98112 69844

ਈ-ਮੈਲ: jainaoffsetprinters@gmail.com

ਵਿ਷ਿਧ ਸੂਚੀ

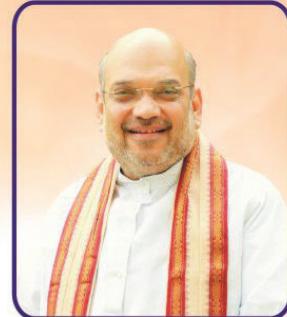
ਕ੍ਰਮ ਸੰ.	ਵਿਵਰਣ	ਪ੍ਰਾਤ ਸੰ.
1.	ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ/ਵਿ਷ਿਧ ਸੂਚੀ	1
2.	ਗ੍ਰਹਮਾਂਤ੍ਰੀ ਕਾ ਸੰਦੇਸ਼	2-3
3.	ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁੱਖ ਕਾਰਾਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ	4
4.	ਕਾਰਾਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਕਾ ਸੰਦੇਸ਼	5
5.	ਸੰਪਾਦਕੀਯ	6
6.	ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁੱਖ	7
7.	ਕਾਰਾਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ	10-12
8.	ਆਪਕੀ ਕਲਮ ਸੇ	13
9.	ਛਾਟ ਨਿਮਣ ਮੈਂ ਭਾਸਾ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ	14.15
10.	ਨਾਕਾਸ ਤਪਲਬਿਧਿਆਂ/ਸੰਗੋਲੀ	16-17
11.	ਬੈਂਕਾਂ ਕੇ ਨਿਜੀਕਣ ਕਾ ਬੈਂਕਾਂ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ	18-20
12.	ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਆ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡਾ	20
13.	ਪੀਏਸਬੀ ਏਲਾਏਂਸ-ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ	22-23
14.	ਗਾਹਕ ਕੇ ਮੁੱਖ ਸੇ	24
15.	ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕਾ ਗੈਰਵ	25-27
16.	ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ	28-29
17.	ਕਾਣੂੰਨ-ਕੋਨਾ/ਜਦਾ ਸੋਚਿਏ...	30-31
18.	ਦਾਵਣ ਜਿੰਦਾ ਹੈ	32-35
19.	ਏਕਾਗ੍ਰਤਾ ਕੀ ਸ਼ਾਤਿ	36-39
20.	(ਤੁਫ਼ੂ ਕਹਾਨੀ ਹਿੰਦੀ ਲੁਪਾਂਤਰ ਸਹਿਤ)	40
21.	ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼ਾ	41
22.	ਮਧ੍ਯਪ੍ਰਦੇਸ਼ : ਕਲਾ ਏਵਾਂ ਸੰਕੂਤਿ ਕਾ ਸਮਾਮੇਲਨ	42-43
23.	ਤੁਫ਼ਾਟਨ	44
24.	ਸੰਸਾਰ	
25.	ਵਿਦਾਈ/ਰਚਨਾਕਾਰੀਂ ਦੇ ਨਿਵੇਦਨ	
26.	ਹਿੰਦੀ ਕਾਰਦਿਆਲਾ	
27.	ਬੈਂਕ ਔਦ ਗਾਹਕ ਕੇ ਮਧ੍ਯ ਭਾਸਾ ਕਾ ਮਹੱਤਵ/ ਵਿਮੋਚਨ	
	ਨੋਵਲ ਕੋਣੋਨਾ ਵਾਹਿਸ	

ਅਮਿਤ ਸ਼ਾਹ

ਗ੍ਰਹ ਮੰਤ੍ਰੀ

ਭਾਰਤ

**AMIT SHAH
HOME MINISTER
INDIA**

ਪ੍ਰਿਯ ਦੇਸ਼ਵਾਸਿਯੋ !

ਹਿੰਦੀ ਦਿਨ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਅਵਸਰ ਪਰ, ਮੈਂ ਸਭੀ ਦੇਸ਼ਵਾਸਿਯੋਂ ਕੋ ਹਾਰਦਿਕ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏਂ ਦੇਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹਾਂ।

ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਮੈਂ ਹਮਾਰਾ ਦੇਸ਼, ਇੱਕ ਅਲਗ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸਾਂਕੁਤਿਆਂ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਕਲਾਏਂ ਔਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕਾ ਮੇਲਜੋਲ ਯਹਾਂ ਪਰ ਦਿਖਾਈ ਪਿਛਾ ਹੈ। ਯਹ ਹਮਾਰੀ ਬਹੁਤ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਹਮ ਸਭੀ ਦੂਇਂ ਸੇ ਇੱਕ ਸੰਪਨ੍ਨ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਹਨ। ਅਨੇਕ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਏਂਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਆਂ ਹਮਾਰੀ ਨ ਕੇਵਲ ਵਿਰਾਸਤ ਹਨ, ਹਮਾਰੀ ਤਾਕਤ ਭੀ ਹਨ, ਇਸਲਿਏ ਹਮੇਂ ਇਸਕੋ ਆਗੇ ਬਢਾਨਾ ਹੈ। ਸਾਂਕੁਤਿਕ ਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਿਧਤਾ ਸੇ ਭੇਂ, ਇਸ ਗੈਰਵਸ਼ਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਪੁਰਵ ਸੇ ਪਥਿਗ ਔਰ ਉਤਰ ਸੇ ਦਕਖਿਨ ਕੇ ਬੀਚ, ਸਦਿਧੀਂ ਸੇ, ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਨੇ ਸੰਪਰਕ ਬਨਾਏ ਰਖਨੇ ਕਾ ਕਾਮ ਕਿਯਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਇਸਮੇਂ ਪ੍ਰਸੁਖ ਭਾਸ਼ਾ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਧੇ ਧੋਗਦਾਨ ਜੋ ਹਿੰਦੀ ਕਾ ਹੈ ਇਸਕੋ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਕਈ ਨੇਤਾਓਂ ਨੇ ਸਮਝ-ਸਮਝ ਪਰ ਸ਼ਰਾਹਾ ਹੈ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਕੋ ਏਕਤਾ ਕੇ ਸਤਰ ਮੈਂ ਪਿਰੋਜੇ ਕਾ ਕਾਮ ਕਿਯਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਔਰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਨੇ ਮਿਲਕਰ ਭਾਰਤ ਕੀ ਸਾਂਕੁਤਿਕ ਵਿਵਿਧਤਾ ਕੀ ਆਗੇ ਲੇ ਜਾਨੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੜਾ ਧੋਗਦਾਨ ਦਿਯਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਸਾਥ ਬ੍ਰਾਂ, ਬੁਦੇਲਖਣਡੀ, ਅਵਧੀ, ਭੋਜਪੁਰੀ, ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਔਰ ਬੋਲਿਆਂ ਇਸਕਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ ਹਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਸ਼ਵਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੇ ਸਮਝ ਸੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਧ ਏਕਤਾ ਔਰ ਅਸਿਮਤਾ ਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵੇਂ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਮਾਧਿਧਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਸਬਸੇ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤਿ ਇਸਕੀ ਵੈਜਾਨਿਕਤਾ, ਮੌਲਿਕਤਾ, ਸਰਲਤਾ, ਸੁਕੂਦਤਾ ਔਰ ਸ਼ਵੀਕਾਰਤਾ ਭੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇ਷ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਮੇਂ ਜੋ ਬੋਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਵਹੀ ਲਿਖਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਇਨ ਵਿਸ਼ੇ਷ਤਾਓਂ ਏਂਵੇਂ ਸੰਵਾਦਗ੍ਰਹਣਤਾ ਕੇ ਧਿਆਨ ਮੈਂ ਰਖਣੇ ਹੁਏ ਭਾਰਤੀਧ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸੰਭਾ ਨੇ 14 ਸਿਤਾਬਰ, 1949 ਕੋ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਸੰਘ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਿਯਾ।

ਭਾਰਤੀਧ ਸੰਭਾਤਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਔਰ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਕੀ ਅਵਿਰਲ ਧਾਰਾ, ਸੁਖਾਂ ਰੂਪ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੇ ਹੀ ਜੀਵਨਤ ਤਥਾ ਸੁਰਖਿਤ ਰਹ ਪਾਈ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ, ਬਾਕੀ ਸਥਾਨੀਧ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਭੀ, ਬਲ ਦੇਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਯਾ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਜ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ, ਹਿੰਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਧਾ ਕਭੀ ਭੀ ਸਥਾਨੀਧ ਭਾਸ਼ਾ ਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਯਹ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਕੇ ਜਨਮਾਨਸ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਪ਷ਟ ਹੋਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। 26 ਜਨਵਰੀ 1950 ਕੋ ਲਾਗੂ ਭਾਰਤੀਧ ਸੰਵਿਧਾਨ ਕੇ ਅਨੁਚਛੇਦ 343 ਮੈਂ ਯਹ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਰਖਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਘ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ 'ਹਿੰਦੀ' ਵੇਂ ਲਿਪਿ 'ਦੇਵਨਾਗਰੀ' ਹੋਣੀ। ਅਨੁਚਛੇਦ 351 ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਕੀ ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕਾ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਰੂਪ, ਸ਼ੈਲੀ ਔਰ ਪਦੋਂ ਕੀ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਣੇ ਹੁਏ, ਜਹਾਂ ਆਵਥਕ ਹੈ ਯਾ ਵਾਂਛਨੀਧ ਹੋ, ਵਹਾਂ ਤਥਾਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਕੇ ਲਿਏ ਸੁਖਿਤ: ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੇ, ਔਰ ਗੈਣਤ: ਅਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਸੇ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣੇ ਹੁਏ, ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਸਮੂਦਿੰਦ੍ਰ ਸੁਨਿਅਤ ਕੀ ਜਾਨੀ ਹੈ।

ਸੰਵੈਧਾਨਿਕ ਦਾਇਤਿਵਾਂ ਕੀ ਨਿਰਵਹਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਆਵਥਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਮਕਾਜ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀ ਅਪੇਕ਼ਾ ਸੂਲ ਰੂਪ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਕਿਯਾ ਜਾਏ ਔਰ ਅਨ੍ਯ ਸਥਾਨੀਧ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਮੈਂ ਇਸਕਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਿਯਾ ਜਾਏ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਸਭੀ ਮੰਤਰਾਲਾਯਾਂ/ਵਿਭਾਗਾਂ/ਕਾਰਾਲਾਇਆਂ/ਉਪਕ੍ਰਮਾਂ ਤਥਾ ਬੈਂਕਾਂ ਇਤਿਹਾਦਿ ਕੀ ਕਾਰਾਲਿਯ ਪ੍ਰਸੁਖਾਂ ਏਂਵੇਂ ਵਰਿ਷ਟ ਅਧਿਕਾਰਿਆਂ ਸੇ ਮੇਰਾ ਵਿਨਸਤ ਆਗਰਾ ਹੈ ਕਿ ਸਥਾਨੀਧ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਵੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਮਕਾਜ ਮੈਂ, ਸੂਲ ਰੂਪ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਣੇ ਤਾਕਿ ਕਾਰਾਲਿਯ ਕੀ ਅਨ੍ਯ ਅਧਿਕਾਰਿਆਂ ਵੇਂ ਕਾਰਨਾਇਆਂ ਕੀ ਭੀ ਅਪਨਾ ਕਾਰਾਂ ਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਕਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲੇ।

ਮਾਨਨੀਧ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤ੍ਰੀ ਜੀ ਕੀ ਨੇਤ੍ਰਤਵ ਮੈਂ ਆਜ ਭਾਰਤ ਏਕ ਸੰਸਾਧਨ-ਸੰਪਨ੍ਨ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਉਭਰ ਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਸਮੂਦਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕਾ ਬਹੁਤ ਬੜਾ ਧੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਵੈਖਿਕ ਮੰਚਾਂ ਪਰ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤ੍ਰੀ ਜੀ ਦ੍ਰਾਰਾ ਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਦਿਏ ਗਏ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਸੇ, ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਵੈਖਿਕ ਕਦ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁਆ ਹੈ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਆਂ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਭੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਸੇ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਯੁਵਾ ਪੀਛੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਸਾਥ ਜੁੜਨੇ ਕੀ ਓਰ ਅਗ੍ਰਸਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਸ, ਆਵਥਕਤਾ ਇਸ ਬਾਤ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਆਗਾਮੀ ਪੀਛੀ ਕੀ ਅਧਿਕ ਸੇ ਅਧਿਕ ਸੂਚਨਾਏਂ ਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਈ ਜਾਏ ਔਰ ਤਨਮੇਂ ਏਸੇ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਿਏ ਜਾਏ ਕਿ ਵਹ ਸੂਲ ਰੂਪ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੈਂ ਕਾਮ ਕਰੋ।

वर्तमान समय में कोई भी भाषा सूचना प्रौद्योगिकी के बिना पल्लवित और पोषित नहीं हो सकती। राजभाषा विभाग सूचना प्रौद्योगिकी के माध्यम से राजभाषा हिंदी का और अधिक प्रचार करने के लिए प्रतिबद्ध है और इस दिशा में निरंतर कार्य कर रहा है। प्रधानमंत्री जी के 'आत्मनिर्भर भारत' के अभियान को आगे बढ़ाते हुए, राजभाषा विभाग द्वारा हिंदी के लिए ई-टर्म्स सुदृढ़ करने का काम किया जा रहा है। 'वोकल फॉर लोकल' के अंतर्गत किए जा रहे कार्यों में विभाग द्वारा निर्मित स्मृति आधारित अनुवाद टूल 'कंठस्थ' का विस्तार किया जा रहा है जिससे अनुवाद के क्षेत्र में समय की बचत करने के साथ-साथ एकरूपता और उत्कृष्टता भी सुनिश्चित की जा सके। इसके अतिरिक्त लीला हिंदी प्रवाह, ई-महाशब्दकोश मोबाइल एप्लीकेशन भी हिंदी प्रेमियों के लिए अत्यंत उपयोगी हैं। राजभाषा विभाग द्वारा ई-सरल हिंदी वाक्यकोश का विकास किया जा रहा है।

राजभाषा हिंदी का प्रयोग बढ़ाने और कार्यालय स्तर पर हिंदी में लेखन को प्रोत्साहित एवं प्रेरित करने में, हिंदी गृह-पत्रिकाओं का विशेष महत्व है। राजभाषा विभाग द्वारा बनाए गए ई-पत्रिका पुस्तकालय के माध्यम से हिंदी के पाठक विभिन्न सरकारी संस्थानों द्वारा प्रकाशित होने वाली ई-पत्रिकाओं से लाभान्वित हो पाएंगे। आज हिंदी दिवस के मौके पर मेरा यह कहना है कि सभी मंत्रालय सरकारी कामकाज में इन ई-टूल्स का अधिक से अधिक प्रयोग सुनिश्चित करें।

विगत कई माह से पूरी दुनिया अत्यंत विषम परिस्थिति से गुजर रही है। प्रधानमंत्री जी के नेतृत्व में भारत कोरोना महामारी से लड़ने में सफल रहा और इस लड़ाई में सभी राज्य सरकारों के साथ प्रत्यक्ष नागरिकों ने भी सहयोग किया है। समय-समय पर प्रधानमंत्री जी ने राष्ट्र को संबोधित कर देश की जनता को कोरोना महामारी से लड़ने के लिए सबल प्रदान किया। कोरोना महामारी से उत्पन्न अप्रत्याशित संकट की स्थिति के कारण, जनहित को प्राथमिकता देते हुए इस वर्ष 'हिंदी दिन समारोह' का आयोजन नहीं किया जा रहा है लेकिन जिन मंत्रालयों, विभागों, संस्थाओं, बैंकों, सरकारी उपकरणों, नगर राजभाषा कार्यान्वयन समितियों ने पूरे वर्ष पूरी निष्ठा से हिंदी में श्रेष्ठ कार्य किया है और प्रतिष्ठित राजभाषा कीर्ति पुरस्कार जीते हैं, उन्हें मैं अपनी ओर से बहुत-बहुत बधाई देता हूं। इसके साथ-साथ हिंदी में मौलिक पुस्तक लेखन और पत्र-पत्रिकाओं में प्रकाशित उत्कृष्ट लेखों के लिए प्रदान किए जाने वाले राजभाषा गौरव पुरस्कार विजेता भी बधाई के पात्र हैं ही। मैं आशा करता हूं कि आप सभी पुरस्कार विजेता यहीं से थेंके नहीं, भविष्य में, हिंदी के लिए कार्य करने के लिए, उच्च और अनुकरणीय मानदंड प्रस्थापित करते रहेंगे। ये प्रधानमंत्री जी की प्रेरणा थी कि देश इस आपदा को अवसर में परिवर्तित करे। राजभाषा विभाग ने भी इस अवसर का सकारात्मक उपयोग करते हुए सूचना तकनीक का सहारा लिया और पहली बार वीडियो कॉन्फ्रेंसिंग जैसे ऑनलाइन माध्यमों के जरिए, बड़ी संख्या में, ई-निरीक्षण एवं नगर राजभाषा कार्यान्वयन समिति की बैठकों का आयोजन किया। राजभाषा विभाग के प्रशिक्षण केंद्र, केंद्रीय हिंदी प्रशिक्षण संस्थान तथा केंद्रीय अनुवाद ब्यूरो द्वारा पहली बार ऑनलाइन माध्यम से प्रशिक्षण कार्यक्रमों का आयोजन शुरू किया गया जिसमें परंपरागत क्लासरूम टीचिंग को परिवर्तित कर, ऑनलाइन वेब कॉन्फ्रेंसिंग टूल के माध्यम से प्रशिक्षण दिया जा रहा है।

संघ की राजभाषा नीति के अनुसार हमारा संवैधानिक दायित्व है कि हम राजभाषा संबंधित अनुदेशों का अनुपालन करें, तत्परता के साथ अनुपालन करें। हम स्वयं मूल कार्य हिंदी में करते हुए अधिकारियों/कर्मचारियों से राजभाषा अधिनियमों का अनुपालन सुनिश्चित कराएं ताकि आमजन सभी सरकारी योजनाओं व कार्यक्रमों का लाभ, निर्बाध रूप से उठा पाए।

आइए ! हिंदी दिवस के इस अवसर पर हम प्रतिज्ञा लें कि हिंदी की उन्नति व प्रगति की यात्रा पूरे समर्पण के साथ हम आगे बढ़ाते हुए, हम सब मिलकर राजभाषा हिंदी को सभी स्थानीय भाषाओं के साथ में रखते हुए, हिंदी के माध्यम से आत्मनिर्भर भारत का निर्माण करेंगे। इस मौके पर, मैं देश के युवाओं को भी कहना चाहता हूं कि जब स्थानीय भाषा में बोलने वाला साथी हो तब और कोई भाषा का प्रयोग न करते हुए भारतीय भाषाओं के प्रयोग का आग्रह रखिए । मैं अभिभावकों को भी कहना चाहता हूं, - अपने बच्चों के साथ भारतीय भाषाओं में बात करने की बात का संस्कार डालें और अपनी भाषाओं की यात्रा को हम आगे बढ़ाएं । मोदी सरकार की नई शिक्षा नीति से अन्य भारतीय भाषाओं व हिंदी का समानांतर विकास होगा, ऐसा मुझे पूरा विश्वास है कि हमारे सामूहिक प्रयासों से हिंदी न केवल राष्ट्रीय स्तर पर अपितु, विश्वपटल पर ज्ञान-विज्ञान से परिपूर्ण समद्ध भाषा के रूप में स्थापित होगी।

'हिंदी दिन' के शुभ अवसर पर आप सभी को पुनः मैं हार्दिक शुभकामनाएं देता हूं।

भारत माता की जय !

नई दिल्ली,
14 सितंबर, 2020

(अमित शाह)

भाषा की सरलता, सहजता और शालीनता अभिव्यक्ति को सार्थकता प्रदान करती है। हिंदी ने इन पहलुओं को खुबसूरत से समाहित किया है – नरेंद्र मोदी (प्रधानमंत्री)

ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁੱਖ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮਹੋਦਿਆ ਕਾ ਸੰਦੇਸ਼

ਪ੍ਰਿਯ ਪੀਏਸਬੀਏਨ,

ਆਪ ਸਭੀ ਕੋ ਮੇਰੀ ਓਰ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕੀ ਹਾਰਿੰਕ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏ।

”ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ“ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਆਪਸੇ ਸ਼ਾਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਮੈਂ ਆਤਮੀਧ ਪ੍ਰਸਨਾਨਤਾ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਮਾਤਰ ਏਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਿਕ ਭਾਰਤੀਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕੀ ਸਬਲ, ਸ਼ਾਸਤਰ ਤਥਾ ਸਮਰਥ ਸੰਵਾਹਿਕਾ ਭੀ ਹੈ। ਇਸਲਿਏ 14 ਸਿਤਾਂਬਰ 1949 ਕੋ ਸਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਕੋ ਸੰਧੀਧ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਸ਼ੀਕਾਰ ਕਿਯਾ ਔਰ ਤਭੀ ਸੇ ਯਹ ਦਿਨ ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਮਨਾਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਕਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਗ੍ਰੰਥ ਮੰਤਰਾਲਾਦ ਦੀਆਂ ਵਰ਷ 2019–20 ਮੌਜੂਦ ”ਕ“ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ ਮੌਜੂਦ ਸ਼੍ਰੇ਷਼ਟ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਾਨਚਨਿਧਨ ਕੇ ਲਿਏ ਸਰਵੋਚਚ ਪੁਰਸਕਾਰ ”ਕੀਰਿਤ ਸ਼ੀਲਡ (ਦ੍ਰਿੰਤੀਧ)“ ਕੇ ਲਿਏ ਚਧਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਲਿਏ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੇ ਸਾਥ ਆਪ ਸਭੀ ਬਧਾਈ ਕੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪ ਸਭੀ ਸੇ ਆਗਹ ਕਰਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿ਷ਾਂ ਮੌਜੂਦ ਅਧਿਕ ਸੇ ਅਧਿਕ ਅਪਨੇ ਦੈਨਿਕ ਕਾਰ੍ਯ ਹਿੰਦੀ ਮੌਜੂਦ ਕਰੋ।

ਸਾਥਿਯੋਂ, ਹਮਾਰੇ ਸਵਿਧਾਨ ਮੌਜੂਦ 22 ਭਾਰਤੀਧ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੋ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਮੌਜੂਦ ਵਿਮਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾ—ਭਾਸ਼ਾ ਸਟਾਫ ਕੋ ਧਿਆਨ ਮੌਜੂਦ ਰਖਕਰ, ਅੰਕੁਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੌਜੂਦ ਏਕ ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋ ਭੀ ਸਥਾਨ ਦਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਯਹ ਪ੍ਰਯਾਸ ਸਰਾਹਨੀਧ ਹੈ। ਮੁੜ੍ਹੇ ਪੂਰ੍ਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਭੀ ਨ ਕੇਵਲ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ ਮੌਜੂਦ ਬਲਿਕ ਬੈਂਕ ਕੀ ਪ੍ਰਗਤਿ ਕੇ ਲਿਏ ਭੀ ਪ੍ਰਤੇਕ ਵਿਵਸਾਧਿਕ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ ਮੌਜੂਦ ਪੂਰ੍ਣ ਸਮਰਪਣ ਏਵਾਂ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਸੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰੋਂਗੇ ਜਿਸਦੇ ਬੈਂਕ ਨਾਲ ਕੀਰਿਤਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕੋਂ।

ਅਮਿਤ ਸ਼ਾਹ
(ਏਸ. ਕ੃ਣਾਨ)

ਕਾਰ्यਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਮਹੋਦਿਵ ਕਾ ਸਂਦੇਸ਼

ਸਾਥਿਯੋ,

ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕੇ ਅਵਸਰ ਪਰ ਆਪ ਜਾਨੀ ਕੇ ਮੇਰੀ ਹਾਰਦਿਕ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏ।

ਭਾਰਤੀਯ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦ੍ਰਾਗ ਦਿਨਾਂਕ 14 ਸਿਤਾਂਬਰ, 1949 ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਪਰਿਆਵਰਾਓਂ ਕੋ ਜੋੜਨੇ ਤੱਥਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਾਲੀ ਏਵਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾਨੇ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਸੰਘ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਥਾ ਸੰਘ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਰਥ ਕਰਨਾ ਹਮਾਰੀ ਸੰਵੈਧਾਨਿਕ ਜਿਸ਼ੇਦਾਰੀ ਹੈ। ਮੁੜ੍ਹੇ ਯਹ ਬਤਾਤੇ ਹੋਏ ਅਤਿਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਕੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਗ੍ਰਾਮ ਮੰਤਰਾਲਾਇ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦ੍ਰਾਗ ਅਤੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਥਨਿਕ ਕੇ ਲਿਏ ਵਰ્਷ 2019–20 ਕਾ ਕੀਰਿਤ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ (ਫਿਰੀਤੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਕੇ ਲਿਏ ਅਤਿਧਿਤ ਸਮਾਨ ਏਵਾਂ ਗੈਰਵ ਕਾ ਵਿ਷ਯ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਲਿਏ ਮੈਂ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੇ ਸਾਥ ਆਪ ਸਾਬਕੇ ਭੀ ਬਧਾਈ ਦੇਤਾ ਹਾਂ। ਇਸਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਨ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡੇ ਮੌਜੂਦਾ ਆਧੋਜਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਸਾਰੀ ਸਟਾਫ ਸਦਸ਼ਾਂ ਕੋ ਭੀ ਬਹੁਤ—ਬਹੁਤ ਬਧਾਈ। ਅਪਨੇ ਉਤਸਾਹ ਕੋ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਨਾਏ ਰਖੋ ਤੱਥਾ ਭਵਿ਷ਾ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਕ ਸੇ ਅਧਿਕ ਕਾਰਥ ਕਰੋ ਤੱਥਾ ਬੈਂਕ ਕੋ ਗੈਰਵਾਨਿਤ ਕਰੋ।

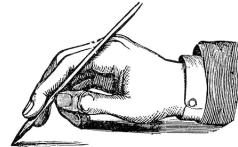
ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕੇ ਅਵਸਰ ਪਰ ਪੁਨ: ਮੇਰੀ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏ।

ਅਜਿਤ ਕੁਮਾਰ ਦਾਸ

ਅਜਿਤ ਕੁਮਾਰ ਦਾਸ

ਸੱਪਾਦਕੀਯ

ਪ੍ਰਿਯ ਪਾਠਕੋ,

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਅਪਨੇ ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ ਆਪ ਸਭੀ ਕੇ ਸਮਝ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਨੇ ਮੌਜੂਦੇ ਸੱਦੈਵ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਬਾਰ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਸੇ ਹਮਾਰੇ ਲਿਏ ਅਤ੍ਯੰਤ ਗੌਰਵ ਏਵਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨਤਾ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਕੋ "ਕ" ਕ੍਷ੇਤਰ ਕੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਮੌਜੂਦੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਾਨਵਿਧਨ ਕੇ ਲਿਏ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਗ੍ਰੂ ਮੰਤਰਾਲਾਵ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਛਿਤ "ਕੀਰਿਤ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ (ਵਿਤੀਧਾਰੀ)" ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਲਿਏ ਨ ਕੋਵਲ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬੈਂਕ ਕੇ ਸਭੀ ਕਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤ੍ਯਕਥ ਏਵਂ ਅਪ੍ਰਤ੍ਯਕਥ ਰੂਪ ਸੇ ਬਧਾਈ ਕੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਇਸਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡੇ ਕੇ ਦੌਰਾਨ ਆਯੋਜਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦੇ ਆਪ ਸਭੀ ਨੇ ਬਢਾਵ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਭਾਗਿਤਾ ਕੀ। ਮੈਂ, ਨ ਕੋਵਲ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਵਾਂ ਕੇ ਵਿਜੇਤਾਵਾਂ ਕਾ ਬਲਿਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂਨੇ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦੇ ਸਹਭਾਗਿਤਾ ਕੀ ਉਨ ਸਭੀ ਕਾ ਭੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਆਮਾਰ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬੈਂਕ ਮੌਜੂਦੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੋ ਬਢਾਵਾ ਦੇਨੇ ਮੌਜੂਦੇ ਅੰਕੁਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਭੀ ਅਪਨੀ ਭੂਮਿਕਾ ਪੂਰੇ ਜੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਸੇ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਹਮ ਨ ਕੋਵਲ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਬਲਿਕ ਬੈਂਕ ਔਰ ਇਸਦੇ ਜੁਡੀ ਅਨ੍ਯ ਗਤਿਵਿਧਿਆਵਾਂ ਪਰ ਭੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਡਾਲਦੇ ਹਨ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਅੰਕ ਮੌਜੂਦੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਤਥਾ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖਾਵਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸਮਕਾਲੀਨ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਵਾਂ ਕੇ ਕਾਰਣ ਕੌਂਵਿਡ-19 ਮਹਾਮਾਰੀ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਭੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਖਿਕ ਏਕਤਾ ਸੂਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀ ਕਹਾਨੀ ਮੌਜੂਦੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੋ ਵਿਚ ਆਕਰ਷ਣ ਹੈ।

ਸਾਥਿਧੀ, "ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ" ਏਕ ਪ੍ਰਯਾਸ ਹੈ ਬੈਂਕ ਮੌਜੂਦੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਔਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਾ। ਆਸਾ ਹੈ ਕਿ ਬੈਂਕਿੰਗ ਏਵਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਵਿਵਿਧਤਾਵਾਂ ਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਯਹ ਅੰਕ ਭੀ ਆਪਕੋ ਪਸੰਦ ਆਏਗਾ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦੇ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧਿਆ ਹਮੌ ਅਵਸ਼ਯ ਭੇਜੋ, ਤਾਕਿ ਹਮ ਅਪਨੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋ ਅਪਨੇ ਪਾਠਕਾਵਾਂ ਕੀ ਰੁਚਿ ਤਥਾ ਆਵਸ਼ਯਕਤਾਨੁਸਾਰ ਢਾਲ ਸਕੋ।

ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ

ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਸਹ ਮੁਖਾਵ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਾਂਕਰ

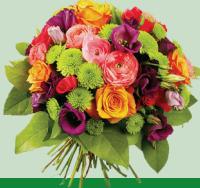
ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁਖਾਂ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ (19.09.2018 ਦੋ 03.09.2020)
ਬੈਂਕਰ, ਅਰਥਸ਼ਾਲਤੀ, ਮਾਰਗਦਰਖਕ, ਪ੍ਰੇਦਾਨਾਤੋਤ ਏਵਾਂ ਸਾਫਟਵਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪਾਸੋਂ

ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਾਂਕਰ ਜੀ ਨੇ ਦਿਨਾਂਕ 19.09.2018 ਕੋ ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁਖਾਂ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੇ ਪਦ ਪਰ ਕਾਰ੍ਯਭਾਰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਿਯਾ ਥਾ। ਸਨ् 1985 ਮੈਂ ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਾਂਕਰ ਜੀ ਨੇ ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਑ਫ ਤ੍ਰਾਵਨਕੌਰ ਮੈਂ ਪਾਰਿਵਿਕਾਸਾਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੇ ਪਦ ਸੇ, ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਨਿਰਨਤਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕੀ ਓਰ ਅਗ੍ਰਸਰ ਹੋਤੇ ਹੁਏ ਮਈ 2016 ਮੈਂ ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਑ਫ ਬੀਕਾਨੇਰ ਏਣਡ ਜਧਪੁਰ ਮੈਂ ਮੁਖਾਂ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੇ ਪਦ ਪਰ ਕਾਰ੍ਯਭਾਰ ਸੰਭਾਲਾ। ਉਨ੍ਨਤਿ ਕੇ ਨਾਲ ਸੋਪਾਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ 18 ਫਰਵਰੀ 2017 ਕੋ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਕੇ ਪਦ ਕੋ ਤਥਾ ਇਸਕੇ ਪਸ਼ਚਾਤ 19 ਸਿਤਾਂਬਰ 2018 ਕੋ ਹਮਾਰੇ ਅਰਥਾਤ ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁਖਾਂ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੇ ਪਦ ਕੋ ਸੁਝੋਬਿਤ ਕਿਯਾ। ਪਾਰਿਵਿਕਾਸਾਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁਖਾਂ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੇ ਪਦ ਪਰ ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾਓਂ ਕਾ ਨਿਰਵਹਨ ਕਿਯਾ ਔਰ ਉਨ੍ਨਤਿ ਕੇ ਸ਼ਿੱਖਕ ਕੋ ਛੁਆ। ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਉਨਕੀ ਕੁਲ ਸੇਵਾ ਅਵਧਿ ਲਗਭਗ ਦੋ ਵਰ੍਷ਾਂ ਕੀ ਰਹੀ। ਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਨੋਟ—ਬੰਦੀ, ਅਰਥਵਾਰਥ ਮੈਂ ਉਤਾਰ—ਚੜਾਵ, ਜੀਏਸਟੀ ਔਰ ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਹਰਸ, ਇਨ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪਾਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਮੈਂ ਬੈਂਕ ਨੇ ਉਨਕੇ ਮਾਰਗ—ਦਰਸ਼ਨ ਮੈਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕ੍ਸੇਤਰਾਂ ਮੈਂ ਅਨੇਕ ਉਪਲਥਿਤਾਵਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕੀ।

ਬੈਂਕ ਨੇ 14 ਵੋਂ ਵਾਰ්਷ਿਕ ਸੋਸ਼ਲ ਬੈਂਕਿੰਗ ਏਕਸੀਲੋਨਸ ਅਵਾਰਡਸ, 2018 ਲਈ ਵਰਗ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਕ੍ਸੇਤਰ ਲੈਂਡਿੰਗ (ਕ੃਷ਿ ਕ੍ਸੇਤਰ ਸੇ ਅਤਿਰਿਕਤ) ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ASSOCHAM ਸੇ ਸਵਰਹੇਠ ਬੈਂਕ ਕਾ ਸੋਸ਼ਲ ਬੈਂਕਿੰਗ ਏਕਸੀਲੋਨਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੀਤਾ। ਬੈਂਕ ਕੋ ਲਈ ਬੈਂਕਾਂ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਵਰਹੇਠ ਵਿਤੀਧ ਸਮਾਵੇਸ਼ਨ ਪਹਲ ਕੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਮੈਂ ਭਾਰਤੀਧ ਬੈਂਕ ਸੰਘ ਦੀਆਂ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰੌਦੀਗਿਕੀ, ਸਮੱਸੇਲਨ, ਏਕਸਪੋ ਏਂਡ ਅਵਾਰਡਸ 2019' ਕੇ ਰਨਰ ਅਪ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਚੁਨਾ ਗਿਆ ਥਾ।

ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਾਂਕਰ ਜੀ ਨੇ ਬੈਂਕ ਕੇ ਸਭੀ ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਕੇ ਲਿਏ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕ੍ਸੇਤਰਾਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਣ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਉਠਾਏ। ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਾ ਅਪਨੇ ਸਮਸਤ ਸਟਾਫ ਕੇ ਸਾਥ ਸੌਹਾਰਦਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧ ਨਿਰਮਾਣ ਕੇ ਅਤੁਲਨੀਧ ਕਾਰ੍ਯ ਕਾ ਸ਼੍ਰੇਯ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂਨੂੰ ਕੀ ਜਾਤਾ ਹੈ।

ਬੈਂਕ ਪਾਰਿਵਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ. ਹਰਿਸ਼ਾਂਕਰ ਜੀ ਕੇ ਅਨੁਪਮ ਯੋਗਦਾਨ ਔਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕੇ ਲਿਏ ਹਵਾਲਾ ਸੇ ਆਭਾਰ ਵਿਕਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਨਕੇ ਸ਼ਵਸਥ, ਉਜ਼ਜਵਲ ਤਥਾ ਸਮੂਦਾ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਜੀਵਨ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ।

ਆਪਕੀ ਕਲਮ ਦੇ

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੇ ਲਿਏ ਗ੍ਰੂ ਮੰਤ੍ਰਾਲਯ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦ੍ਰਾਹਾ ਆਪਕੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਕੋ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਮਕਾਜ ਮੌਕਾਵਾ ਦੇਨਾ ਹਮ ਸਭੀ ਕਾ ਸੱਖੇਧਾਨਿਕ ਦਾਇਤਿਵ ਹੈ।

ਡਾਕ ਨੀਂਹ ਪਾਠਕ ਕਾ ਲੇਖ ਸਰਾਹਨੀਯ ਹੈ।

ਪਰਾਵਰਣ ਸੰਰਕਣ ਕੀ ਸਮਸਥਾ ਕੋ ਧਿਆਨ ਮੌਕੇ ਰਖਣੇ ਹੋਏ ਈ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਯਾ ਜਾਏ ਔਰ ਉਸੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੀ ਵੇਬਸਾਈਟ ਪ੍ਰਾਂਤ ਪੁਸ਼ਟਕਾਲਾਵ ਮੌਕੇ ਅਪਲੋਡ ਕਿਯਾ ਜਾਏ।

ਆਸਾ ਹੈ ਆਪ ਭਵਿ਷ਾ ਮੌਕੇ ਭੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਪ੍ਰਗਾਸੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿ਷ਟਾ ਏਵੇਂ ਸਮਰਪਣ ਸੇ ਪ੍ਰਯਾਸ ਜਾਰੀ ਰਖੋਗੇ।

ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਓਂ ਸਹਿਤ,

ਮੰਜੁਲਾ ਸਕ਼ਸੋਨਾ
ਉਪ ਸਚਿਵ (ਅਨੁਸੰਧਾਨ)

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਗ੍ਰੂ ਮੰਤ੍ਰਾਲਾਵ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ

“ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ” ਕਾ ਨਵੀਨਤਮ ਅੰਕ (ਜੂਨ, 2020) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਧਨ੍ਯਵਾਦ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਅਵਲੋਕਨ ਦੇ ਇਸ ਵਾਤ ਕਾ ਏਹਸਾਸ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਵਿਡ-19 ਮਹਾਮਾਰੀ ਕੇ ਇਸ ਕਿਠਾਂ ਵੱਡੇ ਮੌਕੇ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋ ਸਾਰਗਾਂਭਿਤ ਏਵੇਂ ਤੁਕੜਾ ਵਨਾਨੇ ਕੇ ਪੂਰ੍ਣ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਯੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸਕੀ ਸਮਾਗਮੀ ਕਾ ਚਿਨ ਇਸ ਰੂਪ ਮੌਕੇ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਕੇ ਅਧਿਕਤਮ ਪੱਖੀਆਂ ਕਾ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਏ। ਸਮਸ਼ਤ ਵਿਧਾਵ ਰੋਚਕ ਏਵੇਂ ਜਾਨਵਰੀਕ ਹੈ।

ਕੋਰੋਨਾ ਏਵੇਂ ਅਰਥਵਾਸਥਾ ਨਾਮਕ ਆਲੋਚਨ ਵਰਤਮਾਨ ਆਰਥਿਕ ਵੌਡੀ ਕਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਬੈਂਕਿੰਗ ਪਰ ਭੀ ਵਿਵਿਧ ਸਾਮਾਂਧਿਕ ਵਿਧਾਵਾਂ ਪਰ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਕੋ ਸਥਾਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਜਾਨਵਰੀਕ ਏਵੇਂ ਵਿਧਾਵਾਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵੈਖਿਕੀ ਕੋਵਿਡ-19 ਮਹਾਮਾਰੀ ਪਰ ਭੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਏਵੇਂ ਇਸ ਲਡਾਈ ਮੌਕੇ ਅਫਸ ਮੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਨੇ ਵਾਲੇ ਕੋਰੋਨਾ ਸੋਡਾਵਾਂ ਕੇ ਯੋਗਦਾਨ ਕੋ ਚਿਤ੍ਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਮੌਕੇ ਦਰਸਾਵਾਂ ਹੈ ਜੋ ਉਨਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕੁਤੜਤਾ ਏਵੇਂ ਆਭਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰ ਸਾਹਿਤਿਕ ਲੇਖ ਮੌਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦਸ਼ਾ ਏਵੇਂ ਮਾਨਸਿਕ ਲੇਖ, ਕਥੀਅ ਮਾਣਸਿਕ ਪੱਜਾਬੀ ਕੀ ਰਚਨਾ ਏਵੇਂ ਬਹੁਭਾਸ਼ਾਵੀ ਮੌਕੇ ਅਤਿਲਾ ਡਾਕ ਮੂਲਾਵ ਅੰਡੇਕਰ ਕੇ ਅਕਿਲਾਵ ਪਰ ਆਲੋਚਨ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋ ਵਿਖਿਏ ਏਵੇਂ ਰਚਨਾਵੈਖਿਅ ਸੇ ਸੰਪੱਤ ਵਨਾਨੇ ਹੈ।

ਹਮ ਆਪਕੇ ਸਾਰਥਕ ਪ੍ਰਯਾਸਾਂ ਕੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਤੇ ਹੋ ਤਥਾ ਆਪਕੇ ਇਸਕੇ ਲਿਏ ਬਧਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵੱਡੇ ਅਭਿਆਸ ਸੁਭਕਾਮਨਾਏਂ।

ਸਥਨਵਾਦ।

ਅਜਯ ਕੁਮਾਰ
ਮੁਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)
ਇੰਡੀਅਨ ਬੈਂਕ

ਹਮੇਂ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ “ਅੰਕੁਰ” ਮਾਰਚ 2020 (ਮਹਿਲਾ ਸਾਂਝਕਿਕਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਂਕ) ਕਾ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਇਸਕੇ ਲਿਏ ਆਪਕੋ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਆਭਾਰ! ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਕੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੌਕੇ ਜੋ ਸਮਾਗਮੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਹ ਸਾਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਮਹਿਲਾ ਸਾਂਝਕਿਕਰਣ, ਔਰ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਕੀ ਵ੃ਦਿ ਸੇ ਅਤ੍ਯੰਤ ਲਾਭਦਾਤਕ / ਜਾਨਵਰੀਕ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ਯਹ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਹਮੇਂ ਵਰਤਮਾਨ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਦੇ ਭੀ ਅਵਗਤ ਕਰਾਤੀ ਹੈ ਔਰ ਸਾਥ ਹੀ ਹਮ ਸਥ ਅਪਨੇ ਸਟਾਫ ਸਦਰਾਂ ਕੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਭੀ ਪ੍ਰਚਿਤ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਹਮਾਰੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ “ਅੰਕੁਰ” ਅਥ ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਕੀ ਏਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਚਾਨ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਤੇਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੇ ਨੀਚੇ ਸੁਵਿਚਾਰ, ਤੁਢਕਣ ਯਾ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਂਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਮਾਨਾਵ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਯਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨੀਅ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ‘ਜਾਗ ਸੋਚਿਏ’ ਮੌਕੇ ਵਿਕਿਗਤ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਤੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਲਿਏ ਭੀ ਜਾਗ ਦੇਕਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋ ਔਰ ਭੀ ਰੁਚਿਕਰ ਬਨਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰੋਟਸਾਹਨ ਸੰਬੰਧੀ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਵ ਸਰਾਹਨੀਅ ਹਨ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੌਕੇ ਬੈਂਕ ਕੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਦੇ ਸਮਸ਼ਤ ਛਾਇਆਵਿਤੀਆਂ ਕੋ ਜੋ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ ਵਹ ਭੀ ਅਤ੍ਯੰਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨੀਅ ਹੈ। ਇਸ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋ ਬੈਂਕਿੰਗ ਜਗਤ ਦੇ ਸਮੁੱਖ ਰਖਨੇ ਪਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਲੇਖਕ / ਸੰਪਾਦਕ ਮਣਡਲ / ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਭੀ ਕੋ ਹਾਰਦਿਕ ਬਧਾਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ।

ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ ਨਿਏਂਜਨ
ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਅੰਚਲ ਬਰੇਲੀ

ਹਮੇਂ ਬੈਂਕ ਕੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਕੇ ਜੂਨ 2020 ਅੰਕ ਪ੍ਰਤਿਧਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਅੰਕ ਕੀ ਸਾਜ-ਸਜ਼ਾ ਏਵੇਂ ਜਾਗ-ਜਾਗ ਦੇ ਸੰਗਿਤ ਫੋਟੋ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਹਨ। ਹਮਾਰੇ ਕਾਰੀਅਲਾਵ ਕੀ ਔਰ ਸੇ ਆਪਕੋ ਬਹੁਤ—ਬਹੁਤ ਬਧਾਈ।

ਹਮੇਂ ਆਸਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਕੀ ਯਹ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਆਗੇ ਭੀ ਏਥੇ ਸਭੀ ਕੋ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਔਰ ਪ੍ਰਸਨਾਨ ਕਰਤੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਓਂ ਸਹਿਤ,

ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ ਪਾਣਡੇ
ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਅੰਚਲ ਦਿੱਲੀ-2

ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ ਨਿਰਾਂਜਨ

ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹਾਰ — ਜੀਤ ਸੇ ਅਵਲੋਪਿਤ ਹੈ। 'ਹਾਰ' ਯਦਿ ਨਿਧਤਿ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਤ ਹਮਾਰੀ ਜਿਦ ਕਾ ਅਨੁਤਪਾਦ। ਸਫਲਤਾ ਕਾ ਰਾਸਤਾ "ਕਟਕਾਕੀਰਾਂ" ਹੈਂ, ਕਾਂਟੋ ਸੇ ਭਾਰ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਫਲਤਾ ਬਿਨਾ ਬਾਧਾਓਂ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਤੀ। ਸਫਲਤਾ ਹਾਰ ਬਾਰ ਹਾਰ ਕੇ ਕਰੀਬ ਲੇ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਹਾਰ ਸੇ ਹਾਰ ਮਾਨਕਰ ਬੈਠ ਜਾਨਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਦ ਸੇ ਹਾਰ ਕੋ ਹਰਾਨਾ ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਕਾ ਰਹਸ਼ ਹੈ। ਏਕ ਬੱਡੇ ਲਕਘ ਕੀ ਓਰ ਬੱਢਤੇ ਮਨੁਘ ਕੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਿੰਤਾ ਰਹਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਆ ਵਹ ਅਪਨੀ "ਮੰਜ਼ਿਲ" ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਲੇਗਾ ਯਾ ਨਹੀਂ? ਵਹ ਬਾਧਾਓਂ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਮਾਰਗ ਕੀ ਦੁਵਿਧਾਓਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਮੌਲ ਲਕਘ ਕੀ ਓਰ ਫੋਕਸ ਸੇ ਵਿਚਲਿਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ।

"ਸਫਲਤਾ" ਔਰ "ਅਸਫਲਤਾ" ਮੌਲ ਅਧਿਕ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। "ਸਫਲਤਾ" ਕੀ ਧਾਤਾ ਦੁਰਗਮ ਹੈ "ਅਸਫਲਤਾ" ਕੀ ਧਾਤਾ ਭੀ ਯਹੀਂ ਤਕ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਅਸਫਲਤਾ ਉਨਕੇ ਹਾਥ ਲਗਤੀ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਿਮ ਕਣ ਮੌਲ ਟੂਟ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਵਕਤਿ ਉਸ ਅੰਤਿਮ ਕਣ ਮੌਲ ਭੀ ਅਪਨੇ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੇ ਸਾਥ ਲਕਘ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਂਘਰਸ਼ਤ ਰਹਤੇ ਹੈਂ ਤਨ੍ਹੋਂ ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਕਾ ਸ਼ਿਖਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ।

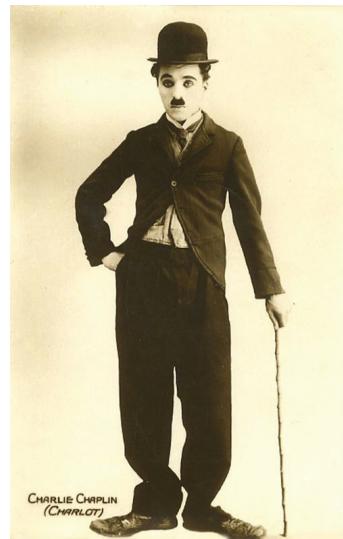
ਹਾਰਨੇ ਕੇ ਤਰ ਸੇ ਅਨੁਕੂਲ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਕੀ ਤਲਾਸ... 'ਲਕਘ—ਵਿਕਲਪਾਂ' ਕੀ ਓਰ ਬੜਾਯਾ ਗਿਆ ਕਦਮ ਸਬਸੇ ਬੜੀ ਹਾਰ ਹੈ। ਵਿਕਲਪ ਹਮੌਂ ਵਿਚਲਿਤ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਲਕਘ ਵਿਰਾਟ ਹੋ ਤੋ ਹਾਰਨੇ ਕੇ ਤਰ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਮੌਲ ਹਾਰ ਸੇ ਬਚਨੇ ਕੀ ਓਰ ਧਿਆਨ ਦੇਨਾ ਲਕਘ ਕੀ ਮਾਤ ਦੇਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਕਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸਫਲ ਵਕਤਿਆਂ ਨੇ ਹਾਰ ਕੇ ਤਰ ਕੀ ਨਿ਷ੇਧ ਕਿਯਾ। ਅਪਨੀ ਉਲੜਿਆਂ ਕੋ ਸੁਲਝਾਯਾ ਔਰ ਬੁਲਦਿਆਂ ਕੀ ਓਰ ਬੜ ਗਏ। ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਮੌਲ ਅਤਿਂਤ ਸਫਲ ਲੋਗਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸਫਲਤਾ ਹੀ ਦੇਖੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਜੀਤ ਹੀ ਦੇਖੀ ਹੈ। ਕਈ 'ਹਾਰ' ਸੇ ਸੀਖ ਕਰ ਏਕ ਲਕਘ ਕੀ ਓਰ ਬੱਢਨੇ ਵਾਲੇ ਵਕਤਿਆਂ ਕੀ ਲੰਬੀ ਫੇਹਰਿਸ਼ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਕਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਜੀਤਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਯਹ ਜੀਵਨ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਚੇਤਨਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਮੌਲ ਯਦਿ ਆਪ ਕਭੀ ਹਾਰਤੇ ਹੈਂ, ਤੋ ਵਹ ਆਗੇ ਬੱਢਨੇ ਕੀ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਹਾਰ ਹੁੰਈ ਹੈ, ਤੋ ਪਤਾ ਕੀਜਿਏ ਕਹਾਂ ਕਮੀ ਰਹ ਗਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਤਿਆਂ ਮੌਲ ਕਮੀ ਹੈ, ਤੋ ਕੋਣਿਅਤ ਤੇਜ ਕੀਜਿਏ।

ਹਾਰ ਔਰ ਜੀਤ

ਯਦਿ ਮਾਹੌਲ ਆਪਕੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੋ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਪਕ਼ਸ ਮੌਲ ਕੀਜਿਏ। ਅਗਰ ਆਪਨੇ ਹਾਰ ਕੋ ਹਰਾਨੇ ਕੀ ਠਾਨ ਲੀ ਤੋ ਜੀਤ ਮਿਲਕਰ ਹੀ ਰਹੇਗੀ।

ਮੂਲ ਫਿਲਮਾਂ ਕੇ ਦੌਰ ਮੌਲ ਹਾਸਿਲ ਵਕਤਿਆਂ ਕਾ ਏਕ ਨਾਮਚੀਨ ਚੇਹਰਾ ਹੈ ਸਰ ਚਾਰਲੀ ਸਪੇਨਸਰ ਚੈਪਲਿਨ, ਜਿਸੇ ਦੁਨਿਆ 'ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ' ਕੇ ਨਾਮ ਸੇ ਜਾਨਤੀ ਹੈ। ਉਸਕੇ ਜੀਵਨ ਕੀ ਏਕ ਹਿੱਸਾ ਬੇਹਦ ਗਰੀਬੀ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਔਰ ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ ਬੋਡਾ ਕੇ ਤਨਾਵ ਕੀ ਬੀਚ ਵਿਤੀਤ ਹੁਆ।

ਨੌ ਵਰ਷ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਮੌਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੇ ਲਿਏ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੁਏ 'ਚਾਰਲੀ' ਕੀ ਏਕ ਮਾਤਰ ਸ਼ਕਤਿ ਉਸਕੀ ਮਾਂ ਥੀ, ਜੋ ਉਸਕੇ 14 ਵਰ਷ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਮੌਲ 'ਮਾਨਸਿਕ' ਅਵਸਾਦ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਥੀ। ਸਾਂਘਰਸ਼ਾਂ ਕੇ ਇਸ ਦੌਰ ਮੌਲ 'ਹਾਰਨੇ' ਕੇ ਭਾਵ ਨੇ ਉਸੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ੌਕ ਸੇ ਜੋਡ ਦਿਯਾ। ਉਸਨੇ ਨਾਟਿਕ ਮਚਨਾਂ ਮੌਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਔਰ 19 ਵਰ਷ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਮੌਲ ਵਹ ਏਕ 'ਕੋਮੇਡੀਅਨ' ਬਨ ਗਿਆ ਥਾ। 1914 ਵਰ਷ ਮੌਲ 25 ਵਰ਷ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਮੌਲ ਉਸਨੇ ਪਹਲੀ ਫਿਲਮ 'ਦ ਟ੍ਰੈਸਮ' ਮੌਲ ਕਾਸ ਕਿਯਾ। ਕਲਾਕਾਰ 'ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ' ਕਾ ਸਾਰਾ ਸਾਂਘਰਸ਼ ਉਸਕੇ ਜਿਂਦਾਦਿਲੀ ਮੌਲ ਨਿਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ। 1918 ਵਰ਷ ਕਾ 'ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ' ਦੁਨਿਆ ਕੇ ਸਾਰਾਧਿਕ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਵਕਤਿਆਂ ਕੀ ਸੂਚੀ ਮੌਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਥਾ। 'ਚਾਰਲੀ' ਕੀ ਜਿਦਦ ਨੇ ਉਸੇ 'ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ' ਬਨਾ ਦਿਯਾ। ਸਾਂਘਰਸ਼ਾਂ, ਪਰੇਸ਼ਾਨਿਆਂ, ਔਰ ਜਹਾਲਤ ਸੇ ਯਦਿ 'ਚਾਰਲੀ' ਤਰ ਜਾਤਾ, ਤੋ ਵਹ 'ਕਲਾਕਾਰ' ਨਹੀਂ ਬਨ ਪਾਤਾ। ਇਸਲਿਏ ਕਿਸੇ ਭੀ ਹਾਰ ਨਾ ਮਾਨੇ ਔਰ ਅਡਿਗ ਰਹੇ।

ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ,
ਬਰੇਲੀ

ਰਾ਷ਟਰੀ ਨਿਰਮਾਣ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮੌਜੂਦਾ

ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਾਰਮਾ

ਭਾਸ਼ਾ ਮਾਨਵ ਸਮਾਜ ਕੀ ਅਪ੍ਰਤਿਮ ਉਪਲਬਧਿ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਭਾਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੀ ਅਮਿਵਕਤਿ ਵ ਭਾਵਸਮੇ਷ਣ ਕਾ ਸੰਵਰਸੁਲਭ ਵ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਤਾਤਿਕਰਿਅਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਧਵਨਿ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਕੀ ਇੱਕ ਵਾਵਰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਮਾਧਿਮ ਦੀ ਮਾਨਵ ਸਮੂਹ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਨਿਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨ੍ਹਾਂ ਧਵਨਿ-ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਯਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੇ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਯਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਹੀ ਮਾਨਵ ਸਮਾਜ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਇਸੀ ਮਹਤਤਾ ਕੇ ਕਾਰਣ 'ਸੰਵਰਸੁਲਭ ਮਾਸਤੇ' ਤਥਾ 'ਸ਼ਬਦਬ੍ਰਾਵਾਂ' ਕੀ ਪਾਰਿਕਲਪਨਾ ਸਾਹਿਤਿ ਜਗਤ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਕਾਵਦਰਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਸ਼ਬਦਾਤਮਕ ਮਹਿਮਾ ਕੀ ਓਰ ਸ਼ਕਤੇ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

"ਇਤਮੁੰ ਅਨੁਧਾਤਮ: ਕ੃ਤਸ਼ਨ ਜਾਧੇਤ ਮੁਖਨ ਤ੍ਰਯੁ।

ਧਾਰਿ ਸ਼ਾਬਦਾਹਵਾਂ ਯੋਤਿਰਾਸ਼ੰਸਾਰਮੁ ਨ ਦੀਧਾਤੇ"।

ਇਸਕਾ ਅਭਿਨਾਵ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਿ ਸ਼ਬਦਰੂਪੀ ਜ਼ਿਆਤੀ ਨ ਹੋਤੀ ਤੋ ਧਾਰਿ ਸਮੂਹੀ ਜਗਤ ਅਨੁਧਾਤਮ ਮੌਜੂਦਾ ਅਨੁਧਾਤਮ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਤਾ। ਵਸਤੁਤ: ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਜ਼ਾਨ ਕਾ ਸੰਵਰਸੁਲਭ ਮਾਧਿਮ ਹੈ। ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਕਿਸੀ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਸੱਚੀ ਪਹਚਾਨ, ਉਸ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ ਕੀ ਸੰਵਾਹਿਕਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਭੀ ਰਾ਷ਟਰ ਕੀ ਵੈਚਾਰਿਕ ਏਵਾਂ ਸਾਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਕਾ ਆਧਾਰ ਭੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਹੈ।

ਰਾ਷ਟਰ ਕੀ ਅਵਧਾਰਣਾ ਮੌਜੂਦਾ ਤੀਨ ਤਤਵ ਅਤ੍ਯੱਨਤ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ—

1. ਭਾਸ਼ਾ
2. ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ ਏਵਾਂ
3. ਦੇਸ਼ ਕੀ ਭੌਗੋਲਿਕ ਪਾਰਿਸੀਮਾ ਅਨੁਧਾਤਮ ਮਾਤ੍ਰਮੂਲੀ।

ਵਸਤੁਤ: ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ ਕਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਏਵਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਨਿਰਵਿਵਾਦਰੂਪ ਸੇ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦਾ ਕੀ ਅਪੂਰਵ ਸ਼ਕਤਿ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ-ਵਿਨਿਸਥਾ ਮਾਨਵ ਏਕਤਾ ਕਾ ਸਬਲ ਸੂਤਰ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਭਾਵ ਸਮੇ਷ਣ ਹੈ। ਸਮੇ਷ਣ ਸੇ ਹੀ ਸਭੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕਾਰ੍ਯ-ਵਾਪਾਰ ਨਿ਷ਾਦਿਤ ਕਿਏ ਜਾਤੇ ਹਨ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੀ ਏਕਤਾ

ਰਾ਷ਟਰ ਕੀ ਨਾਗਰਿਕ ਕੀ ਸਬਸੇ ਬੜੀ ਏਕਤਾ ਹੋਤੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਉਪਯੋਗ ਕਿਸੀ ਤਰੀਕੋਂ ਸੇ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਤਨਮੋਂ ਸੇ ਏਕ ਵਿਸ਼ਿ਷ਟ ਉਦੇਸ਼ ਰਾ਷ਟਰੀ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ, ਜੋਕੇ ਕਿ ਸਾਮਾਜਿਕ ਯਾ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਸੰਚਾਰ, ਸਰਕਾਰ ਕੇ ਫੈਸਲੇ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਬਹਸ, ਮੀਡਿਆ ਜੋ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਕੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕੀ ਕਾਰ੍ਯਾਤਮਕ ਏਕਤਾ ਕਾ ਆਧਾਰ ਭੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਹੈ।

ਜਬ ਹਮ ਭਾਸ਼ਾ ਔਰ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਤੇ ਹਨ, ਤੋ ਆਪਨਿਵੇਸ਼ਿਕ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕੀ ਤਾਕਤ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦਿਯਾਂ ਔਰ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਿਆਂ ਕੀ ਬੀਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਰ ਪੇ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਕੇ ਲਿਏ ਭਾਰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਮਿਨੀ ਨੇ ਅਪੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਥੋਪਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕਾਂ ਕੀ ਅਪਨਾਵਾ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਸਮੂਹ ਕੀ ਅਪੀਨੀ ਸ਼ਕਤਿ ਕੀ ਅਨੁਧਾਤਮ ਹੈ। ਅਨੁਭਵ ਯਾ ਮੂਲ੍ਹ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਤਮਕ ਪਰਾਂਪਰਾਓਾਂ ਯਾ ਧਰਮਾਂ ਕੀ ਸੀਖਨਾ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਯਹ ਸਮਝਾਨੇ ਕੀ ਅਨੁਸਤਿ ਦੇਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਂ ਕਿਆ ਔਰ ਕੈਂਸੇ ਹੈਂ।

ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਉਪਯੋਗ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਔਰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਅਨੁਧਾਤਮ ਏਵਾਂ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ, ਕਿਥੋਕਿ ਯਹ ਰਾ਷ਟਰੀ ਪਹਚਾਨ ਕੀ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਔਰ ਆਵਾਜ਼ਕ ਤਤਵ ਏਵਾਂ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਿਆ ਹੈ।

ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਪਹਚਾਨ ਇਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਰਥ ਮੌਜੂਦਾ ਉਪਕਰਣ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਇਸੇ ਘਰੇਲੂ ਨੀਤਿ ਕੇ ਏਕ ਸਾਧਨ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਏਕ ਸਮੇਕਿਤ ਸਮਾਜ ਕੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕੋ ਬਨਾਏ ਰਖਨੇ ਕੀ ਅਨੁਮਤਿ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਇਸਮੋਹਨ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਯਾ ਰਾਜਿਆਤ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿ਷ਠਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੇਕ ਸਰਕਾਰ ਕੋ ਜਨਤਾ ਕੀ ਰਾਵ ਕੇ ਸਮਰਥਨ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਤੇਕ ਸਮੇਕਿਤ ਸਮਾਜ ਕੋ ਆਸ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਉਪਯੋਗ ਇਸਕੇ ਨਿਵਾਸਿਯਾਂ ਕੋ ਏਕਜੁਟ ਕਰਤਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਔਰਾ ਬੋਲਿਆਂ ਕੋ ਏਕ ਗੁਲਦਸਤਾ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਹੜਪਾ, ਮੌਰ ਸੇ ਮੁਗਲ ਔਰਾ ਅੰਗੇਜ਼ੀਂ ਕੀ ਮਹਾਨ ਸਭਤਾਓਂ ਕੀ ਧਰੋਹਰ ਹੈ। ਯਦਿ ਹਮ ਭਾਰਤੀਯ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੋ ਕਰੀਬ ਸੇ ਦੇਖੋ, ਤੋ ਹਮੋਂ ਗ੍ਰੀਕ (ਯੂਨਾਨੀ), ਫਾਰਸੀ, ਹਰਪਨ, ਅਰਬੀ, ਮਾਂਗੋਲਿਯਨ, ਪ੍ਰੀ-ਵੈਂਦਿਕ, ਆਰਨ ਵ੍ਰਿਡ ਔਰਾ ਨਵੀਨਤਮ ਮੁਗਲ ਔਰਾ ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਸਭਤਾਓਂ ਕੀ ਝਲਕ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ।

ਉਨੀਸਾਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਦਰਭ ਕੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ। ਤਾਂ ਸਸਤ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਸਾਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਔਰਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਿਥਤਿ ਅਤਿਨੱਤ ਦੱਤਨੀਹੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਥੀ। ਦੇਸ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਵਾਲੇ ਆਨਦੋਲਨਾਂ ਸੇ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ। ਭਾਰਤ ਕੀ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯਤਾ ਔਰਾ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਆਨਦੋਲਨ ਕੋ ਲਿਏ ਏਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਸਾਮਨੇ ਆਈ। ਇਸ ਆਵਥਕਤਾ ਕੀ ਸੰਦਰਭ ਮੌਜੂਦਾ ਡਾਕਾ, ਅੰਮ੍ਰਾ ਸ਼ਾਂਕਰ ਨਾਗਰ ਕੀ ਮਨਤਵ ਉਦੱਘਾਰੀ ਹੈ—

“ਸਨ् 1857 ਕੀ ਆਨਦੋਲਨ ਦਾਸਤਾ ਕੀ ਵਿਰੁਦ਼ ਸ਼ਵਤਂਤ੍ਰਤਾ ਕੀ ਪਹਲਾ ਆਨਦੋਲਨ ਥਾ। ਯਹ ਆਨਦੋਲਨ ਯਦ੍ਯਪਿ ਸੱਗਠਨ ਔਰਾ ਏਕਤਾ ਕੀ ਅਭਾਵ ਕੀ ਕਾਰਣ ਅਸਫਲ ਰਹਾ, ਪਰ ਇਸਨੇ ਭਾਰਤਵਾਸਿਯਾਂ ਕੀ ਹੁਦਾਯ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਵਤਂਤ੍ਰਤਾ ਕੀ ਉਤਕ੃਷ਟ ਅਮਿਲਾਧਾ ਉਪਤੱਤ ਕਰ ਦੀ। ਆਗੇ ਚਲਕਰ ਜਬ ਭਾਰਤ ਕੀ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਵਤਂਤ੍ਰਤਾ ਕੀ ਲਿਏ ਸ਼ਾਂਗਠਿਤ ਪ੍ਰਯਤਨ ਆਰਾਬ ਹੁਏ ਤੋ ਯਹ ਸਪਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕੀ ਬਿਨਾ ਏਕ ਸਮਾਨ੍ਯ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਦੇਸ਼ ਮੌਜੂਦਨ ਸੱਗਠਨ ਹੋਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।”

ਉਨੀਸਾਵੀਂ ਸਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਰਤੀਯ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਕੀ ਪੁਰੋਧਾ ਮਹਰਿ ਦਿਆਨਨਦ ਸੱਤਾਵੀਂ ਨੇ ਵੇਦਭਾਵ ਹਿੰਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਕੀ ਕਿਏ ਤਥਾ ਅਪਨਾ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ‘ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਹਿੰਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਲਿਖਾ। ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ, ਈਸਾਈ ਸਾਮੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਕੀ ਅਧਿਅਨ ਸੇ ਯਹ ਬਾਤ ਸਿੰਘ ਹੈ ਕੀ ਸਿੰਘਾਂ, ਨਾਥਾਂ, ਸਾਂਤਾਂ ਤਥਾ ਅਨੇਕ ਪਥਾਂ ਕੀ ਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਅਪਨੇ ਜਾਨ, ਅਧਿਆਤਮ ਤਥਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀ ਮਾਧਿਮ ਬਨਾਏ। ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ਰੋ, ਮਲਿਕ ਮੁਹਮਦ, ਜਾਯਸੀ, ਰਹੀਮ, ਰਸਖਾਨ ਆਦਿ ਸੂਫੀ ਸਾਂਤਾਂ ਤਥਾ ਕਵਿਯਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਏ ਕੀ। ਅਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਨਤਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਮਨੀਖਿਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਅਪਨਾਧਾ ਤਥਾ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਸ਼ਵਤਂਤ੍ਰਤਾ ਆਨਦੋਲਨ ਮੌਜੂਦਾ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਗੀਤਾਂ ਅਵਾਂ ਨਾਰਾਂ ਨੇ ਨਵਜਾਗਰਣ ਕੀ ਮੰਤ੍ਰ ਫੂਕਾ। ਚਾਹੇ ਰਾਮਪ੍ਰਸਾਦ ਬਿਰਸਿਲ ਕੀ ਸਰਫਰੋਸ਼ੀ ਕੀ ਤਮਨਾ ਹੋ,

ਹਾਂ ਸ਼ਯਾਮਲਾਲ ਗੁਪਤਾ ਕੀ ਵਿਜੀਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਤਿਰੰਗਾ ਪਿਆ ਕੀ ਜਾਗਰਣ ਮੰਤ੍ਰ, ਯਹ ਸਥ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਹੀ ਜਨਮਾਨਸ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਸੇ ਸਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾਓਂ ਨੇ ਯਹ ਅਨੁਭਵ ਕਿਯਾ ਥਾ ਕੀ ਬਹੁਭਾਸ਼ੀ ਭਾਰਤਰਵਰ ਮੌਜੂਦਾ ਏਕਤਾ ਕੀ ਭਾਵਨਾ ਕੀ ਢੂਢ ਕਰਨੇ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਹੈ ਜਿਸੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸਰਵ ਸਮਰਥ ਹੈ।

ਬੰਗਲ ਕੀ ਰਾਜਾ ਰਾਮਸ਼ੋਹਨ ਰਾਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਥਾ ਕੀ ਸਮਸਤ ਭਾਰਤ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕੀ ਸੂਤ੍ਰ ਮੌਜੂਦੇ ਰਖਨੇ ਕੀ ਲਿਏ ਹਿੰਦੀ ਅਨਿਵਾਰਧ ਹੈ। ਪਰਵਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਿਕ ਸਮਾਜ ਕੀ ਯਥਸ਼੍ਵੀ ਨੇਤਾ ਕੇ ਸ਼ਵਚਨਨ ਸੇਨ ਨੇ ਸਨ् 1885 ਮੌਜੂਦਾ ਅਪਨੇ ਲੇਖ ਮੌਜੂਦੇ ਲਿਖਾ, ਭਾਰਤੀਯ ਏਕਤਾ ਕੀ ਤਪਾਧ ਹੈ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਏਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਵਿਵਹਾਰ ਹੈ।

ਉਨੀਸਾਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਕੀ ਉਤਤਰਾਦੰਧ ਮੌਜੂਦਾ ਸਾਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਨਦੋਲਨਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਹਿੰਦੀ ਮੁਖਾ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀ ਜਾਗਨੇ ਹੇਤੁ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਸੰਪਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਯਾ ਗਿਆ।

ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਕੀ ਨਿਰਮਾਣ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਤੀ ਹੈ। ਯਹ ਬਾਤ ਇਸਲਿਏ ਹੀ ਮਹਤਵ ਕੀ ਹੈ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਗਰ ਏਕ ਆਵਾਜ਼ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਤਪਾਦਾਨ ਬਨ ਸਕਤੀ ਹੈ ਤੋ ਵਹੀ ਦੂਜੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਵਹ ਸਮਾਜ ਮੌਜੂਦਾ ਤਨਾਵ ਢੰਦ, ਵਿਵੇ਷ ਅਤੇ ਵਿਘਟਨ ਕੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਕੀ ਭੀ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਤੀ ਹੈ।

ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਂ ਜੀ ਕੀ ਮਨ ਮੌਜੂਦਾ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਲਿਏ ਵਿਸ਼ੇ਷ ਆਦਰ ਭਾਵ ਥਾ, ਇਸਲਿਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾ ਮੌਜੂਦਾ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਅਨਿਵਾਰਧ ਤਪ ਦਿਇਆ। ਸਨ् 1917 ਮੌਜੂਦਾ ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਿਦਿਆਲਾਯ ਕੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਸੀ ਦੁ਷ਟ੍ ਸੇ ਹੁੰਦੀ। ਯਹੋਂ ਕੀ ਸਮੀਕ ਵਿਦਾਰਥਿਆਂ ਕੀ ਲਿਏ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਅਨਿਵਾਰਧ ਥੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਵਿ਷ਯ ਮੌਜੂਦਾ ਸਪਣ ਸੇ ਕਿਹਾ ਥਾ—“ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਸ਼ਿਕਾ ਅਪਨੀ ਉਤਸਤਾ ਕੀ ਉਚਚ ਸ਼ਿਖਰ ਪਰ ਤਬ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਤੀ, ਜਬ ਤਕ ਜਨਤਾ ਕੀ ਮਾਤ੍ਰਭਾਸ਼ਾ ਅਪਨੇ ਉਚਿਤ ਸਥਾਨ ਪਰ ਸ਼ਿਕਾ ਕੀ ਮਾਧਿਮ ਤਥਾ ਸਰਵਸਾਧਾਰਣ ਕੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਾਪਿਤ ਨ ਕੀ ਜਾਏ।”

1947 ਮੌਜੂਦਾ ਅਂਗੇਜ਼ੀ ਕੀ ਆਜਾਦੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨੇ ਕੀ ਬਾਦ, ਨਾਵ ਭਾਰਤੀਯ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਕੀ ਨੇਤਾਓਂ ਨੇ ਏਕ ਆਵਾਜ਼, ਸਾਰਵਭਾਸਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਸਾਥ ਭਾਰਤ ਕੀ ਕਈ ਕ੍ਰੇਤੀਆਂ ਕੀ ਏਕਜੁਟ ਕਰਨੇ ਕੀ ਅਵਸਰ ਪਹਚਾਨਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਮਹਸੂਸ ਕਿਯਾ ਕੀ ਭਾਰਤ ਕੀ ਉਭਰਨੇ ਕੀ ਲਿਏ ਯਹ ਆਵਥਕ ਕਦਮ ਹੋਗਾ।

ਆਜਾਦੀ ਕੀ ਬਾਦ, ਭਾਰਤ ਏਕ ਸਾਰਵਭਾਸਿਕ ਸੱਪਨ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਬਨ ਗਿਆ ਔਰਾ ਇਸਕਾ ਤਹਿਤ ਯਹ ਥਾ ਕੀ ਅਂਗੇਜ਼ੀ ਕੀ ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਪ੍ਰਸਾਸਨ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਚਰਣਬਦਦ ਢੰਗ ਸੇ ਵਿਲੋਪਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾਏ ਔਰਾ ਉਸਕੀ ਜਗਹ ਸਥ ਸੇ ਵਿਵਹਾਰ ਬੋਲੀ ਜਾਨੇ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਪਣ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਥੀ, ਕੋ ਰਾ਷ਟ੍ਰਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਤਿ਷ਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾਏ।

भारत के निर्माण में हिंदी अपनी महत्वपूर्ण भूमिका निभाती है। दरअसल, हिंदी के प्रसार और विकास की ताकत उसके मिश्र स्वभाव में छिपी हुई है। जब हिंदी संस्कृत की तत्सम शब्दावली से सजाती-संवरती है तो वह प्रबुद्ध समाज की जुबान बनती है, उर्दू के साथ रच-बस कर संपूर्ण भारतीय उपमहाद्वीप में बोली-समझी और देसी भाषाओं तथा बोलियों के शब्दों को अपना कर देश-दुनिया के सुदूर क्षेत्रों में जानी-पहचानी जाती है। हिंदी का यह स्वभाव ही उसे एक व्यापक और वैश्विक भूमिका में ला खड़ा करता है।

स्वाभाविक ही भारतीय बाजार की भूमिका बड़ी हो गई है। वैश्वीकरण के दौर में भारतीय बाजार की ताकत जैसे-जैसे बढ़ेगी, भारतीय भाषाओं और हिंदी की भूमिका व्यापक होगी। वर्तमान कॉरपोरेट में औद्योगिक उत्पाद, उपभोक्ता, बाजार और टेक्नोलॉजी का सर्वे नया संबंध बना रहा है। इसमें सब कुछ बहुराष्ट्रीय है। पर इसकी जुबान वही है, जो हमारी-आपकी जुबान है। यानी वैश्वीकरण के दौर में हमारे बीच जो चीजें बिक रही हैं वे भले दुनिया के किसी भी हिस्से का उत्पाद हों, पर हमारी भाषा में ही बिक रही हैं।

भारत के विभिन्न क्षेत्रों में हिंदी का फैलाव लिपि के स्तर पर भी दिख रहा है। देश में विज्ञापनी भाषा में हिंदी का बढ़ता प्रयोग इसका उदाहरण है। वैश्वीकरण के बाद हुए भाषाई विस्तार से हिंदी में भारतीय भाषाओं के शब्द ही नहीं आए, बल्कि इसका फैलाव अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर भी अप्रवासियों और विदेशियों की बोली में देखा जा सकता है। मॉरीशस, फिजी, सूरीनाम, जमैका, टोबैगो और गुयाना आदि देशों में करीब पचास फीसद लोग हिंदी का प्रयोग करते हैं। हिंदी के सैकड़ो शब्द मॉरीशस की क्रियोल में हैं। अमेरिका, कनाडा जैसे देशों में अप्रवासियों की बड़ी आबादी कुछ अलग प्रकार की हिंदी बोलती है। वहां के हिंदी रेडियो कार्यक्रमों में भारतीय रेडियो कार्यक्रमों से ज्यादा गृणवत्ता नजर आती है।

हिंदी के वैश्विक स्वरूप को संचार माध्यमों में भी देखा जा सकता है। संचार माध्यमों ने हिंदी के वैश्विक रूप को पढ़ने में पर्याप्त योगदान दिया है। भाषाएं संस्कृति की वाहक होती हैं और संचार माध्यमों पर प्रसारित कार्यक्रमों से समाज के बदलते सच को हिंदी के बहाने ही उजागर किया गया।

राष्ट्र निर्माण में भाषा की भूमिका की बात पर विश्लेषण करें तो निम्न निष्कर्ष सामने आते हैं—

1. वास्तव में हिंदी की यह प्रकृति ही देश की एकता की परिचायक है और इस प्रकृति ने ही उसे इतना व्यापक रूप दिया है। वह केवल हिन्दुओं या कुछ मुट्ठी-भर लोगों की भाषा नहीं है। वह तो देश के कोटि-कोटि किंठों की पुकार और उनका हृदयहार है। हिंदी के सूत्र के सहारे कोई भी व्यक्ति देश के एक कोने से चलकर दूसरे कोने तक जा सकता है और अपना काम चला

सकता है। देश में फैली हुई अनेक भाषाओं और संस्कृतियों के बीच यदि भारतीय जीवन की उदात्तता एवं एकात्मकता किसी एक भाषा में दिखाई देती है तो वह हिंदी में ही है। चाहे सब लोग हिंदी न जानते हों, लेकिन फिर भी इसके द्वारा वे अपना काम चला लेते हैं और उन्हें इसमें कोई कठिनाई नहीं होती।

2. हिंदी अपने उद्भव काल से ही विभिन्न प्रदेशों की संपर्क भाषा के रूप में प्रयुक्त होने लगी थी। मुगल शासन के दिनों में फारसी बेशक राजभाषा बनी रही, किंतु शासकों के महलों में हिंदी ही बोलचाल की भाषा थी। डॉ. रामविलास शर्मा के अनुसार अकबर के महल में बोलचाल की भाषा हिंदी थी।
  3. अमीर खुसरो तुर्क थे, लेकिन लिखते थे फारसी और हिंदी में। उन्हें हिंदी से बेहद प्रेम था, उन्होंने लिखा:

मैं हिन्दुस्तान की तृती हूँ।

अगर तुम कुछ पूछना चाहते हो तो हिंदी में पूछो, मैं तुम्हें अनुपम बातें बता सक़ंगा।

4. कबीर का महावाक्य है:
भाखा बहता नीर।
  5. तुलसीदास का विनम्र निवेदन है—
भाषा भनति मोर मति थारी।

यह भाषा की महत्ता को स्व प्रतिपादित करता है।

हिंदी अपने जन्म से, प्रकृति से, अपनी आंतरिक शक्ति के सहारे भारत की सार्वदेशिक भाषा के रूप में और सामासिक संस्कृति की वाहिका बनकर विकसित और समृद्ध हुई है। विद्वानों की मान्यता है कि भारतीय जनमानस और जनसंस्कृति को सामासिक रूप में विकसित करने में हिंदी का जो योगदान रहा है वह निश्चित ही अद्वितीय है। हिंदी अखिल भारतीय संस्कृति, साहित्य, दर्शन, धर्म आदि सब कुछ की अभिव्यक्ति की माध्यम ही नहीं बनी, वरन् वह भारतीयता की प्रतीक ही बन गई है।

इस प्रकार हम हिंदी को राष्ट्रीयता का पर्याय मानते हुए कह सकते हैं कि हिंदी भारत की भारती है, हिंदी हिन्दुस्तान की हिंदी है। यह हमारे राष्ट्र निर्माण का मूल सूत्र है।

प्रधान कार्यालय
राजभाषा विभाग

ਨਾਕਾਸ ਤਪਲਵਿਧਿਆਂ

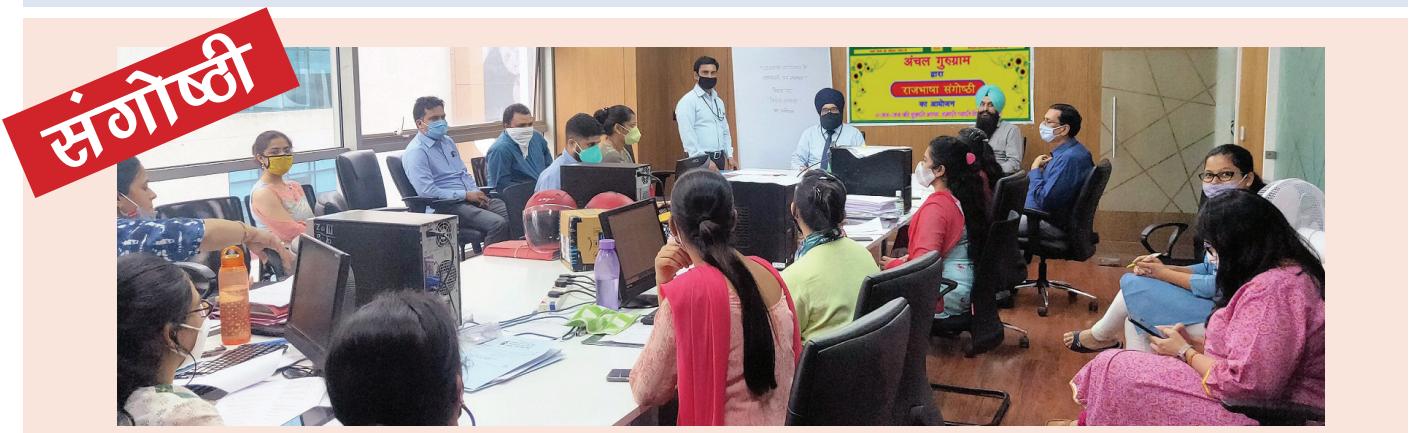
ਬੈਂਕ ਨਗਰ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਾਨਵਿਧਨ ਸਮਿਤਿ ਜ਼ਬਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹਮਾਰੀ ਬੈਂਕ ਕੀ ਸ਼ਾਖਾ ਜ਼ਬਲਪੁਰ ਕੋ ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ।

ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ—ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ, ਨਾਕਾਸ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਚੇਕ ਸੁਵੀਂ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਕੋ ਪ੍ਰਦਤਤ ਕਰ ਸਮਾਨਿਤ ਕਰਤੇ ਹੁਆ। ਸੁਵੀਂ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਨਾਕਾਸ ਕੇ ਤਤਿਆਵਧਾਨ ਮੈਂ ਆਯੋਜਿਤ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ (ਚਿਤ੍ਰ ਕਹਾਨੀ ਲੇਖਨ) ਮੈਂ ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਯਾ ਥਾ।

ਬੈਂਕ ਨਾਕਾਸ, ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਕੇ ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ ਕੋ ਤ੃ਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮੋਲਕ ਸਿੰਹ ਨੇ ਸਮਸਤ ਸਟਾਫ ਕੋ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੀਲਡ ਕੇ ਲਿਏ ਬਧਾਈ ਦੀ।

ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ ਮੈਂ 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਾਨਵਿਧਨ ਮੈਂ ਸਮਸਥਾਏਂ ਤਥਾ ਸਮਾਧਾਨ' ਵਿ਷ਯ ਪਰ ਸਾਂਗੋਢੀ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ।

बैंकों के निजीकरण का अर्थव्यवस्था पर असर

मोनिका गुप्ता

राष्ट्रीयकरण से पहले सभी वाणिज्यिक बैंकों की अलग तथा स्वतंत्र नीतियाँ होती थीं और उनका मुख्य उद्देश्य अधिक से अधिक लाभ कमाना होता था क्योंकि इन बैंकों के मालिक गिने चुने पूँजीपति होते थे, जो अपने हितों के साथ अपने निजी हित धारकों को ही बैंकिंग सेवाओं तथा सुविधाओं का लाभ पहुँचाते थे। अतः समाज के गरीब, कमजोर वर्ग तथा सामान्य गरीब लोगों को बैंकों की अधिक जानकारी नहीं होती थी। देश में सामाजिक तथा आर्थिक विकास की गति अवरुद्ध होने लगी जिसके फलस्वरूप नई आर्थिक नीति की जरूरत हुई तब देश की अर्थव्यवस्था को मजबूत करने हेतु बैंकों का राष्ट्रीकरण करके उन्हें देश के विकास का उत्तरदायित्व दिया। इसी कारण देश के 14 प्रमुख वाणिज्यिक बैंकों का राष्ट्रीकरण 19 जुलाई 1969 को किया गया। उस वक्त पूरे भारत में कुल शाखाएँ 8,200 थीं और ग्रामीण और सेमी अर्बन इलाकों में तो बैंकों की शाखाएँ बहुत ही कम थीं।

आज देश में बैंकों की लगभग 80—90 हजार शाखाएं हैं। बैंकों के राष्ट्रीयकरण के बाद बैंकों की शाखाओं का विस्तार हुआ और कृषि ऋण बैंकों की परिभाषा में शामिल हो गया। बैंकों ने पाँच रुपये की पूँजी रखने वालों का भी खाता खोलना शुरू किया, कम व्याज दर पर छोटे उद्योगों को ऋण देना शुरू किया और इस तरह बैंकों ने उन सभी तक पहुंचने की कोशिश की जिन्होंने जमाकर्ता या उधारकर्ता के रूप में कभी बैंकों की सेवाएं नहीं ली थी। आर्थिक तौर पर निचले पायदान के लोगों को बैंकों ने एक जमाकर्ता के रूप में सम्मान देना शुरू किया जो बैंकों की बड़ी उपलब्धि थी। इसे आप फाइनेन्शिल इन्वलूशन का पहला चरण कह सकते हैं। इससे पहले भी कुछ बैंक थे लेकिन वो प्राइवेट क्षेत्र में थे और उनका उद्देश्य केवल लाभ कमाना था।

यहाँ यह बात काफी महत्वपूर्ण है कि सरकारी बैंकों की शाखाएँ दूरदराज की ऐसी जगहों पर भी होती हैं जहां निजी बैंक पहुंचना पसंद नहीं करते।

साथ ही सरकारी बैंक, गांव-देहात में सरकारी मदद या सरकार की योजनाओं का लाभ भी पहुंचाते हैं। ऐसे में इन बैंकों पर निर्भर रहने वाले गरीबों के लिए सरकारी बैंकों के निजीकरण के क्या मायने होंगे। क्या इससे उन्हें मिलने वाली सरकारी सुविधाओं पर भी असर नहीं पड़ेगा।

भारत जैसे देश में जो आर्थिक दृष्टि से, शैक्षणिक दृष्टि से, सामाजिक दृष्टि से और इंफ्रास्ट्रक्चर की उपलब्धता की दृष्टि से काफी पीछे है, उसमें ये सोचना कि लाभ ही बैंकों का एकमात्र लक्ष्य होना चाहिए ये अपने आप में एक बड़ा सवाल है जिसका हमें उत्तर ढूँढ़ना चाहिए।

इसके बावजूद 1991 में भारत में प्राइवेट बैंक आए जिनका एकमात्र उद्देश्य था लाभ कमाना। इन बैंकों में खातों के लिए बड़े मिनिमम बैलेंस की आवश्यकता थी और अब भी है जो आम आदमी के लिए संभव नहीं है।

फाइनेंशियल इन्क्लूशन का दूसरा चरण मौजूदा प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी जी की देन है जब उन्होंने जनधन योजना की बात की। इसके तहत जो 25 करोड़ खाते खोले गए उनमें बड़ी भूमिका सरकारी बैंकों की रही। ऐसा कार्य प्राईवेट बैंक नहीं कर सकते थे।

ऐसा नहीं है कि प्राइवेट बैंकों में एनपीए नहीं है। लेकिन ये देखने वाली बात है कि सरकारी बैंकों में एनपीए का कारण उनकी ओनरशिप नहीं बल्कि उनका बिजनेस मॉडल है। भारत में मौजूद 2-3 बैंकों को छोड़ पर अधिकतर बैंक रीटेल लोन ही देते हैं। अगर सरकारी बैंक भी रीटेल लोन पर ही ध्यान देते तो उनका भी एनपीए नहीं होता।

समस्या ये भी है कि हमारे देश में कंपनियों को प्राइवेट बैंक लोन नहीं देंगे क्योंकि उनको सुरक्षित लोन यानी रीटेल लोन करना है तो हमें सरकारी क्षेत्र के बैंकों के एनपीए को इस तरह से देखना चाहिए कि वो एक राष्ट्रीय जरूरतों का पूरा कर रहे हैं जिसकी आगे भी जरूरत पड़ेगी। अब सीधी बात है कि कॉर्पोरेट लोन सरकारी बैंक देंगे तो एनपीए भी तो उन्हीं का होगा। साथ ही ये भी देखें कि जो लंबी अवधि के लोन होते हैं वो आने वाले 10-15 साल के अर्थव्यवस्था के विकास के आंकलन के आधार पर दिए जाते हैं। कभी-कभी बाजार में मंदी आ जाती है।

इंफ्रास्ट्रकचर प्रोजेक्ट्स की बात करें तो अगर बैंक सभी प्रकार की स्वीकृतियां लेने के बाद ही लोन देगा तो प्रोजेक्ट के शुरु होने में काफी वक्त लगता है। कई कारणों से भी परियोजनाएँ रुक जाती हैं और बैंकों का पैसा ढूब जाता है। अब चार पांच साल भी अगर पैसा नहीं मिला तो ब्याज मिला कर ऋण की रकम काफी बड़ी

हो जाती है। परंतु, जब बैंकों ने, इसके लिए ऋण दिया था, उस वक्त इन सब का इतना आंकलन नहीं होता था। तो ऐसे में लाभ कमा कर बैंक का ऋण चुकाने की ऋण लेने वाले की क्षमता प्रभावित होती है। और चूंकि प्रोजेक्ट पूरा नहीं हुआ तो वो अब कभी ऋण चुका नहीं पाएगा। इस कारण से भी बैंकों का एनपीए अचानक ही बढ़ गया।

भारतीय बैंकिंग प्रणाली मात्र लेन-देन, जमा या ऋण के माध्यम से केवल लाभ अर्जित करने वाला उद्योग ही न रहकर भारतीय समाज के गरीब, दलित वर्गों के सामाजिक तथा आर्थिक पुनःरूपान्वयन और आर्थिक रूप में उन्हें ऊँचा उठाने का एक सशक्त माध्यम है। कुछ को लगता है कि सरकारी बैंकों का निजीकरण यानी बैंकों को निजी हाथों में दे दिया जाना इस समस्या से निपटने का सही तरीका है। ऐसा बिल्कुल नहीं है।

बैंकों के निजीकरण के बाद बैंकों को कमीशन के आधार पर काम करना होगा। एन.पी.ए. बहुत अधिक बढ़ जाएँगे। जिससे हमारी अर्थव्यवस्था पर बहुत ज्यादा असर होगा। ब्याज देने की दर भी बढ़ जाएगी। लोन और अधिक मंहगें हो जाएंगे। आम आदमी लोन नहीं ले पाएगा। अर्थिक मत-भेद और अधिक हो जाएंगे। इससे सभी बैंकों का अधिक लाभ कमाने वाले उद्देश्य की नीति पूरी नहीं हो सकेगी।

अगर कोई दुर्घटना हो जाती है तो उस वक्त बैंकों के निजीकरण की आवाज उठाना बहुत आसान है, हमें 2008 में जो वैश्विक आर्थिक समस्या पैदा हुई थी, उसके कारणों को देखने से पता चलता है कि उस समय के वैश्विक आर्थिक समस्या का कारण कॉर्पोरेट लोन नहीं बल्कि रिटेल लोन, होम लोन और उनके ऊपर के डेरिवेटिव थे, वो सरकारी बैंक नहीं थे बल्कि सभी निजी बैंक ही थे। सरकारी बैंकों को सुधार की जरूरत है। सरकारी बैंकों में कई तरह की समस्या है, सरकारी बैंकों का निजीकरण समस्या को और भी बड़ा कर देगा।

निजीकरण के ऊपर ध्यान ना देकर, हमें यह ध्यान देना चाहिए, कि हम अपनी वर्तमान स्थिति को कैसे सुधार सकते हैं। इसके लिए सरकार को ही बैंकों तथा ग्राहकों के बीच ताल-मेल रखना होगा।

आँचलिक कार्यालय, दिल्ली - ॥

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਗਲੀ ਮੇਂ ਦਿਨਾਂਕ 1-14 ਸਿਤਾਬਦ 2020 ਤਕ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡੇ ਦੇ ਜਿਸਮੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਗਲੀ ਦੇ ਸਮਝੌਤ ਸਟਾਫ਼ ਨੇ ਬਢ਼-ਚਢ਼ਕਦ ਸਹਮਾਗਿਤਾ

ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਕੀ। ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਹੈ ਕੁਛ ਝਲਕਿਆਂ:-

ਵਿਕਾਸ ਸਿੰਘ

ਪੀਏਸਬੀ ਏਲਾਏਂਸ - ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ (DSB) ਸੇਵਾਏਂ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਦ੍ਰਾਰ ਤਕ

ਮਾਨਨੀਧ ਵਿਤਤਮਤੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਰਮਲਾ ਸੀਤਾਰਮਣ ਦ੍ਰਾਰਾ ਦਿਨਾਂਕ 9 ਸਿਤਾਬਰ 2020 ਕੋ ਯੂਨਿਵਰਸਲ ਟਚ ਪੋਇੰਟਸ (UTPs) ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ (DSB) ਸੇਵਾਏਂ 9 ਸਿਤਾਬਰ, 2020 ਕੋ ਪ੍ਰਾਂਭ ਕੀ ਗਈ। ਯਹ ਸੁਵਿਧਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਮੌਕੇ ਦੇਸ਼ ਕੇ 100 ਕੇਨਡ੍ਰਾਂ ਮੌਕੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਸੇ ਪੀਏਸਬੀ ਏਲਾਏਂਸ ਕੇ ਨਾਮ ਸੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀ ਗਈ ਹੈ।

ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ ਇਕ ਐਸੀ ਸੇਵਾ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਤਹਤ ਗ੍ਰਾਹਕ ਡੀਏਸਬੀ ਏਜੰਟਾਂ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਅਪਨੇ ਦ੍ਰਾਰ (ਘਰ) ਤਕ ਮਾਮੂਲੀ ਸ਼ੁਲਕ ਪਰ ਕਈ ਬੈਂਕਿੰਗ ਲੇਨਦੇਨ ਸੇਵਾਓਂ ਕਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਯਹ ਬੇਹਤਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੁਵਿਧਾ ਔਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸ਼ਾਖਾ ਪਰ ਨਿਰੰਤਰ ਕਮ ਕਰਨੇ ਕਾ ਦੋਹਰਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਸੇਵਾ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੇ ਸਾਮੀ ਵਗੋਂ ਕੇ ਲਿਏ ਲਾਗੂ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੈਂਕਿੰਗ ਤੱਤ ਕੇ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਲਿਏ EASE REFORMS ਕੇ ਤਹਤ, ਸਾਮੀ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕ ਸਹੂਕਰ ਰੂਪ ਸੇ ਪੀਏਸਬੀ ਏਲਾਏਂਸ ਨਾਮ ਸੇ ਏਕ ਸਾਥ ਜੁੜੇ ਹੈ ਤਥਾ ਯਹ ਸੇਵਾ ਮੁਖਾਤ: 3 ਯੂਨਿਵਰਸਲ ਟਚ ਪੋਇੰਟਸ (ਮੋਬਾਇਲ ਐਪ, ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ ਵ ਕੱਲ ਸੈਂਟਰ) ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਈ ਜਾਏਗੀ।

ਡੀਏਸਬੀ ਸੇਵਾਓਂ ਕੀ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਵਿਵਰਾਤ ਕੀ ਵਾਹਿ:

ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ, ਵਿਤੀਯ ਸੇਵਾ ਵਿਭਾਗ (DFS), ਵਿਤ ਮੰਤਰਾਲਾਦ ਦ੍ਰਾਰਾ ਲਾਏ ਗਏ EASE (ਏਨੈੱਡ ਏਕਸੈਸ ਏਂਡ ਸਾਰਵਿਸ ਏਕਸੀਲੈਂਸ) ਕੇ ਤਹਤ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੁਧਾਰਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਰੋਡ ਮੈਪ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕਿਯਾ ਬਿੰਦੂਆਂ ਮੌਕੇ ਏਕ ਹੈ।

ਏਸਬੀਆਈ, ਪੀਏਨਬੀ, ਬੀਓਬੀ, ਕੇਨਰਾ ਬੈਂਕ, ਯੂਕੋ ਬੈਂਕ ਔਰ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਬੈਂਕ ਕੇ ਸਦਸ਼ਾਂ ਸਹਿਤ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੁਵਿਧਾ ਕੇ ਲਿਏ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪਰ ਏਕ ਤੁਪ-ਸਮਿਤਿ ਕਾ ਗਠਨ ਆਈਬੀਏ ਕੇ ਸੱਤਰ ਪਰ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਥਾ ਤਾਕਿ ਸਾਮੀ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਕੇ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸਹਿਤ ਸੁਧਾਰਾਂ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਲਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਆਈਬੀਏ (IBA) ਸੱਤਰ ਕੀ ਇਸ ਤੁਪ-ਸਮਿਤਿ ਕੋ ਸਾਮੀ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ (ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਸਹਿਤ) ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਨਿਰਣ ਲੇਨੇ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

(ਗ੍ਰਾਹਕ ਤਕਫ਼ਤਾ ਕੇ ਲਿਏ ਦੇਣਾ ਭਰ ਮੌਕੇ ਪਹਲੋਂ ਕੀ ਦੀਰਘਕਾਲਿਕ ਲਾਇਨਅਪ ਕੇ ਲਿਏ ਸਹੇਖਿਤ)

- A** ਏਲਾਏਨ ਫਾਰੋ
- L** ਲੱਗ-ਟਰਮ
- L** ਲਾਇਨਅਪ ਑ਫ
- I** ਇਨਿਸ਼ਿਏਟਿਵ
- A** ਏਕ੍ਰੋਸ
- N** ਨੈਗਨ ਫਾਰੋ
- C** ਕਾਈਮਰ
- E** ਐਕਸਲੈਂਸ

ਧੂਕੋ ਬੈਂਕ ਨੇ ਏਕ ਬੈਂਕ ਹੋਣੇ ਕੇ ਨਾਤੇ ਸਾਮੀ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਯੂਨਿਵਰਸਲ ਟਚ ਪੋਇੰਟਸ (ਯੂਟੀਪੀ) ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਡੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ (ਡੀਏਸਬੀ) ਕੇ ਕਾਰਾਨਿਵਾਨ ਕੇ ਲਿਏ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਕੇ ਚਚਨ ਕੇ ਲਿਏ ਅਨੁਰੋਧ (RFP) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਿਯਾ। ਨਿਵਿਦਾ (Tender) ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ, ਮੈਸਰਸ ਅਤਿਆਤੀ ਟੇਕਨੋਲੋਜੀਜ (ਪ੍ਰਾ.) ਲਿਮਿਟੇਡ ਔਰ ਮੈਸਰਸ ਇੰਟੋਗ੍ਰਾ ਮਾਇਕ੍ਰੋ ਸਿਸਟਮ (ਪ੍ਰਾ.) ਲਿਮਿਟੇਡ L1 ਔਰ L2 ਬੋਲੀਦਾਤਾਓਂ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਉਭਰ ਕਰ ਆਏ।

ਦਿਨਾਂਕ 08.11.2019 ਕੋ ਆਈਬੀਏ, ਮੁੰਬੈ ਮੌਕੇ ਵਿਕ੍ਰੇਤਾਓਂ (Vendors) ਔਰ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ (ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਸਹਿਤ) ਕੇ ਬੀਚ ਮਾਸਟਰ ਸੇਵਾ ਸਮਝੌਤੇ ਕੋ ਨਿ਷ਾਦਿਤ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਮਾਸਟਰ ਸੇਵਾ ਸਮਝੌਤੇ ਮੌਕੇ ਵਿਕ੍ਰੇਤਾ ਕੇ ਬੀਚ ਵਿਵਾਦ / ਮਧਿਅਥਤਾ ਸੇ ਨਿਪਟਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੁਵਿਧਾ ਕੇ ਲਿਏ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪਰ ਆਈਬੀਏ ਕੀ ਤੁਪ ਸਮਿਤਿ ਨੇ 60 ਕੇਨਡ੍ਰਾਂ ਮੌਕੇ ਕੇ ਲਿਏ ਮੈਸਰਸ ਅਤਿਆਤੀ ਟੇਕਨੋਲੋਜੀਜ (ਪ੍ਰਾ.) ਲਿਮਿਟੇਡ ਕੇ ਚਚਨ ਔਰ 40 ਕੇਨਡ੍ਰਾਂ ਮੌਕੇ ਕੇ ਲਿਏ ਮੈਸਰਸ ਇੰਟੋਗ੍ਰਾ ਮਾਇਕ੍ਰੋ ਸਿਸਟਮ (ਪ੍ਰਾ.) ਲਿਮਿਟੇਡ ਕੋ ਮੰਜੂਰੀ ਦੀ ਹੈ।

ਧੂਟੀਪੀ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਤਕ ਪਹੁੰਚਨੇ ਦੀ ਤਰੀਕਾ:

ਦੋਨੋਂ ਵੇਡਰੋਂ ਦੀ ਪਾਸ ਅਪਨਾ ਮੋਬਾਇਲ ਐਪ, ਗ੍ਰਾਹਕ ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ ਔਰ ਕੱਲ ਸੈਂਟਰ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ ਔਰ ਮੋਬਾਇਲ ਐਪ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਭੀਏਸਬੀ ਸੇਵਾ ਅਨੁਰੋਧਾਂ/ਸ਼ਿਕਾਇਆਂ ਕੇ ਦਰਜ ਔਰ ਟ੍ਰੈਕ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ ਔਰ ਮੋਬਾਇਲ ਏਡਿਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਲਿਏ ਲਿੰਕ:

(ਕ) ਮੈਸਰਸ ਅਤਿਆਤੀ ਟੇਕਨੋਲੋਜੀਜ (ਪੀ) ਲਿਮਿਟੇਡ—

ਗ੍ਰਾਹਕ ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ: <https://doorstepbanks.com/>

ਗ੍ਰਾਹਕ ਮੋਬਾਇਲ ਏਡਿਕੇਸ਼ਨ: Google Play Store ਦੇ 'Doorstep Banking' [ਅਤਿਆਤੀ ਟੇਕਨੋਲੋਜੀਜ (ਪ੍ਰਾ.) ਲਿਮਿਟੇਡ ਦ੍ਰਾਗ] ਨਾਮ ਦੇ ਏਡਿਕੇਸ਼ਨ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਿਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇਵਾ ਟੋਲ ਫ੍ਰੀ ਨੰਬਰ: 1800 103 7188

ਸਹਾਯਤਾ ਈਮੇਲ ਆਈਡੀ: support.dsb@atyati.com

(ਖ) ਮੈਸਰਸ ਇੰਟੇਗ੍ਰਾ ਮਾਇਕ੍ਰੋ ਸਿਸਟਮਸ (ਪੀ) ਲਿਮਿਟੇਡ—

ਗ੍ਰਾਹਕ ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ: <https://dsb.imfast.co.in/doorstep/login>

ਗ੍ਰਾਹਕ ਮੋਬਾਇਲ ਏਡਿਕੇਸ਼ਨ: ਗੂਗਲ ਪਲੇ ਸਟੋਰ ਦੇ 'Doorstep Banking' [ਇੰਟੇਗ੍ਰਾ ਮਾਇਕ੍ਰੋ ਸਿਸਟਮ ਦ੍ਰਾਗ] ਨਾਮ ਦੇ ਏਡਿਕੇਸ਼ਨ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਿਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇਵਾ ਟੋਲ ਫ੍ਰੀ ਨੰਬਰ: 1800 121 3721

ਸਹਾਯਤਾ ਈਮੇਲ ਆਈਡੀ: dsb.support@integramicro.com

ਬੈਂਕ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਜਿਮ੍ਮੇਦਾਰੀ:

ਮੈਸਰਸ ਅਤਿਆਤੀ ਟੇਕਨੋਲੋਜੀਜ (ਪੀ) ਲਿਮਿਟੇਡ ਦੇ ਤਹਤ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਲਿਏ ਸੇਵਾ ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ ਲਿੰਕ: <https://branch.doorstepbanks.com>

ਮੈਸਰਸ ਇੰਟੇਗ੍ਰਾ ਮਾਇਕ੍ਰੋ ਸਿਸਟਮਸ (ਪੀ) ਲਿਮਿਟੇਡ ਦੇ ਤਹਤ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਲਿਏ ਸੇਵਾ ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ ਲਿੰਕ: <https://dsb.imfast.co.in/doorstep/portallogin>

- ਬੈਂਕ ਕਰਮਚਾਰੀ ਪਹਲੇ ਅਨੁਰੋਧ ਦੀ ਸਤਿਯਤਾ ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੇਗਾ ਯਾਨੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਨਿਰੰਦੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਂਗ ਗਿਆ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੀ ਦਿਤ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਯਾਨੀ।
- ਬੈਂਕ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਸੇਵਾ ਅਨੁਰੋਧ ਦੇ ਕਾਮ ਕਰੇਗਾ ਔਰ ਜਬ ਕੋਈ ਏਂਜੇਂਟ ਪਿਕ ਅਪ ਦੀ ਲਿਏ ਸੇਵਾ ਅਨੁਰੋਧ ਤੈਤੀ ਹੋਗਾ ਤਾਂਕਿ ਬੈਂਕ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀ ਪੋਰਟਲ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਇਸਕੀ ਪੁਣੀ ਕਰਨੀ ਹੋਗੀ।

- ਪ੍ਰੀ ਸਰਵਿਸ ਰਿਕਵੇਸਟ ਵੱਖਰੀ ਵੀ, ਸ਼ਾਖਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਭੀਏਸਬੀ ਏਂਜੇਂਟ (ਪ੍ਰਾਧਿਕਰਣ—ਕੋਡ ਦੇ ਸਫਲ ਸਤਿਯਾਪਨ ਦੇ ਬਾਦ) ਦੀ ਉਪਕਰਣ ਸੌਂਪ ਦੇਗਾ।
- ਪਿਕਅਪ ਸੇਵਾ ਅਨੁਰੋਧ ਵੱਖਰੀ ਵੀ, ਸ਼ਾਖਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਏਂਜੇਂਟ ਦੀ ਉਪਸਥਿਤੀ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਯਹ ਸਤਿਯਾਪਿਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਲਿਏ ਲਿਫਾਫਾ ਖੋਲੇਗਾ ਕਿ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਕਵਿਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਿਏ ਗਏ ਹਨ। ਯਦਿ ਯਹ ਕਟਾ ਫਟਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਖਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀ ਪਾਸ ਇਸ ਪੋਰਟਲ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨੇ ਦਾ ਵਿਕਲਪ ਹੋਗਾ।
- ਸਾਖਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀ ਅਨੁਰੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਲਿਏ 1 ਘੰਟੇ ਦੀ ਭੀਤਰ ਪੋਰਟਲ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਰਣ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੋਗਾ। ਤਉਕ ਪਛਾਤ ਭੀਏਸਬੀ ਏਂਜੇਂਟ ਦੀ ਸਾਖਾ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਆਕਰ ਉਪਕਰਣ ਲੇਗਾ ਔਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਏਗਾ। ਇਸ ਤਰਹ ਵਿਤਰਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।

ਭੀਏਸਬੀ ਦੀ ਅਨੰਤਰੀ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰ:

ਪ੍ਰਥਮ ਚਰਣ ਵੱਖਰੀ ਵੀ, ਕੇਵਲ ਗੈਰ-ਵਿਤੀਵਾਂ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਤਰੀਕਾ (Pick up) ਔਰ ਵਿਤਰਣ (Delivery) ਦੀ ਕਿਧਾ ਜਾਏਗਾ।

1. ਗੈਰ-ਵਿਤੀਵਾਂ

(ਕ) **ਪਿਕਅਪ ਸੇਵਾ** (ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੱਖਰੀ ਵੀ): ਏਂਜੇਂਟ ਦੀ ਪਿਕਅਪ ਸੇਵਾ ਦੀ ਰੂਪ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਨਿਮਲਿਖਿਤ ਮਦਦੀ ਦੀ ਲਿਏ ਪਿਕ ਕਰੇਗਾ—ਚੇਕ (Cheques), ਡਾਫਟ / ਪੇ-਑ਰਡਰ (draft/Pay Order), ਨਿੱਜੀ ਚੇਕ ਬੁਕ ਦੀ ਲਿਏ ਆਵੇਦਨ (ਧਾਰਾ ਵਿਕਿਗਤ ਚੇਕ ਬੁਕ ਦੀ ਲਿਏ ਹੈ ਜੋ ਸੀਧੇ ਬੈਂਕ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਪੋਸਟ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਦੀ ਜਾਏਗੀ), 15G/15H ਫਾਰਮ, ਆਈਟੀ / ਜੀਏਸਟੀ ਚਾਲਾਨ ਔਰ ਸਥਾਈ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ (Standing Instructions)।

(ਖ) **ਵਿਤਰਣ ਸੇਵਾਵਾਂ** (ਬੈਂਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੱਖਰੀ ਵੀ): ਏਂਜੇਂਟ ਦਿਲੀਵਰੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਰੂਪ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਨਿਮਲਿਖਿਤ ਵਸਤੂਵਾਂ ਵਿਤਰਿਤ ਕਰੇਗਾ—ਗੈਰ-ਨਿੱਜੀਕ੃ਤ ਚੇਕ ਬੁਕਸ (Non-Personalised Cheque Books), ਡਾਫਟ / ਪੇ-਑ਰਡਰ, ਸਾਵਧਿ ਜਮਾ ਰਸੀਦ / ਅਭਿਖੀਕ੃ਤ, ਟੀਡੀਏਸ / ਫਾਰਮ 16 ਪ੍ਰਮਾਣ ਪਤਰ ਔਰ ਖਾਤਾ ਵਿਵਰਣ (Account Statement)।

2. ਵਿਤੀਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ

(ਕ) ਨਕਦ ਨਿਕਾਸੀ, ਡੇਬਿਟ ਕਾਰਡ / ਆਧਾਰ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਲੇਨਦੇਨ।
(ਖ) ਨਕਦ ਜਮਾ (ਡੇਬਿਟ ਕਾਰਡ / ਆਧਾਰ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵੀ)

3. ਅਵਧੀ ਸੇਵਾਵਾਂ

ਡਿਜਿਟਲ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪਤਰ: ਪੇਂਸ਼ਨਭੋਗੀ ਗ੍ਰਾਹਕ ਇਸ ਸੁਵਿਧਾ ਦੀ ਤਹਤ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪਤਰ ਅਪਨੇ ਘਰ ਦੇ ਹੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵੀ ਦੇ ਸਕਤੇ ਹਨ।

ਸੇਵਾਕ੍ਸੋਨ ਔਰ ਸਮਾਂ:

ਹਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਏਜੰਟ ਕਾ ਸੇਵਾ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ, ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ ਕੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ 5–10 ਕਿ.ਮੀ. ਕੇ ਦਾਯਰੇ ਮੇਂ ਹੋਗਾ। ਕਿਸੀ ਭੀ ਕਾਰ੍ਯ ਦਿਵਸ ਪਰ ਅਪਰਾਹਣ 3:00 ਬਜੇ ਤਕ ਕਿਏ ਗਏ ਸਭੀ ਅਨੁਰੋਧਾਂ ਕੋ ਅਨੁਰੋਧ ਉਤਪਨਨ ਹੋਨੇ ਕੇ 3 ਘੰਟੇ ਕੇ ਭੀਤਰ ਪੂਰਾ ਕਿਯਾ ਜਾਨਾ ਚਾਹਿਏ ਔਰ ਉਸਕੇ ਬਾਦ ਯਾ ਛੁਫ਼੍ਟੀ ਕੇ ਬਾਦ ਉਤਪਨਨ ਅਨੁਰੋਧ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਪੂਰਾ ਕਿਯਾ ਜਾਨਾ ਚਾਹਿਏ ਔਰ ਅਗਲੇ ਕਾਰ੍ਯ ਦਿਵਸ ਦੋਪਹਰ 1:00 ਬਜੇ ਤਕ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਏਸਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਦੇ ਵਸੂਲੇ ਜਾਨੇ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾ ਗੁਲਕ:

ਆਈਬੀਏ ਉਪ–ਸਮਿਤਿ ਨੇ ਪ੍ਰਤੇਕ ਸੇਵਾ ਅਨੁਰੋਧ ਕੇ ਲਿਏ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਦੇ ਰੂ. 75/- (ਰੂਪਏ ਪਚਹਤਤਰ ਕੇਵਲ+ਜੀਏਸਟੀ) ਲੇਨੇ ਕਾ ਏਕ ਸਮਾਨ ਸੇਵਾ ਗੁਲਕ ਤਥਾ ਕਿਯਾ ਹੈ।

ਵੈਂਡਰ ਕੀ ਜਵਾਬਦਾਰੀ ਤਥਾ ਜਿਮੇਦਾਰੀ:

ਵੈਂਡਰ ਕੋ ਸਭੀ ਆਵਖਕ ਸੰਸਾਧਨ ਜੈਂਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਕਿਤ ਕਾਰ੍ਯਬਲ, ਹਾਂਡਵੇਯਰ,

ਸੱਫ਼ਟਵੇਅਰ, ਏਲਿਕੇਸ਼ਨ ਆਦਿ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਤੁਪਰੋਕਤ ਸੇਵਾਓਂ ਕੋ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਆਰਬੀਆਈ ਔਰ ਅਨ੍ਯ ਸਾਹਿਤਿਕ ਨਿਕਾਯਾਂ ਕੇ ਦਿਸ਼ਾ—ਨਿਰੰਦੇਸ਼ਾਂ ਕੋ ਪੂਰਨ ਅਨੁਪਾਲਨ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵੈਂਡਰ ਓਪੈਕਸ ਮੱਡਲ ਪਰ ਯੂਟੀਪੀ ਸੇਵਾਓਂ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਢੋਰ ਸਟੇਪ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾਓਂ ਕੇ ਕਾਰਾਨਿਚਨ ਕੇ ਲਿਏ ਏਜੰਟ (ਬੈਂਕ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਬੈਂਕ ਏਜੰਟ) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋਂਗੇ। ਆਵਖਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢੌਚਾ, ਏਜੰਟ ਕੀ ਨਿਯੁਕਿਤ, ਹੈਂਡ ਹੈਲਟ ਡਿਵਾਇਸੇਜ / ਮੋਬਾਈਲ ਡਿਵਾਇਸ, ਐਪ, ਵੇਬ ਪੋਰਟਲ, ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇਵਾ ਕੇਂਦ੍ਰ ਆਦਿ ਵੈਂਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਪਲਬਧ ਕਾਰਾਏ ਜਾਏਂਗੇ।

ਡੀਏਸਬੀ ਸੇਵਾ ਕੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁਏ ਲਗਭਗ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੋ ਸੇਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਸਾਹ ਸਾਂਤੋਸ਼ਦਾਇਕ ਹੈ। ਯਹ ਸੁਵਿਧਾ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਸ਼ਦ ਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਕੋਰੋਨਾ ਕਾਲ ਮੇਂ ਲੋਗ ਇਸਕਾ ਇਸ਼ਤੇਮਾਲ ਬਢਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਡੀਏਸਬੀ ਸੇਵਾ ਧੀਰੇ—ਧੀਰੇ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਭੀ ਲਾਗੂ ਹੋਨੇ ਕੀ ਆਸਾ ਹੈ। ਨਿਕਟ ਭਵਿ਷ਾ ਮੇਂ ਡੀਏਸਬੀ ਸੇਵਾ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ ਮੇਂ ਮਿਲ ਕਾ ਪਤਥਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋਗੀ ਏਸਾ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਅ, ਯੋਜਨਾ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ

ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਮੁਖ ਦੇ

ਮਹੋਦਾਨ,

ਆਜ ਕੇ ਸਮਾਂ ਮੈਂ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਹਾਰ ਔਰ ਉਪਮੋਕਾਓਂ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੈਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸੇ ਪਰਾਂਪਰਾਗਤ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕੀ ਦੌਰ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਔਰ ਬੈਂਕਲੇਸ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕੀ ਅਵਧਾਰਣਾ ਕੋ ਮਜਬੂਤ ਹੁੰਵੇਂ ਹੈ। ਆਜ ਤਕਨੀਕ ਨੇ ਬੈਂਕਾਂ ਕੀ ਸਵਰੂਪ ਕੋ ਏਕਦਮ ਬਦਲ ਦਿਯਾ ਹੈ। ਇਸਮੈਂ ਬਿਗ ਡੇਟਾ, ਕਲਾਉਡ ਕਾਂਟ੍ਰੋਲਿੰਗ, ਸਮਾਰਟਫੋਨ ਔਰ ਏਸੇ ਅਨ੍ਯ ਨਵਾਚਾਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਮੋਬਾਈਲ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕੀ ਆਨੇ ਸੇ ਤੋਂ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਔਰ ਬੈਂਕ ਕੀ ਬੀਚ ਸਾਂਵਾਦ ਕੀ ਤਰੀਕੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬਦਲਾਵ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਏਟੀਐਮ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤਕ ਸਰਲ, ਸੁਰਕਿਤ ਔਰ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਬਨਾ ਦਿਯਾ ਹੈ। ਪਰਤੁ ਪਰਾਂਪਰਾਗਤ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕੀ ਦੌਰ ਮੈਂ ਖਾਤਾਧਾਰਕ ਬੈਂਕ ਸੇ ਵ ਬੈਂਕ ਸਟਾਫ ਸੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਸੇ ਜੁਡਾਵ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਏਸਾ ਹੀ ਜੁਡਾਵ ਹਮਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ, ਸ਼ਾਖਾ — ਸਿੰਘਾਰਥ ਏਂਕਲੇਵ ਨਈ ਦਿਲੀ ਸੇ ਸਨ 1983 ਸੇ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਏਨਅਅਰਾਈ ਖਾਤਾ ਖੁਲਵਾਨੇ ਸੇ ਹੁੰਵੇਂ। ਤਾਂ ਉਸਕੇ ਬਾਦ ਜੈਸੇ—ਜੈਸੇ ਹਮਾਰਾ ਵਾਧਾਰ ਬਢਾ ਵੈਸੇ—ਵੈਸੇ ਹੀ ਹਮਾਰਾ ਬੈਂਕ ਕੀ ਸਾਥ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਢਾ ਗਿਆ। ਸਭੀ ਸਟਾਫ ਸੇ ਹਮਾਰੇ ਮਧੁਰ ਰਿਖਤੇ ਹਨ। ਆਜ ਹਮਨੋਂ ਅਪਨੇ ਪਰਿਵਾਰਜਨਾਂ ਕੀ 20 ਸੇ ਮੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਤੇ ਇਸ ਸ਼ਾਖਾ ਮੈਂ ਖੁਲਵਾ ਰਖੇ ਹਨ। ਹਮਾਰੀ 4—5 ਵਿਵਸਾਧਿਕ ਫਰਮਾਂ ਕੀ ਖਾਤੇ ਮੀ ਇਸੀ ਸ਼ਾਖਾ ਮੈਂ ਹਨ। ਜੈਸੇ ਕਿ ਆਰ.ਆਰ. ਫਾਇਨੈਂਸਿਯਲ ਸੰਵਿਸੇਜ, ਕਨੁ ਏਸਟੇਟ ਆਦਿ। ਹਮਨੋਂ ਸ਼ਾਖਾ ਸੇ ਕਈ ਤਰਹ ਕੀ ਲੋਨ ਮੀ ਲਿਏ ਹੈ ਜੈਸੇ ਕਿ — ਸਾਂਪਤਿ ਕੀ ਵਿਰੁਦ਼ੀ ਤ੍ਰਣ, ਸ਼ਿਕਾ ਤ੍ਰਣ ਆਦਿ। ਯੇ ਸਾਬ ਸੁਚਾਰੂ ਰੂਪ ਸੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਮਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੀ ਕਰੋਡਾਂ ਕੀ ਏਫ.ਡੀ. ਇਸ ਸ਼ਾਖਾ ਮੈਂ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਬੈਂਕ ਸੇ ਆਜ ਮੀ 1983 ਜੈਸਾ ਹੀ ਅਚਾ ਰਿਖਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ—ਸਮਾਂ ਪਰ ਸਟਾਫ ਬਦਲਾਵ ਰਹਾ ਲੇਕਿਨ ਸ਼ਾਖਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਏਂਵ ਸਟਾਫ ਸੇ ਹਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਹਯੋਗ ਮਿਲਤਾ ਰਹਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਬੈਂਕ ਵ ਬੈਂਕ ਕੰਮਚਾਰਿਯਾਂ ਕੀ ਤਹਵੇਦਿਲ ਸੇ ਆਭਾਰ ਵਿਕਾਰ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਕਾਸਨਾ ਕਰਤਾ ਹੁੰਕੀ ਕੀ ਬੈਂਕ ਲਗਾਤਾਰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਕੀ ਨਾਲ ਸੋਪਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੁੰਏ ਤਰਕੀ ਕਰੋਂ।

ਹਰੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਭਾਰਗਵ

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕਾ ਗੈਰਵ

ਸਦੀਪ ਆਰ੍ਯ

ਨਿਦੇਸ਼ਕ (ਤਕਨੀਕੀ/ਕਾਰ੍ਯਾਨੱਵਿਨ/ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ)

ਫੋਨ ਨੰਬਰ : 23438129

ਈ-ਮੈਲ : dir-tech@nic.in

ਸਤਿਗੁਰ ਜਿਤੇ

ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰਾਲਾਯ

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ

ਏਨ.ਡੀ.ਸੀ.ਸੀ.-II ਬਿਲਡਿੰਗ,

ਯਥ ਸਿੰਘ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110001

MINISTRY OF HOME AFFAIRS

GOVERNMENT OF INDIA

NDCC-II BUILDING,

JAI SINGH ROAD, NEW DELHI-110001

ਫਾਈਲ ਨੰ. 12024/04/2018-ਰਾ.ਬਾ.(ਕਾ.2)

ਦਿਨਾਂਕ: 14 ਅਕਤੂਬਰ, 2020

ਆਪਕਾ ਪਤ੍ਰ ਸੰ ਰਾ.ਅੰਕੁਰ/20-21 ਏਵਾਂ ਪਤ੍ਰਿਕਾ “ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ” ਕਾ ਅੰਕ ਜੂਨ 2020 ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਧੰਨਵਾਦ।

ਕਿਸੀ ਭੀ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਦ ਕੀ ਗੁਰੂ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾ ਤਦਦੇਖ ਪਾਠਕਾਂ ਕੇ ਬੀਚ ਸੂਚਨਾ ਔਰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚਾਨਾ ਤਥਾ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਦ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰਿਯਾਂ ਏਵਾਂ ਕਰਮਚਾਰਿਯਾਂ ਮੋਂ ਸੁਝਨਾਤਮਕ ਕ਷ਮਤਾ ਕਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਕਾਰ੍ਯ ਕੋ ਪੀ.ਏਣਡ ਏਸ. ਬੈਂਕ ਕੀ ਟ੍ਰੈਮਾਸਿਕ ਪਤ੍ਰਿਕਾ “ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ” ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੋਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੋਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਸੋ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖ ਤਥਾ ਅਨ੍ਯ ਸਮੇਂ ਸੂਚਨਾਪ੍ਰਦ ਲੇਖ ਤੱਤ ਕੋਟਿ ਕੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਿਕ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਰਚਨਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰਾਰੂਪ ਕੇ ਸਾਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਿਯਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨੀਯ ਕਾਰ੍ਯ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਨ੍ਯ ਸੂਚਨਾਪ੍ਰਦ ਤਥਾ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਦ ਕੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਮੋਂ ਜਾਨਕਾਰੀ ਭੀ ਪਾਠਕਾਂ ਕੋ ਆਕਾਰਕ ਚਿੜੀਆਂ ਕੇ ਮਾਧਿਅਮ ਸੋ ਤਪਲਦੱਧ ਕਰਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਕ੃ਪਿਆ “ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ” ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਕੀ ਵੈਬਸਾਈਟ ਪੰਡਿ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪੁਸ਼ਟਕਾਲਾਦ ਮੋਂ ਅਪਲੋਡ ਭੀ ਕਰਵਾਏ।

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਨਿਯਮਿਤ ਔਰ ਸਫਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੀ ਲਿਏ ਹਾਰਿਂਕ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏ।

ਸ਼ੁਭੇਚੁਨ੍ਹੇ

(ਸਦੀਪ ਆਰ੍ਯ)

ਸੇਵਾ ਮੈਂ,

ਸ਼੍ਰੀ ਏਸ.ਹਰਿਸ਼ਕਰ

ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ

ਮੁਖਾਂ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਬੈਂਕ ਹਾਊਸ, ਪ੍ਰਥਮ ਤਲ

21, ਰਾਜੇਨਦ੍ਰ ਪਲੇਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110008

ਬੈਂਕ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਮੁੰਬਈ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਪੰਚਕੂਲਾ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਚੈਨ੍ਨੇ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਗੱਧੀਨਗਰ

ਆੱਚਲਿਕ ਕਾਰਗਲਿਆਂ, ਦਿੱਲੀ - 2

ਸਹਮਾਂਗੀ

ਪਖਵਾਡੇ ਤਥਾ ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕਾ ਆਯੋਜਨ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ, ਦਿੱਲੀ—।

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ, ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ, ਲੁਧਿਆਨਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ, ਨੋਏਡਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ, ਕੋਲਕਾਤਾ

ਸਹਭਾਗੀ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ, ਬਰੇਲੀ

ਕਾਰਟੂਨ ਕੋਨਾ

ਪ੍ਰਦੀਪ ਰਾਯ, ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਮੁਖਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਜਾਂ ਸੋਚਿए..... !

ਵਧਕਿ ਕਿਤਨਾ ਭੀ ਜਾਨਕਾਰ ਕਿਧੋਂ ਨ ਹੋ, ਨਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨ ਮੈਂ ਸਦੈਵ ਇੱਕ ਸੰਸਾਰ ਬਣਾ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਨੌਕਰੀ ਕਾ ਪਤਰ ਮਿਲਾ ਥਾ ਕਿ ਭੋਪਾਲ ਜਵਾਇਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਹਲੀ ਬਾਰ ਭੋਪਾਲ ਜਾ ਰਹਾ ਥਾ। ਟ੍ਰੇਨ ਗੱਤਵਾਂ ਪਰ ਪਹੁੰਚਨੇ ਵਾਲੀ ਥੀ, ਮੈਂਨੇ ਏਕ ਸਹਾਯਾਤੀ ਸੇ ਮੇਰੇ ਭਾਵੀ ਑ਫਿਸ ਕਾ ਪਤਾ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਉਸਕਾ ਭੀ ਑ਫਿਸ ਹਮਾਰੇ ਅੰਚਲ ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਕੇ ਪਾਸ ਹੀ ਥਾ। ਵਹ ਸਹਾਯਾਤੀ ਰੋਜ ਟ੍ਰੇਨ ਸੇ ਇਟਾਰਸੀ ਸੇ ਭੋਪਾਲ ਆਨਾ—ਜਾਨਾ ਕਰਤਾ ਥਾ।

ਡੇਵੇਂਡਰ ਕੁਮਾਰ

ਸਹਾਯਾਤੀ ਨੇ ਹਮਾਰੇ ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਕਾ ਪਤਾ ਤੋ ਬਤਾਯਾ ਲੇਕਿਨ ਉਸੇ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸਕੀ ਬਾਤ ਠੀਕ ਸੇ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੁਝੇ ਹਮਾਰੇ ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਤਕ ਛੋਡਨੇ ਕਾ ਨਿਸ਼ਚਿ ਕਿਯਾ। ਸਹਾਯਾਤੀ ਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਭੀ ਉਸੀ ਰਾਸ਼ਟਰੇ ਦੇ ਜਾਊਂਗਾ, ਵੈਂਤੇ ਤੋ ਮੈਂ ਰੋਜ ਪੈਂਦਲ ਜਾਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਆਪਕੇ ਪਾਸ ਸਮਾਨ ਹੈ ਇਸਲਿਏ ਅਭੀ ਹਮ ਬਸ ਦੇ ਚਲੋਂਗੇ। ਉਸਕੇ ਬਾਦ ਹਮ ਚਲ ਪਢੇ। ਬਸ ਮੈਂ ਪੱਚ ਰੂਪਧੇ ਕੀ ਟਿਕਟ ਥੀ, ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਮਨਾ ਕਰਨੇ ਪਰ ਭੀ ਟਿਕਟ ਕੇ ਪੈਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਹੀ ਦਿਏ। ਬਸ ਦੇ ਉਤਰਕਰ 500 ਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਪਰ ਹੀ ਹਮਾਰਾ ਑ਫਿਸ ਥਾ ਫਿਰ ਭੀ ਵਹ ਸੁਝੇ ਵਹੋਂ ਤਕ ਛੋਡਨੇ ਗਏ। ਮੈਂਨੇ ਹਵਾਲਾ ਕੀ ਗਹਰਾਇਆਂ ਦੇ ਉਨਕਾ ਧਨਿਆਵਾਦ ਕਿਯਾ, ਇਸਕੇ ਬਾਦ ਵਹ ਅਪਨੇ ਗੱਤਵਾਂ ਕੀ ਓਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਉਨਕੇ ਜਾਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਸੋਚਤਾ ਰਹਾ ਕਿ ਇਸ ਅਨਦੇਖੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨ ਮੈਂ ਯਦਿ ਵਹ ਵਧਕਿ ਇਸ ਤਰਹ ਦੇ ਮੇਰੀ ਸਹਾਯਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਝੇ ਕਿਤਨੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਤੀ? ਉਸ ਵਧਕਿ ਕੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਦਦ ਕਰਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਵਹ ਅਨਦੇਖੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਮੁਝੇ ਅਪਨਾ ਸਾਡਾ ਲਗਨੇ ਲਗਾ। ਯਦਿ ਹਮ ਲੋਗ ਭੀ ਅਪਨਾ ਨੈਤਿਕ ਕਰਤਵਾਂ ਸਮਝਕਰ ਅਪਨੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਆਏ ਹੁਏ ਲੋਗਾਂ ਕਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋਂ ਤੋ ਅਨਜਾਨੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਲੋਗਾਂ ਕੇ ਮਨ ਮੈਂ ਅਨਾਧਿਕਾਰੀ ਹੀ ਸ਼੍ਵੇਤ ਅਤੇ ਅਨਾਧਿਕਾਰੀ ਹੀ ਸ਼੍ਵੇਤ ਆਏਗਾ। ਮੈਂਨੇ ਤੋ ਸੋਚ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਕੋਈ ਵਧਕਿ ਸੁਝੇ ਕਿਸੀ ਜਗਹ ਕਾ ਪਤਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸੇ ਨ ਕੇਵਲ ਉਸ ਜਗਹ ਕਾ ਪਤਾ ਬਤਾਊਂਗਾ ਬਲਿਕ ਸੰਬਹਵ ਹੁਆ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵਹੋਂ ਤਕ ਛੋਡ ਕਰ ਭੀ ਆਊਂਗਾ ਜਿਸਸੇ ਮੇਰੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਜਹਾਂ ਮੈਂ ਰਹ ਰਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਕੀ ਅਲਗ ਪਹਚਾਨ ਬਣੇ। ਹੋ ਸਕੇ ਤੋ ਆਪ ਭੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਜਰੂਰ ਸੋਚਿਏ..... !

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ

ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ

ਲਾਵਣ ਜਿੰਦਾ ਹੈ

ਗਰੀਬ ਭੋਲਾ ਗੱਵ ਕੀ ਬੰਜਰ ਜਮੀਨ ਛੋਡ ਅਪਨੀ ਪਲੀ ਸ਼ੀਲਾ ਔਰ ਦੋ ਛੋਟੇ ਬਚ੍ਚਿਆਂ ਕੇ ਸਾਥ ਰੋਜੀ—ਰੋਟੀ ਔਰ ਬੇਹਤਰ ਜੀਵਨ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਮੌਂ ਮਹਾਨਗਰ ਮੁੰਬਈ ਕੀ ਤਰਫ ਚਲ ਪਢਤਾ ਹੈ। ਏਕ ਪੁਰਾਨੇ ਮਿਤਰ ਕੇ ਯਹਾਂ ਕਮ ਸੇ ਕਮ ਏਕ ਸਪ਼ਾਹ ਤਕ ਰਹਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਪਨੇ ਲਿਏ ਕਾਮ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਫਿਰ ਉਸੀ ਮਿਤਰ ਕੀ ਸਹਾਯਤਾ ਸੇ ਉਸੇ ਏਕ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਯਹਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਕਾ ਕਾਮ ਭੀ ਮਿਲ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਧੇ ਕਾਮ ਏਕ ਬਹੁਮੰਜਿਲਾ ਇਮਾਰਤ ਕਾ ਥਾ ਜੋ ਅਭੀ ਸ਼ੁਲੂ ਹੁਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭੋਲਾ ਕੋ ਲਗਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਕੇ ਕਮ ਸੇ ਕਮ ਚਾਰ ਧਾ ਪਾਂਚ ਸਾਲ ਆਰਾਮ ਸੇ ਕਟ ਜਾਏਂਗੇ ਇਸ ਬੀਚ ਵੀ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਮਿਲਕਰ ਅਚਾਹਾ ਕਮਾ ਲੇਂਗੇ ਔਰ ਬਚ੍ਚਿਆਂ ਕਾ ਏਡਮਿਸ਼ਨ ਕਿਸੀ ਅਚੇ ਸ਼ਕੂਲ ਸੇ ਕਰਵਾ ਦੇਂਗੇ। ਧੀਹੀ ਅਰਮਾਨ ਲਿਏ ਭੋਲਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਪਾਸ ਤਮੀਦ ਲਿਏ ਪਹੁੱਚ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਠੇਕੇਦਾਰ ਦ੍ਰਾਰਾ ਦਿਯਾ ਕਾਮ ਭੋਲਾ ਸਹਿਰ ਸ਼ੀਕਾਰ ਕਰ ਲੇਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੇ ਲਿਏ ਭੀ ਕਾਮ ਕੀ ਬਾਤ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਘਰ ਆਕਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦੇਤਾ ਹੈ, ਅਗਲੇ ਸਪ਼ਾਹ ਅਪਨੇ ਮਿਤਰ ਕੀ ਮਦਦ ਸੇ ਉਸੇ ਏਕ ਖੋਲੀ ਭੀ ਮਿਲ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਭੋਲਾ ਕੋ ਕਾਮ ਕਰਤੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਮਾਹ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਹੈ, ਅਥ ਵੀ ਅਪਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੇ ਸਾਥ ਪ੍ਰਸਨਨ ਹੈ, ਠੇਕੇਦਾਰ ਉਸਕੇ ਕਾਮ ਸੇ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਪਰਨ੍ਤੁ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਅਕਸਰ ਡੱਟ—ਫਟਕਾਰ ਲਗਾਤਾ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੀਲਾ ਵਹਾਂ ਕਾਮ ਕਰਕੇ ਉਤਨੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਭੋਲਾ ਉਸੇ ਹਿੱਸਤ ਬੰਧਾਤਾ ਰਹਤਾ ਹੈ।

ਦਿਨ ਬੀਤ ਰਹੇ ਥੀ ਕਿ ਏਕ ਦਿਨ 28 ਵਰ්਷ੀਧ ਭੋਲਾ ਕੋ ਬੁਖਾਰ ਨੇ ਆ ਘੇਰਾ, ਭੋਲਾ ਕਾਮ ਪਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਪਾਧਾ। ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੋ ਉਸਕੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਕੀ ਖਬਰ ਦੀ ਔਰ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਲਗੀ ਸਗਰ ਮਨ ਘਰ ਪਰ

ਭੋਲਾ ਔਰ ਬਚ੍ਚਿਆਂ ਕੇ ਬੀਚ ਸੇ ਹੀ ਟਿਕਾ ਹੁਆ ਥਾ, ਆਧੇ ਦਿਨ ਕੇ ਬਾਦ ਉਸਨੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਸੇ ਘਰ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਛੁਣ੍ਣੀ ਮਾਂਗੀ : ਉਸਕੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੇਖ ਠੇਕੇਦਾਰ ਉਸੇ ਸ਼ਵਧ ਘਰ ਤਕ ਪਹੁੱਚਾਨੇ ਗਿਆ ਔਰ ਰਾਸਤੇ ਸੇ ਭੋਲਾ ਕੇ ਲਿਏ ਕੁਛ ਦਵਾਇਆਂ ਭੀ ਲੇਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ੀਲਾ ਉਸਕੀ ਇਸ ਭਲਾਈ ਸੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਨਨ ਹੁੰਦੀ। ਉਸੇ ਧਾਦ ਆਧਾ ਗੱਵ ਕਾ ਜੰਮੀਦਾਰ ਜੋ ਕਿਸੀ ਏਕ ਕੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਨੇ ਪਰ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸੇ ਉਸਕੇ ਹਿੱਸੇ ਕਾ ਕਾਮ ਕਰਵਾਤਾ ਥਾ। ਉਸੇ ਜੰਮੀਦਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਰਦੀਖੀ ਔਰ ਕ੍ਰੂਰ ਲਗਨੇ ਲਗਾ। ਇਨ੍ਹੀ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਮੇਂ ਉਲੱਝੀ ਵੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਸਾਥ ਅਪਨੀ ਖੋਲੀ ਪਰ ਪਹੁੱਂਚੀ ਜਹਾਂ ਪਰ ਤੇਜ ਬੁਖਾਰ ਸੇ ਤਪਤਾ ਹੁਆ ਭੋਲਾ ਏਕ ਤਰਫ ਬਿਸਤਰ ਬਿਛਾਏ ਲੇਟਾ ਹੁਆ ਥਾ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਔਰ ਦੋ ਛੋਟੇ ਬਚ੍ਚੇ ਜਿਨਕੀ ਤੁੰਨ ਲਗਭਗ 8 ਸਾਲ ਔਰ 6 ਸਾਲ ਕੇ ਕਰੀਬ ਹੋਣੀ ਕਿਸੀ ਖੇਲ ਸੇ ਵਾਸਤ ਥੇ, ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਦੇਖਤੇ ਹੀ ਭਾਗ ਕਰ ਉਸਕੇ ਪਾਸ ਆ ਗਏ ਤਥਾ ਕੁਛ ਖਾਨੇ ਕੀ ਜਿਦ ਕਰਨੇ ਲਗੇ ਧੇ ਦੇਖ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਔਰ ਫਲ ਵਾਲੇ ਸੇ ਕੁਛ ਕੇਲੇ ਲਾਕਰ ਉਨ੍ਹੋਂ ਦੇ ਦਿਏ ਇਸਕੇ ਬਾਦ ਉਸਨੇ ਭੋਲਾ ਕੀ ਓਰ ਦੇਖਾ ਔਰ ਉਸੇ ਦਵਾਈ ਦੇਕਰ ਖਾਨਾ ਖਾ ਕਰ ਆਰਾਮ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਕਹ ਕਰ ਵਾਪਿਸ ਲੌਟ ਗਿਆ। ਭੋਲਾ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਆਭਾਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਥੇ।

ਭੋਲਾ ਤੀਨ ਦਿਨ ਕੀ ਖੁਰਾਕ ਖਾਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਕੁਛ ਸ਼ਵਸਥ ਮਹਸੂਸ ਕਰ ਰਹਾ ਥਾ ਪਰਨ੍ਤੁ ਪੂਰਾ ਸ਼ਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਦਰ੍ਦ ਕਰ ਰਹਾ ਥਾ ਇਸਲਿਏ ਵੋ ਕਾਮ ਪਰ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਅਸਮਰਥ ਥਾ, ਉਧਰ ਤੀਨ ਦਿਨ ਕੇ ਬਾਦ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਹਰ ਰੋਜ ਉਸਕੇ ਬਾਰੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਚੰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਯਾ ਔਰ ਉਸਕੇ ਨਾ ਪਹੁੱਚਨੇ ਪਰ ਵੋ ਉਸਕੇ ਹਿੱਸੇ ਕਾ ਕਾਮ ਭੀ ਸ਼ੀਲਾ ਸੇ ਕਰਵਾਤਾ। ਸ਼ੀਲਾ ਦੇਰ ਰਾਤ ਗਏ ਘਰ ਪਹੁੱਚਤੀ ਖਾਨਾ ਬਨਾਕਰ ਸੋਏ ਹੁਏ ਬਚ੍ਚਿਆਂ ਕੋ ਜਗਾਕਰ ਖਿਲਾਤੀ। ਫਿਰ ਏਕ ਦਿਨ ਠੇਕੇਦਾਰ ਘਰ ਆਯਾ ਉਸਨੇ ਭੋਲਾ ਕਾ ਹਾਲ ਜਾਨਾ ਤਥਾ ਉਸਨੇ ਭੋਲਾ ਕੋ ਏਕ ਪੁਡਿਆ ਖਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਦੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭੋਲਾ ਖੁਦ ਕੋ ਏਕਦਮ ਬੇਹਤਰ ਔਰ ਸ਼ਵਸਥ ਮਹਸੂਸ ਕਰਨੇ ਲਗਾ, ਵੋ ਕਾਮ ਪਰ ਜਾਨੇ ਲਗਾ ਔਰ ਪਹਲੇ ਸੇ ਭੀ ਅਧਿਕ ਜੋਸ਼ ਸੇ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਲਗਾ।

ਭੋਲਾ ਲਗਭਗ ਇਸੀ ਤਰਹ ਹਰ ਰੋਜ ਕਾਮ ਪਰ ਆਤਾ ਚੁਪਕੇ ਸੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਸੇ ਪੁਡਿਆ ਲੇਤਾ ਔਰ ਕਾਮ ਪਰ ਜੁਟ ਜਾਤਾ ਇਸੀ ਤਰਹ ਦਸ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। ਅਥ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਸੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਉਸੇ ਪੁਡਿਆ ਦੇਨਾ ਕਮ ਕਰ ਦਿਯਾ ਥਾ ਭੋਲਾ ਕਾ ਸ਼ਰੀਰ ਕਮਯਾਰ ਪਢਨੇ ਲਗਾ ਵੋ ਠੇਕੇਦਾਰ ਸੇ ਬਹੁਤ ਮਿੰਨਤ ਕਰਕੇ ਪੁਡਿਆ ਲੇਤਾ ਔਰ ਜੀ ਤੋਡ ਮੇਹਨਤ ਕਰਤਾ। ਇਸੀ ਤਰਹ ਸੇ ਮਹੀਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਔਰ ਸਭੀ ਕੋ ਪਗਾਰ ਮਿਲ ਗਈ ਪਰਨ੍ਤੁ ਭੋਲਾ ਕੀ ਪਗਾਰ ਕਾ ਏਕ ਤਿਹਾਈ ਹਿੱਸਾ ਕਟ ਚੁਕਾ ਥਾ ਉਸਕੇ ਪ੍ਰਚੰਨੇ ਪਰ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬੇਰੁੱਖੀ ਸੇ ਕਹਾ ਕਿ ਧੇ ਜੋ ਤੁਸ਼ਹਾਰੇ ਘਰ ਫਲ ਦਵਾਇਥਾਂ ਆਤੀ ਥੀਂ ਧੇ ਸਥ ਸੁਫ਼ਤ ਮੇਂ ਆਤਾ ਹੈ ਕਿਆ ਔਰ ਧੇ ਜੋ ਹਰ ਰੋਜ ਕਿ ਦਵਾਈ ਕਿ ਪੁਡਿਆ ਜੋ ਤੁਸ ਖਾਤੇ ਹੋ ਜਾਨਤੇ ਹੋ ਇਸਕੀ ਕੀਮਤ ਕਿਤਨੀ ਹੈ। ਧੇ ਸਥ ਸੁਨਕਰ ਭੋਲਾ ਕੀ ਆੱਖਿਆਂ ਸੇ ਆਂਸੂ ਬਣਨੇ ਲਗੇ। ਬਚੀ ਪਗਾਰ ਲੇਕਰ ਵੋ ਘਰ ਕੀ ਤਰਫ ਚਲ ਦਿਯਾ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਦਿਨ ਭੋਲਾ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਰਹਾ ਉਸੇ ਕੁਛ ਸਮਝ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹਾ ਥਾ, ਪੁਡਿਆ ਖਾਇ ਬਿਨਾ ਉਸਦੇ ਕਾਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ ਵੋ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਕਰ ਖੂਬ ਰੋਧਾ। ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਉਸੇ ਸਹਾਨੁਭੂਤਿ ਜਤਾਤੇ ਹੁਏ ਕਹਾ ਦੇਖੋ ਭੋਲਾ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਵਾਈ ਲਿਏ ਬਿਨਾ ਤੁਸ ਕਮਯਾਰ ਹੋਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ਪਰਨ੍ਤੁ ਮੈਂ ਭੀ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵਿਚ ਦਵਾ ਹੈ ਹੀ ਇਤਨੀ ਮਹੱਗੀ, ਮੈਂ ਭੀ ਹਰ ਰੋਜ ਤੁਸ਼ਹਾਰੇ ਲਿਏ ਇਸੇ ਨਹੀਂ ਖੰਨੀ ਰੀਦ ਸਕਤਾ। ਭੋਲਾ ਆੱਖਿਆਂ ਮੇਂ ਨਿਰਾਸਾ ਔਰ ਚੇਹਰੇ ਪਰ ਉਦਾਸੀ ਲਿਏ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੀ ਓਰ ਦੇਖ ਰਹਾ ਥਾ। ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਰੋ-ਰੋ ਕਰ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੋ ਅਪਨੀ ਵਧਾ ਸੁਨਾਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀ—ਭੋਲਾ ਹਾਥ ਜੋੜਤੇ ਹੁਏ ਕਹ ਰਹਾ ਥਾ ‘ਠੇਕੇਦਾਰ ਸਾਹੇਬ ਗੱਵ ਕੇ ਜਮੀਂਦਾਰਾਂ ਸੇ ਤਾਂਗ ਆਕਰ ਮੈਂ ਧੇ ਸਪਨਾ ਲੇਕਰ ਸ਼ਹਰ ਆਇਆ ਥਾ ਕਿ ਖੂਬ ਮੇਹਨਤ ਕਰੁੱਗਾ ਫਿਰ ਮੈਂ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਮਿਲਕਰ ਅਪਨੇ ਬਚ੍ਚਿਆਂ ਕੋ ਕਿਸੀ ਅਚੇ ਸ਼ਕੂਲ ਮੈਂ ਪਢਾਕਰ ਉਨਕਾ ਜੀਵਨ ਸੰਵਾਰੇਗੋਂ ਤਾਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੀ ਹਮਾਰੀ ਤਰਹ ਠੋਕਰੋਂ ਨਾ ਖਾਨੀ ਪਢੇ, ਪਰਨ੍ਤੁ ਇਤਨੇ ਪੈਸਾਂ ਦੇ ਕਿਆ ਹੋਗਾ ਸਾਹੇਬ’—ਭੋਲਾ ਨੇ ਅਪਨੇ ਆਂਸੂ ਪੌਂਛਤੇ ਹੁਏ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਅਪਨਾ ਥੈਲਾ ਉਠਾਇਆ ਪਰਨ੍ਤੁ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਉਸੇ ਰੁਕਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਕਹਾ, ਔਰ ਅਪਨੇ ਅੱਫਿਸ ਕੇ ਭੀਤਰ ਜਾਕਰ ਉਸੇ ਏਕ ਪੁਡਿਆ ਲਾ ਕਰ ਦੇ ਦੀ। ਦਵਾ ਖਾਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਭੋਲਾ ਪ੍ਰਸਨਨ ਹੋ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਆਗੇ ਹਾਥ ਜੋੜਨੇ

ਲਗਾ ਪਰਨ੍ਤੁ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮਝਾਤੇ ਹੁਏ ਕਹਾ, “ਦੇਖੋ ਭੋਲਾ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਕਈ ਭੀ ਨਿਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ ਸਭੀ ਮੁਖਿਕਲਿਆਂ ਕਾ ਹਲ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਕਲਤਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਏਕ ਮਸ਼ਵਰਾ ਹੈ ਅਗਰ ਤੁਸ਼ਹੇ ਸਹੀ ਲਗੇ ਤੋ ਇਸ ਪਰ ਗੈਰ ਕਰਨਾ, ਦੇਖੋ ਤੁਸ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਤੋ ਕਾਮ ਕਰ ਹੀ ਰਹੇ ਹੋ ਔਰ ਪਗਾਰ ਤੋ ਸਿਰਫ ਤੁਸ਼ਹਾਰੀ ਕਟ ਰਹੀ ਹੈ ਸ਼ੀਲਾ ਕੀ ਤੋ ਨਹੀਂ, ਸ਼ੀਲਾ ਸੇ ਕਹਨਾ ਕਿ ਧੱਹੀ ਸੇ ਛੂਟਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਮੈਰੇ ਘਰ ਕਾ ਕਾਮ—ਕਾਜ ਕਰ ਦਿਯਾ ਕਰੋ ਔਰ ਖਾਨਾ ਬਨਾ ਦਿਯਾ ਕਰੋ — ਇਸ ਤਰਹ ਸੇ ਉਸੇ ਜੋ ਅਲਗ ਸੇ ਪਗਾਰ ਮਿਲੇਗੀ ਉਸਦੇ ਤੁਸ ਲੋਗਿਆਂ ਕੀ ਮਦਦ ਭੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਔਰ ਤੁਸ਼ਹਾਰੇ ਕਟੇ ਹੁਏ ਪੈਸੇ ਭੀ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕੀ ਤੋ ਉਨਕੇ ਸ਼ਕੂਲ ਖੁਲਨੇ ਮੈਂ ਅਮੀਂ ਦੇਰੀ ਹੈ ਤੋ ਤਥ ਤਕ ਕੇ ਲਿਏ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਏਕ ਪਾਸ ਕੀ ਫੈਕਟੀ ਮੇਂ ਉਨਕੀ ਉਮਰ ਕੇ ਹਿੱਸਾਬ ਸੇ ਕੁਛ ਕਾਮ ਦਿਲਾ ਦੇਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਉਨਕੀ ਸ਼ਕੂਲ ਕੀ ਫੀਸ ਕੇ ਪੈਸੇ ਭੀ ਜਮਾ ਹੋ ਜਾਏਂਗੇ ਔਰ ਤੁਸ਼ਹਾਰੇ ਸਰ ਪਰ ਅਧਿਕ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ — ਅਗਰ ਧੇ ਸਹੀ ਲਗੇ ਤੋ ਬਤਾ ਦੇਨਾ — ਅਚੜਾ ਅਥ ਮੈਂ ਚਲਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਠੇਕੇਦਾਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਔਰ ਭੋਲਾ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਨੇ ਲਗਾ। ਜਬ ਉਸਦੇ ਸ਼ੀਲਾ ਸੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਬਾਤ ਕੀ ਤੋ ਵੋ ਨਹੀਂ ਮਾਨੀ — ਬਚ੍ਚਿਆਂ ਕੇ ਲਿਏ ਤੋ ਬਿਲਕੁਲ ਭੀ ਨਹੀਂ।

ਸਪ਼ਾਹ ਭਰ ਨਾਰਾਜ ਰਹੀ ਸਗਰ ਫਿਰ ਭੋਲਾ ਕੀ ਜਿਵ ਕੇ ਆਗੇ ਝੂਕ ਗਈ। ਅਥ ਬਚ੍ਚੇ ਪਾਸ ਕੀ ਏਕ ਗੜਾ ਫੈਕਟੀ ਮੈਂ ਕਾਮ ਕਰਤੇ ਹੈ, ਸ਼ੀਲਾ ਦਿਨਭਰ ਕੀ ਥਕੀ ਮਾਂਦੀ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਘਰ ਪਰ ਕਾਮ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਇਸੀ ਤਰਹ ਸੇ ਬੀਤ ਰਹੇ ਥੇ, ਬਰਸਾਤ ਕਾ ਮੌਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਥਾ ਗਰਮੀ ਕੀ ਉਮਸ ਅਥ ਠੰਡੇ ਝੋਕਿਆਂ ਮੈਂ ਬਦਲ ਰਹੀ ਥੀ। ਸ਼ਾਮ ਕੇ ਲਗਭਗ ਸਾਤ ਬਜ ਰਹੇ ਥੇ ਸ਼ੀਲਾ ਜਲਦੀ—ਜਲਦੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕਾ ਕਾਮ ਨਿਪਟਾਕਰ ਬਚ੍ਚੇ ਕੇ ਪਾਸ ਘਰ ਜਾਨਾ ਚਾਹਤੀ ਥੀ, ਇਤਨੇ ਮੈਂ ਦਰਵਾਜੇ ਪਰ ਦਸ਼ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਥੀ ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਦਰਵਾਜਾ ਖੋਲਾ ਸਾਮਨੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਖੜਾ ਥਾ ਨਸ਼ੀਲੀ ਆੱਖਿਆਂ ਮੈਂ ਲਾਲ ਢੋਰੇ ਤੈਰ ਰਹੇ ਥੇ, ਵੋ ਅੰਦਰ ਆਕਰ ਸੋਫੇ ਪਰ ਬੈਠ ਗਿਆ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਰਸੋਈ ਕਾ ਕਾਮ ਨਿਪਟਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਤੇਜ ਬਾਰਿਸ਼ ਔਰ ਹਵਾਓਂ ਕੇ ਕਾਰਣ ਲਾਈਟ ਚਲੀ ਗਈ ਥੀ, ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਪਾਸ ਰਖੀ ਮੌਮਕਤੀ ਕੋ ਜੈਸੇ ਹੀ ਜਲਾਇਆ ਤੋ ਉਸੇ ਅਪਨੇ ਬਹੁਤ ਕਰੀਬ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਹੋਨੇ ਕਾ ਏਹਸਾਸ ਹੁਆ, ਵੋ ਉਸਦੇ ਕੁਛ ਜਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰੀਬ ਥਾ। ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਹਾਥ ਜੋੜਤੇ ਹੁਏ ਉਸਦੇ ਬਿਨੀਂ ਕੀ — ‘ਜਾਨੇ ਵੀਜਿਯੇ ਸਾਹੇਬ ਹਮ ਗਰੀਬ ਲੋਗ ਅਪਨੀ ਇਜ਼ਜ਼ਤ ਕਾ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਯਾ ਕਰਤੇ “ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਕਰ ਜਵਾਬ ਦਿਯਾ” ਤੋ ਹਮ ਕਹਾਂ ਤੁਸ਼ਹਾਰੀ ਇਜ਼ਜ਼ਤ ਕਾ ਦਾਮ ਦੇ ਰਹੇ ਹੈ। ਹਮ ਡ੍ਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਮੈਂ ਬੈਠੇ ਹੈਂ ਦੋ ਕਪ ਚਾਹ ਬਨਾਕਰ ਲਾਈਏ। “ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਜਲਦੀ ਸੇ ਚਾਹ ਕਾ ਪਾਨੀ ਚੜਾਇਆ ਪਰਨ੍ਤੁ ਵੋ ਸੋਚ ਰਹੀ ਥੀ ਕਿ ‘ਧੇ ਤੋ ਅਕੇਲਾ ਹੈ ਫਿਰ ਦੋ ਕਪ ਕਿਥੋਂ ‘ਖੋਰ ਮੁੜੇ ਕਿਆ ਇਤਨਾ ਸੋਚਕਰ ਵੋ ਦੋ ਕਪ ਚਾਹ ਲੇਕਰ ਡ੍ਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਮੈਂ ਚਲੀ ਗਈ। ਠੇਕੇਦਾਰ ਕਿਸੀ ਪਤਿਆਕਾ ਕੇ ਪਨੇ ਪਲਟ ਰਹਾ ਥਾ ਚਾਹ ਕੀ ਆਂਦਰ ਦੇਖਕਰ ਭੋਲਾ, ‘ਸਿਰਫ ਚਾਹ ਸਾਥ ਮੈਂ ਕੁਛ ਖਾਨੇ ਕੀ ਭੀ ਲਾਓ ‘ਸ਼ੀਲਾ ਝਾਟ ਸੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਔਰ ਕੁਛ ਬਿਸਕੂਟ ਤਥਾ ਨਮਕੀਨ ਲੇ ਆਇਆ। ਧੇ ਸਥ ਟੇਬਲ ਪਰ ਰਖ ਵੋ ਬਾਹਰ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ

ਮੁੜੀ ਪਰਨ੍ਤੁ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਕਹਾ, “ਲਗਤਾ ਹੈ ਆਪ ਮੁੜਾਸੇ ਨਾਰਾਜ ਹੋ ਗਈ ਸਚ ਕਹਤਾ ਹੁੰ ਮੈਂ ਤੋ ਧੂੰ ਹੀ ਕਿਚਨ ਮੈਂ ਚਲਾ ਆਯਾ ਥਾ ਮੇਰਾ ਆਪਕੋ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਨੇ ਕਾ ਕੋਈ ਝਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕ੃ਪਧਾ ਆਪ ਬੈਠਿਏ ਔਰ ਧੋਧ ਕਰ ਕੇ ਜਾਇਧੇ ਵਰਨਾ ਮੁੜੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਲਗੇਗਾ।” ਸ਼ੀਲਾ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਅਪਨੀ ਸੋਚ ਪਰ ਸ਼ਰੰਦਿਆ ਹੁੰਈ ਔਰ ਵਹੀ ਜਮੀਨ ਪਰ ਬੈਠਕਰ ਧੋਧ ਪੀਨੇ ਲਗੀ। ਜਬ ਉਸਕੀ ਆੱਖ ਖੁਲੀ ਤੋ ਸੁਭਕ ਕੇ ਪੱਚ ਬਜ ਰਹੇ ਥੇ, ਵੋ ਅਪਨੇ ਅਸਤ-ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਪਡਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਜਮੀਨ ਪਰ ਲੇਟੀ ਥੀ ਪਾਸ ਹੀ ਮੇਜ ਪਰ ਰਖੀ ਧੋਧ ਅਪਨਾ ਕਾਮ ਕਰ ਚੁਕੀ ਥੀ ਆਸ-ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਵੋ ਹੜ੍ਹਬੜਾ ਕਰ ਉਠੀ ਔਰ ਬੇਤਹਾਸਾ ਅਪਨੇ ਝੋਪੜੇ ਕੀ ਓਰ ਭਾਗ ਖੜੀ ਹੁੰਈ। ਭੋਲਾ ਔਰ ਬਚ੍ਚੇ ਗਹਰੀ ਨੰਦ ਸੋ ਰਹੇ ਥੇ, ਵੋ ਨਲ ਖੋਲਕਰ ਉਸਕੇ ਨੀਚੇ ਬੈਠ ਕਰ ਅਪਨੇ ਨਸੀਬ ਕੋ ਰੋਤੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਸਵਧਾਂ ਹੀ ਆੱਸੂ ਪੌਂਛ ਕਰ ਉਠੀ ਔਰ ਕਪਡੇ ਬਦਲ ਕਰ ਬਚ੍ਚਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸੋ ਗਈ। ਆਜ ਇਤਵਾਰ ਥਾ ਇਸਲਿਏ ਕਿਸੀ ਕੋ ਭੀ ਕਾਮ ਪਰ ਨਹੀਂ ਜਾਨਾ ਥਾ ਉਸੇ ਗਹਰੀ ਨੰਦ ਆ ਗਈ ਜਬ ਆੱਖ ਖੁਲੀ ਤੋ ਸੂਰਜ ਸਰ ਪਰ ਚੜ ਆਯਾ ਥਾ, ਭੋਲਾ ਹਾਥ ਮੈਂ ਧੋਧ ਕਾ ਗਰਮਾਗਰਮ ਪਾਲਾ ਲਿਏ ਉਸੇ ਜਗਾ ਰਹਾ ਥਾ। ਬਿਨਾ ਕੁਛ ਕਹੇ ਉਸਨੇ ਚੁਪਚਾਪ ਧੋਧ ਪੀ ਔਰ ਘਰ ਕੇ ਅਨ੍ਯ ਕਾਮਾਂ ਮੈਂ ਜੁਟ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੋ ਕਾਮ ਪਰ ਨਹੀਂ ਗਈ ਉਸਕੀ ਤਬਿਧਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਥੀ ਘਰ ਕਾ ਕਾਮ ਨਿਪਟਾ ਕਰ ਵੋ ਪੂਰਾ ਦਿਨ ਸੋਤੀ ਰਹੀ। ਇਸੀ ਤਰਹ ਪੂਰਾ ਏਕ ਸਪਤਾਹ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸ਼ੀਲਾ ਕਾ ਕਾਮ ਪਰ ਜਾਨੇ ਕਾ ਮਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹਾ ਥਾ ਭੋਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂਨੇ ਪਰ ਵੋ ਅਪਨੀ ਤਬਿਧਤ ਖਰਾਬ ਬਤਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਉਧਰ ਠੇਕੇਦਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਰਹਾ ਥਾ ਆਜ ਤੋ ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਕਾਮ ਸੇ ਨਿਕਾਲਨੇ ਕੀ ਧਮਕੀ ਤਕ ਦੇ ਢਾਲੀ ਪਰਨ੍ਤੁ ਭੋਲਾ ਕੇ ਗਿੜਗਿੜਾਨੇ ਪਰ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਵਾਪਿਸ ਕਾਮ ਪਰ ਲਾਨੇ ਕੇ ਆਖਿਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਹੁਆ ਕਥਾ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਅਪਨੀ ਮਨ ਕੀ ਵਧਾ ਠੇਕੇਦਾਰ

ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਵਧਾ ਕੀ। ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਕੁਛ ਸੋਚਾ ਔਰ ਫਿਰ ਭੋਲਾ ਸੇ ਕਹਾ, “ਦੇਖੋ ਭੋਲਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੇ ਪਕੜ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੁਸ ਆਦਮੀ ਭਲੇ ਹੋ ਇਸਲਿਏ ਤੁਸੇ ਮੈਂ ਅਪਨੀ ਤਰਫ ਸੇ ਦਵਾ ਕੀ ਯੇ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਰਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਖਿਲਾ ਦੇਨਾ ਕੁਛ ਹੀ ਦੇਰ ਮੇਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।” “ਨਾਦਾਨ ਭੋਲਾ ਵੋ ਪੁਡਿਆ ਲਿਏ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਖਿਲਾ ਦੀ। ਸ਼ੀਲਾ ਸਚ ਮੈਂ ਭਲੀ-ਚੰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਔਰ ਕਾਮ ਪਰ ਜਾਨੇ ਲਗੀ। ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਭੋਲਾ ਪਰ ਦਿਖਾਤੇ ਹੁਏ ਉਸਕੇ ਬਚ੍ਚਾਂ ਕਾ ਸਕੂਲ ਮੈਂ ਏਡਮੀਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਦੇਤਾ ਹੈ ਵੋ ਭੀ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਪਰ ਕੀ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਉਸਕਾ ਖਾਨਾ ਬਨਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਆਨਾ ਹੋਗਾ ਔਰ ਏਡਮੀਸ਼ਨ ਕਾ ਪੈਸਾ ਕਾਟਕਰ ਵੋ ਉਸੇ ਪਗਾਰ ਦੇ ਦਿਖਾ ਕਰੇਗਾ। ਭੋਲਾ ਔਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੁਏ ਭੀ ਉਸਕੀ ਸ਼ਰਤ ਮਾਨਨੀ ਪਡੀ। ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਘਰ ਆਕਰ ਸਾਰੀ ਆਪ ਬੀਤੀ ਭੋਲਾ ਸੇ ਕਹ ਸੁਨਾਈ। ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਘੁਣਾ ਔਰ ਦੁਖ ਸੇ ਭੋਲਾ ਕਾ ਮਨ ਭਰ ਗਿਆ, ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਅਪਨੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕੇ ਆੱਸੂ ਵੋ ਪੀਤਾ ਰਹਾ। ਫਿਰ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋ ਅਪਨੇ ਪਾਸ ਬਿਠਾਤੇ ਹੁਏ ਪਾਰ ਸੇ ਉਸਕਾ ਹਾਥ ਥਾਮ ਕਰ ਬੋਲਾ, “ਨਹੀਂ ਸ਼ੀਲਾ ਤੁਸ ਵੈਸੇ ਹੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੋਂਗੀ, ਠੇਕੇਦਾਰ ਭਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਉਸਨੇ ਹਮਾਰੀ ਕਿਤਨੀ ਸਹਾਯਤਾ ਕੀ ਹੈ ਹਮੇਸ਼ੇ ਉਸਕੀ ਨੀਧਤ ਪਰ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਏ।” ਸ਼ੀਲਾ ਬਿਨਾ ਕੁਛ ਕਹੇ ਉਸਕੇ ਪਾਸ ਸੇ ਉਠਕਰ ਚਲੀ ਗਈ ਔਰ ਭੋਲਾ ਅਪਨੀ ਬੇਬਸੀ ਪਰ ਆੱਸੂ ਪੀਕਰ ਉਸੀ ਜਗਹ ਪਰ ਬੈਠਾ ਰਹਾ।

ਦਿਨ ਬੀਤ ਰਹੇ ਥੇ ਅਥ ਭੋਲਾ ਦਿਨ ਭਰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਰਤਾ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਕਿਸੀ ਫੈਕਟੀ ਮੈਂ ਕਾਮ ਕਰਤਾ। ਸ਼ੀਲਾ ਭੀ ਦਿਨ ਭਰ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕੇ ਬਾਦ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕਾ ਖਾਨਾ ਬਨਾਤੀ ਔਰ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚਤੀ ਇਸੀ ਤਰਹ ਕਾ ਜੀਵਨ ਜੀਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਵੋ ਗਾਂਵ ਸੇ ਸ਼ਹਰ ਆਏ ਥੇ ਕਿਥਾ? ਫਿਰ ਆੱਖਾਂ ਮੈਂ ਆਏ ਬੇਬਸੀ ਕੇ ਆੱਸੂਆਂ ਕੋ ਛੁਪਾ ਜਾਤੀ। ਦਸ਼ਾਹਰੇ ਕਾ ਪਰਵ ਥਾ ਭੋਲਾ ਨੇ ਬਚ੍ਚਾਂ ਕੋ ਨਾਏ ਕਪਡੇ ਔਰ ਖਿਲੌਨੇ ਲੇਕਰ ਦਿਏ। ਅਪਨੇ ਲਿਏ ਕੁਛ ਭੀ ਲੇਨੇ ਖਾਨੇ ਕੀ ਇਚਛਾ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਥੀ। ਸ਼ਾਮ ਕਾ ਸਸਤ ਹੈ ਭੋਲਾ ਅਪਨੀ ਝੋਪੜੀ ਮੈਂ ਉਦਾਸ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਉਸਕਾ ਬੜਾ ਬੇਟਾ ਬਾਹਰ ਸੇ ਭਾਗਤੇ ਹੁਏ ਆਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ, “ਪਾਪਾ ਆਪ ਭੀ ਹਮਾਰੇ ਸਾਥ ਆਓ ਨ, ਦੇਖੋ ਰਾਵਣ ਜਲ ਰਹਾ ਹੈ, ਰਾਵਣ ਮਰ ਰਹਾ ਹੈ ਪਾਪਾ ਚਲੋ ਨਾ।” ਪਰਨ੍ਤੁ ਭੋਲਾ ਵਹੀ ਉਦਾਸ ਬੈਠਾ ਸੋਚ ਰਹਾ ਹੈ, ‘ਰਾਵਣ ਕਹੋਂ ਮਰਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਤੋ ਕੇਵਲ ਰੂਪ ਬਦਲਾ ਹੈ, ਰਾਵਣ ਜਿੰਦਾ ਹੈ ਗਰੀਬੀ, ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ, ਮੁਖਮਰੀ, ਬੇਬਸੀ, ਮਜ਼ਬੂਰੀ, ਸ਼ੋ਷ਣ, ਘੁਣਾ, ਨਫਰਤ, ਭੇਦ-ਭਾਵ, ਉਪੇਕ਼ਾ ਔਰ ਮੈਕਾਪਰਸ਼ੀ ਯੇ ਸਥਾਨ ਰਾਵਣ ਕੇ ਦਸ ਸਰ ਹੀ ਤੋ ਹੈ। ਜਬ ਤਕ ਸਮਾਜ ਮੈਂ ਯੇ ਸਥਾਨ ਜਿੰਦਾ ਹੈ ਰਾਵਣ ਮਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ ਵੋ ਆਜ ਭੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ ਗੱਵ ਕੇ ਜਮੀਦਾਰ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਸ਼ਹਰ ਕੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਜੋ ਦਵਾ ਆਏ ਸਹਾਯਤਾ ਕੇ ਨਾਮ ਪਰ ਗਰੀਬੀਆਂ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸੇ ਖੋਲਤੇ ਹੈਂ। ਰਾਵਣ ਜਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਾਖਾ, ਸਾਬੂਨ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਲੁਧਿਆਨਾ

प्रादेशिक भाषा कड़ी में उर्दू रचना

حراستی کی طاقت

ایم بی اے کی ڈگری مکمل کرنے کے بعد قبل انوریما ایک اچھی نوکری کی تلاش میں بڑے شہر کا رخ کیا اور اچھی ملازمت کی تلاش میں تھی۔ ابھی صرف دو دن پہلے، اس نے نوکری کے لئے ایک انٹرویو دیا تھا اور کل اسے اس کمپنی کا فون آیا تھا۔ آج انوریما بہت خوش تھی کیونکہ آج وہ دن بے جب وہ اس کمپنی میں شامل ہو رہی بے بڑے لگنگ کے ساتھ، اس نے اپنا کام شروع کیا۔

ایسی وہ صرف کچھ دن نہیں جب وہ کام کر رہے تھے کہ ان کا دین دفتر سے بور بونے لگا۔ اس نے دیکھا کہ اس کے ساتھی کام چوری کرتے تھے۔ انہیں کام نہ کرنے سے متعلق کوئی نہ کوئی بہانہ بناتے۔ کبھی کبھی گاہک سے مانے کر نام پیر وہ سارا دن اپن سے غائب رہتا۔

انوریما کو اس طرح کا ماحول پسند نہیں آیا کیونکہ وہ بمیشہ ایسے ماحول میں رہتی تھی جہاں بر ایک کو اپنے کام کا شوق بوتا تھا۔ اسے لگا کہ یہاں کام کرنے والے (آفس) لوگوں کی سوچ اچھی نہیں ہے۔ چونکہ اس نے خود ایسا۔ کبھی نہیں کیا، اس نے محسوس کیا کہ اس کے ساتھ کام کرنے والے ساتھیوں کی سطح بہتر نہیں ہے۔

انوریما کے ذہن میں ان ساری چیزوں نے بہت بلچل پیدا کر دی تھی، اس نے کبھی سوچا بھی نہیں تھا کہ صورتحال ایسی بوجگی۔ لیکن اب اس نے فیصلہ کر لیا تھا کہ وہ نوکری چھوڑ دے گی۔ وہ کام چھوڑنے کی درخواست اپنے پاس کر دفتربندھے۔

باس نے اس کا خط دیکھ کر پوچھا، "کیا بات ہے انوریما ، تم نوکری کیوں جھوڑ رہے ہو؟" جبکہ آپ کی کارکردگی بہت اچھی ہے۔ انوریما نے باس کو ساری باتیں بتاتے ہوئے کہا، "میں ایسے لوگوں کے ساتھ کام نہیں کرسکتا جن کے سوچنے اور کام کرنے کا انداز کتری ہے۔"

انوریما کے مالک نے تھوڑی دیر کے لئے سوچا، وہ انوریما کے ذبن میں چل رہی بنگامے کو سمجھے گیا، اور کہا یہ آپ کا اپنا فیصلہ ہے، آپ نوکری چھوڑ سکتے ہیں، لیکن نوکری چھوڑنے سے پہلے میں آپ کو ایک ٹاسک دوں گا کیا آپ پسند کریں گے؟ انوریما نے جواب دیا، "سر، ہم کیا کریں گے؟ تب صرف بس نے پانی سے بھرا گلاس دیا تو اس نے انوریما سے کہا، "آپ اس گلاس سے اپنے افس کے دو چکر لگانیں اور پانی کا ایک قطرہ بھی نیچے نہیں گر ریا۔"

انوریما کو یہ بہت عجیب لگا لیکن اس نے یہ کام لیا اور دو راؤنڈ کے بعد باس تک پہنچا۔ باس نے پوچھا، "کیا پانی کا ایک قطرہ گر گیا؟" انوریما نے کہا "بالکل نہیں جناب! لیکن آپ نے ایسا کیوں کیا؟" باس نے کہا، جب آپ ہے کہ رہتے تو دفتر کے لوگ آپ کو کیا بتا رہے تھے؟ انوریما نے کہا، سر، میں نہیں جانتا کیونکہ میری ساری توجہ پانی کر گلاس پر تھی تاکہ ایک قطرہ بھی نہ گرے۔

انوریما کا مالک مدھم مسکرا ربا تھا ، اس نے انوریما کو سمجھایا کہ وہ وبی کام کر رہے بیں جس سے آپ کو پریشانی بو روپی ہے ، لیکن آپ نے اس پر توجہ نہیں دی کیونکہ آپ نے اپنی ساری توجہ اپنے کام پر مرکوز کر دی ، یعنی ایک کلاس پانی۔ انوریما بھی مسکرا ربی تھی اور وہ سب کچھ سمجھ گئی تھی۔ اب وہ اگر بڑھی اور وہ خط اٹھایا اور اس کوڑے دن میں پہنچ دیا اور اپنے کام میں مرتکز ہوا۔ اب وہ خوش تھی۔

تعلیم - زیادہ تر لوگ زندگی میں کامیاب نہیں ہوتے ہیں کیونکہ وہ یہاں کی اس پاس کی چیزوں یا آس پاس کے واقعات پر توجہ دیتے ہیں۔ لیکن اس کے، کسی کو اپنے اپنے کام میں مرکوز دماغ کے ساتھ کام کرنے کی بجائے مختلف ماحول میں توجہ دینے کی بجائے کام کرنا چاہئے۔

نیہا نعیم

ਨੇਹਾ ਨਿਰਮ

ਤੁਫ਼ੁ ਦਚਨਾ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਰੂਪਾਂਤਰ

ਏਕਾਗ੍ਰਤਾ ਕੀ ਸ਼ੁਕਤਿ

ਅਨੁਰਿਮਾ ਨੇ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਪਹਲੇ ਹੀ MBA ਕੀ ਡਿਗ੍ਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਏਕ ਅਚਛੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਮੈਂ ਬਡੇ ਸ਼ਹਰ ਕੀ ਆਂ ਰੁਖ ਕਿਯਾ ਉਸੇ ਏਕ ਅਚਛੀ ਕਾਮ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਥੀ। ਅਭੀ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਲੇ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਏਕ ਨੌਕਰੀ ਕੇ ਲਿਏ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦਿਯਾ ਥਾ ਔਰ ਕਲ ਹੀ ਉਸਕੇ ਪਾਸ ਉਸ ਕਮਧਨੀ ਸੇ ਕੱਲ ਆ ਗਈ।

ਆਜ ਅਨੁਰਿਮਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਥੀ ਕਿਧੁਕਿ ਆਜ ਵਹ ਦਿਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਵਹ ਉਸ ਕਮਧਨੀ ਕੋ ਜਵਾਬ ਦਿਓ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਡੇ ਹੀ ਲਗਨ ਕੇ ਸਾਥ ਉਸਨੇ ਅਪਨੀ ਕਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਿਯਾ।

ਅਨੁਰਿਮਾ ਏਕ ਈਮਾਨਦਾਰ, ਮੇਹਨਤੀ ਔਰ ਅਪਨੀ ਜਿਸ਼ੇਦਾਰਿਆਂ ਕੋ ਸਹੀ ਸੇ ਨਿਭਾਨੇ ਵਾਲੀ ਏਕ ਕਾਬਿਲ ਸਹਿਤਾ ਥੀ ਇਸੀਲਿਏ ਕਮਧਨੀ ਕਾ ਮਾਲਿਕ ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕੋ ਪਸੰਦ ਕਰਤਾ ਥਾ।

ਅਭੀ ਕੁਛ ਹੀ ਦਿਨ ਹੁਏ ਉਸੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਕਿ ਉਸਕਾ ਮਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ ਸੇ ਊਬਨੇ ਲਗ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਾ ਕਿ ਉਸਕੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਪਨੇ ਕਾਮ ਸੇ ਮਨ ਚੁਕਾਤੇ ਥੇ। ਕਾਮ ਨ ਕਰਨਾ ਪਡੇ ਉਸਦੇ ਸਾਂਭਾਂਧਿਤ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਬਨਾਤੇ ਰਹਤੇ ਥੇ। ਕਿਸੀ—ਕਿਸੀ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੇ ਨਾਮ ਪਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ ਸੇ ਗਾਧਬ ਰਹਤੇ ਥੇ।

ਇਸ ਤਰਫ ਕਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੋ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹਾ ਥਾ ਕਿਧੁਕਿ ਵਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਐਸੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਾਹੋਂ ਅਪਨੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਸਭੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਥੇ। ਉਸਨੇ ਮਹਸੂਸ ਕਿਯਾ ਕਿ ਯਹੀਂ ਪਰ (ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ) ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਲੋਗੋਂ ਕੀ ਸੋਚ ਅਚਛੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਧੁਕਿ ਵਹ ਸ਼ਵਾਂ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤੀ ਥੀ ਇਸੀਲਿਏ ਉਸੇ ਲਗਾ ਕਿ ਉਸਕੇ ਸਾਥ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਸਹਕਰੰਤਿਆਂ ਕਾ ਸ਼ਤਰ ਅਚਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੇ ਮਨ ਮੈਂ ਯੇ ਸਭੀ ਬਾਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਥਲ—ਪੁਥਲ ਮਚਾ ਰਖੀ ਥੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਸੀ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਥਾ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਐਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਲੇਕਿਨ ਅਵ ਵਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਚੁਕੀ ਥੀ ਕਿ ਵਹ ਨੌਕਰੀ ਛੋਡ ਦੇਗੀ। ਕਾਰ੍ਯ ਛੋਡਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪਤਰ ਲੇਕਰ ਵਹ ਅਪਨੇ ਬੱਸ ਕੇ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਬੱਸ ਨੇ ਉਸਕਾ ਪਤਰ ਦੇਖਾ ਔਰ ਪ੍ਰੂਛਾ, “ਕਿਧੁਕਿ ਵਹ ਹੈ ਅਨੁਰਿਮਾ, ਤੁਸੀਂ ਨੌਕਰੀ ਕਿਧੁਕਿ ਛੋਡ ਰਹੀ ਹੋ? ਜਿਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਾਰ੍ਯ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਅਚਛਾ ਹੈ।”

ਅਨੁਰਿਮਾ ਨੇ ਬੱਸ ਕੋ ਸਾਰੀ ਬਾਤੋਂ ਬਤਾਈ ਔਰ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਐਸੇ ਲੋਗੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਕਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੀ ਜਿਨਕੇ ਸੋਚਨੇ ਏਂਵੇਂ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਨੇ ਕਾ ਤਰੀਕਾ ਨਿਨ੍ਮਕੋਟਿ ਕਾ ਹੈ।”

ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੇ ਬੱਸ ਨੇ ਕੁਛ ਦੇਰ ਸੋਚਾ, ਵਹ ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੇ ਮਨ ਮੈਂ ਚਲ ਰਹੀ

ਉਥਲ—ਪੁਥਲ ਕੋ ਸਮਝ ਚੁਕਾ ਥਾ, ਔਰ ਬੋਲਾ ਯਹ ਤੁਸੀਂ ਕਾਰ੍ਯ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਹੈ ਚਾਹੋਂ ਤੋਂ ਨੌਕਰੀ ਛੋਡ ਸਕਤੀ ਹੋ ਲੇਕਿਨ ਨੌਕਰੀ ਛੋਡਨੇ ਸੇ ਪੂਰ੍ਬ ਮੈਂ ਤੁਸੀਂ ਏਕ ਕਾਰ੍ਯ ਦੂਂਗਾ ਕਿਆ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋਗੀ? ਅਨੁਰਿਮਾ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਯਾ, ‘ਜੀ ਸਰ, ਕਿਆ ਕਰਨਾ ਹੋਗਾ?’

ਤਥੀ ਬੱਸ ਨੇ ਏਕ ਪਾਨੀ ਸੇ ਭਰਾ ਗਿਲਾਸ ਦੇਤੇ ਹੁਏ ਅਨੁਰਿਮਾ ਸੇ ਬੋਲੇ, “ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗਿਲਾਸ ਕੋ ਲੇਕਰ ਅਪਨੇ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ ਕੇ ਦੋ ਚਕਕਰ ਲਗਾਓ ਸਨਦ ਰਹੇ ਗਿਲਾਸ ਮੈਂ ਸੇ ਏਕ ਬੁੰਦ ਭੀ ਪਾਨੀ ਨੀਚੇ ਨ ਗਿਰੇ।”

ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੋ ਯਹ ਬਾਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਜੀਬ ਲਗੀ ਲੇਕਿਨ ਉਸਨੇ ਯਹ ਕਾਰ੍ਯ ਲਿਆ ਦੋ ਚਕਕਰ ਲਗਾਨੇ ਕੇ ਪਸ਼ਚਾਤ ਬੱਸ ਕੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ।

ਬੱਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿਯਾ, “ਕਿਆ ਏਕ ਬੁੰਦ ਭੀ ਪਾਨੀ ਗਿਰਾ?”

ਅਨੁਰਿਮਾ ਬੋਲੀ ‘ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਰ! ਪਰ ਆਪਨੇ ਐਸਾ ਕਿਧੁਕਿ ਕਰਾਵਾ?’

ਬੱਸ ਨੇ ਕਹਾ ਜਿਵੇਂ ਵਹ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰ ਰਹੀ ਥੀ ਤੋਂ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ ਕੇ ਲੋਗ ਤੁਸੀਂ ਕਿਆ ਕਹ ਰਹੇ ਥੇ? ਅਨੁਰਿਮਾ ਬੋਲੀ, ਸਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧੁਕਿ ਮੇਰਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਪਾਨੀ ਕੇ ਗਿਲਾਸ ਪਰ ਥਾ ਕਿ ਏਕ ਬੁੰਦ ਭੀ ਨ ਗਿਰੇ।

ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੇ ਬੱਸ ਮੰਦ ਮੰਦ ਮੁਸ਼ਕੁਰਾ ਰਹੇ ਥੇ, ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਅਨੁਰਿਮਾ ਕੋ ਸਮਝਾਤੇ ਹੁਏ ਕਹਾ ਕਿ ਵੇਂ ਲੋਗ ਵਹੀ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰ ਰਹੇ ਥੇ ਜਿਸਦੇ ਤੁਸੀਂ ਸਮਸਥਾ ਥੀ ਲੇਕਿਨ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਇਸਲਿਏ ਨਹੀਂ ਦਿਯਾ ਕਿਧੁਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਪਨਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਅਪਨੇ ਕਾਮ ਪਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕੀ ਥੀ ਅਰਥਾਤ ਪਾਨੀ ਕੇ ਗਿਲਾਸ ਪਰ।

ਅਨੁਰਿਮਾ ਭੀ ਅਵ ਮੁਸ਼ਕੁਰਾ ਰਹੀ ਥੀ ਉਸੇ ਸਾਰੀ ਬਾਤੋਂ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਥੀ। ਅਵ ਵਹ ਆਗੇ ਬਢਕਰ ਉਸ ਪਤਰ ਕੋ ਉਠਾਯਾ ਔਰ ਉਸੇ ਫਾਡਕਰ ਕੂਡੇ ਮੈਂ ਡਾਲ ਦਿਯਾ ਤਥਾ ਅਪਨੇ ਕਾਰ੍ਯ ਮੈਂ ਏਕਾਗ੍ਰਤਾ ਸੇ ਜੁਟ ਗਈ। ਅਵ ਵਹ ਪ੍ਰਸਨਾ ਥੀ।

ਅਧਿਕਤਰ ਲੋਗ ਜੀਵਨ ਮੈਂ ਸਫਲ ਇਸਲਿਏ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਤੇ ਕਿਧੁਕਿ ਵਹ ਝੁਧਰ—ਝੁਧਰ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਯਾ ਆਸ—ਪਾਸ ਕੀ ਘਟਨਾਓਂ ਪਰ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰ ਲੇਤੇ ਹੋਣੇ। ਲੇਕਿਨ ਵਧੀ ਕੋ ਇਸਕੇ ਵਿਪਰੀਤ ਆਸਪਾਸ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਨ ਕਰ ਸ਼ਵਾਂ ਕੇ ਕਾਰ੍ਯ ਮੈਂ ਏਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਸੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਅ, ਯੋਜਨਾ ਏਂਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ

ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼ਾ

ਬਦਲਤਾ ਵੱਤਾ

ਕਲਿਯਾਂ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਖਿਲਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਖਿਲਤੀ ਕਲਿਯਾਂ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਮੁਰਝਾਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਮੁਰਝਾਤੀ ਕਲਿਯਾਂ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਫਿਰ ਖਿਲਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਬਾਗਾਂ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਫੂਲਾਂ ਸੇ ਮਹਕਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਮਹਕਤੇ ਬਾਗਾਂ ਕੋ ਮੈਨੇ
ਫੂਲਾਂ ਸੇ ਸਡਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਬਦਸੂਰਤੀ ਮੌਂ ਬਦਲਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਬਦਸੂਰਤੀ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਚਾਂਦ ਸਾ ਰੂਪ ਬਦਲਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਹੱਸਤੇ ਹੁਏ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਔੱਸੂ ਬਹਾਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਰੋਤੇ ਹੁਏ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਖਿਲਖਿਲਾ ਕੇ ਹੱਸਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਬਚਪਨ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਭੁੜਾਪੇ ਸਾ ਜੀਵਨ ਜੀਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਭੁੜਾਪੇ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਜਗਾਨੀ ਸਾ ਏਹਸਾਸ ਹੋਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਗਰੀਬੀ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਹੱਸਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਅਸੀਰੀ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਰੋਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਗਰੀਬੀ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਖਾਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਅਸੀਰੀ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਭੂਖੇ ਸੋਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।
ਵੱਤਾ ਕੋ ਮੈਨੇ,
ਵੱਤਾ ਮੌਂ ਬਦਲਤੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ।

ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ

ਸਾਥੀ—ਪਲਲਵਪੁਰਮ

ਇਸ ਵਕਤ ਦੇ ਹੀ ਤੁਮ ਜਾਓਗੇ

ਕੁਛ ਭੀ ਤੋ ਨਹੀਂ ਸੀਖਾ ਤੁਮਨੇ,
ਤੁਮ ਫਿਰ ਵੈਂਸੇ ਹੋ ਜਾਓਗੇ।
ਫਿਰ ਦੌਡੋਗੇ ਦਿਨ—ਰਾਤ ਧੂੰ ਹੀ,
ਤੁਮ ਫਿਰ ਉਤਪਾਤ ਮਚਾਓਗੇ ॥

ਤਮਨਾ

ਕਾਰੋਂ ਲੇਕਰ ਦੌਡੋਗੇ ਤੁਸੁ,
ਕਾਲਾ ਆਕਾਸ਼ ਬਨਾਓਗੇ।
ਕੱਕਰੀਟ ਕੇ ਜਾਂਗਲ ਕੇ ਰਾਜਾ,
ਤੁਸੁ ਜਾਂਗਲ ਤਕ ਘੁਸ ਜਾਓਗੇ ॥

ਆਧੇ ਕੀ ਹੋਗੀ ਭੂਖ ਤੁਝੋਂ
ਤੁਸੁ ਪ੍ਰਾਂ ਹੀ ਬਨਵਾਓਗੇ।
ਕਵਾਰਟਾਇਨ ਹੈ ਤੁਝੋਂ ਨ ਭਾਧਾ,
ਤੁਸੁ ਵੀਕੰਡ ਕਾ ਜਾਣ ਮਨਾਓਗੇ ॥

ਫਿਰ ਪਾਸ ਬਢੇਗੀ ਥੋੜੀ ਸੀ,
ਤੁਸੁ ਫਿਰ ਯਮੁਨਾ ਪੀ ਜਾਓਗੇ।
ਫਾਰੈਨ ਟ੍ਰਿਪ ਵਾਲੇ ਪੈਸ਼ਾਂ ਦੇ,
ਤੁਸੁ ਜਾਂਗਲ ਰੌਂਦ ਕੇ ਆਓਗੇ ॥

ਵਕਤ ਕਹਾਂ ਵਾਪਸ ਆਤਾ ਹੈ,
ਤੁਸੁ ਪੀਛੇ ਹੀ ਪਛਤਾਓਗੇ।
ਇਸ ਵਕਤ ਦੇ ਸਥਕ ਲੇ ਲੋ ਵਰਨਾ,
ਇਸ ਵਕਤ ਦੇ ਹੀ ਤੁਸੁ ਜਾਓਗੇ ॥

ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ, ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ

ਨਾਰੀ

ਵਿਦਾਖਾ ਸ਼ਮਫ

ਕਭੀ ਬੇਟੀ, ਕਭੀ ਬਹਨ
 ਕਭੀ ਪਲੀ ਤੋ ਕਭੀ ਮਾਂ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਪੁਰੁ਷ ਜਿਸਕੇ ਬਿਨਾ ਅਸਹਾਯ ਹੈ ਐਸੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਕਭੀ ਮਮਤਾ ਕੀ ਫੁਲਵਾਰੀ ਤੋ ਕਭੀ ਰਾਖੀ ਕੀ ਕਧਾਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਸ੍ਰਾਵਿ ਜਿਸਕੇ ਬਿਨਾ ਥਮ ਜਾਏ ਐਸੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਪੁਰੁਣੋਂ ਕੀ ਪੂਰੀ ਭੀਡ਼ ਪਰ
 ਅਕੇਲੀ ਭਾਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਜੋ ਸ੍ਰਾਵਿ ਕੋ ਜਲਾਕਰ ਰਾਖ ਕਰ ਦੇ
 ਐਸੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਬੇਟੀ ਹੋ ..... ਤੋ ਪਿਤਾ ਕੀ ਰਾਜ ਦੁਲਾਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਮਾਂ ਹੋ ..... ਤੋ ਸਾਂਤਾਨ ਕੇ ਲਿਏ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਰਬਾਨ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਬਹਨ ਹੋ ..... ਤੋ ਭਾਈ ਕੀ ਲਾਡਲੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਪਲੀ ਹੋ ..... ਤੋ ਪਤਿ ਕੀ ਜਾਨ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਪੁਰੁ਷ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਧੂਰਾ ਤੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੂਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਸ੍ਰਾਵਿ ਜਿਸ ਪਰ ਧੂਮ ਰਹੀ ਵਹ ਧੂਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਜਬ ਗਰੰਭ ਮੌਨ ਨਹੀਂ ਮਾਰੋਗੇ ਤਭੀ ਤੋ ਤੁਮਹਾਰੀ ਹੈ ਨਾਰੀ,
 ਜਬ ਨਾਰੀ ਹੈ ਤਭੀ ਤੋ ਯਹ ਸ੍ਰਾਵਿ ਹੈ ਸਾਰੀ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਧਾਲਿਯ
 ਬਰੇਲੀ

ਮੇਰੀ ਪਾਂਧੀ ਮਾਂ

ਪ੍ਰੇਕਾ ਮਨੋਚਾ

ਮਮਤਾ ਕਾ ਵੋ ਆਂਚਲ ਚੇਹਰੇ ਕੀ ਵੋ ਮੁਸਕਾਨ,
 ਮੁਲਾ ਵੇਤੀ ਹੈ ਵੋ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਕੀ ਥਕਾਨ।
 ਮਾਂ ਕੇ ਚਰਣਾਂ ਮੌਨ ਹੈ ਵੋ ਜਨਨਤ,
 ਉਸਕੀ ਹਰ ਦੁਆ ਸੇ ਕੁਭੂਲ ਹੋਤੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮੌਨਤ,
 ਮੇਰੇ ਆਂਸੂਝੀਂ ਕੋ ਅਪਨੀ ਪਲਕਾਂ ਮੌਨ ਛੁਪਾ ਲੇ ਜਾਨਾ ਚਾਹਤੀ ਜੋ,
 ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਕੋ ਅਪਨੀ ਭੀ ਤੁਸੀਤ ਲਗਵਾ ਦੇਨਾ ਚਾਹਤੀ ਜੋ,
 ਮੇਰੇ ਦਰ੍ਦ ਕੋ ਸਮੇਟ ਕਰ ਦਰਿਆ ਮੌਨ ਬਹਾ ਦੇਨਾ ਚਾਹਤੀ ਜੋ,
 ਹਰ ਜਖਮ ਕੀ ਇੱਕ ਵੋ ਹੀ ਦਵਾ ਬਨ ਜਾਤੀ,
 ਐਸੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਪਾਂਧੀ ਸੀ ਵੋ ਮਾਂ ਭੋਲੀ ਸੀ ਵੋ ਮਾਂ...
 ਮਮਤਾ ਕੀ ਛਾਂਵ ਮੌਨ ਜਿਸਕੀ ਰੇਂਗਤੇ—ਰੇਂਗਤੇ ਬਡੀ ਹੁੰਈ ਮੌਨ,
 ਮੈਂ ਹੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ, ਤੋ ਪੂਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਮਾਂ
 ਐਸੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਮਾਂ, ਯੇ ਹੀ ਉਸਕੀ ਪਰਿਆਵਾ ਹੈ।

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਧਾਲਿਯ, ਬਰੇਲੀ

ਤੁਮੀਦ ਕੀ ਕਿਰਣ

ਪਦੰਦ ਕੇ ਪੀਛੇ ਛੁਪ ਜਾਤਾ ਹੁੰਦਾ
 ਮੈਂ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਅਰੇ ਇੰਸਾਨ,
 ਤੇਰੇ ਚੇਹਰੇ ਪਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਹੁੰਦਾ
 ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਯਾ ਗਮ ਕੋਈ,
 ਯਾ ਫਿਰ ਰਾਜ ਕੀ ਬਾਤ ਕੋਈ,
 ਹਾਲੇ ਦਿਲ ਬਤਾ ਨਹੀਂ ਪਾਤਾ ਹੁੰਦਾ।

ਵਿਧਿਨ ਤਾਨੀ

ਤੁਮੀਦ ਕੀ ਕਿਰਣ ਢੂਢਦੀ ਹੈਂ ਨਿਗਾਹਿੰਦੀ ਕਹੀਂ,
 ਕਿ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੋਈ ਦਿਖੇਗੀ ਕਹੀਂ ਨ ਕਹੀਂ,
 ਬਹਤੀ ਨੈਥਾ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ਮਾੜੀ ਕੋਈ,
 ਔਰ ਮਾੜੀ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ਸਾਹਿਲ ਕੋਈ,
 ਅਪਨੀ ਪਤਵਾਰ ਮਾੜੀ ਕੀ ਸੌਂਪ ਦੀ ਮੈਨੇ,
 ਔਰ ਜੀਵਨ ਨੈਥਾ ਭੀ ਉਸੀ ਕੀ ਸੌਂਪ ਦੀ ਮੈਨੇ।

ਸਾਂਘਰੋਂ ਕਾ ਸੁਖ, ਸਿਰਹਾਨੇ ਰਖ ਸੋਧਾ ਹੁੰਦੀ ਮੈਂ,
 ਸ਼ਾਯਦ ਇਸਲਿਏ ਕਭੀ ਚੈਨ ਸੇ ਨ ਸੋਧਾ ਹੁੰਦੀ ਮੈਂ,
 ਜੀਵਨ ਹੈ ਤੋ, ਸਾਂਘਰ ਤੋ ਹੋਗਾ ਹੀ,
 ਔਰ ਸਾਂਘਰ ਸੇ, ਵਿਜਯ ਤੋ ਹੋਗੀ ਹੀ।

ਨ ਰੁਕੂਂ ਮੈਂ ਕਭੀ, ਨ ਥਰੂਂ ਮੈਂ ਕਭੀ,
 ਮੈਂ ਚਲੂਂ ਸਦਾ, ਨ ਥਮੂਂ ਮੈਂ ਕਭੀ,
 ਵਿਜਯ ਹੋ ਨ ਹੋ, ਪਰਾਜਿਤ ਨ ਹੋ ਮੇਰੀ,
 ਪ੍ਰਭੁ ਤੁਝਸੇ ਬਸ, ਯਹੀ ਇਲਤਜਾ ਹੈ ਮੇਰੀ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾ. ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਚਿਵਾਲਿਯ

नैन्सी प्रसाद

मध्यप्रदेशः कला एवं संस्कृति का समामेलन

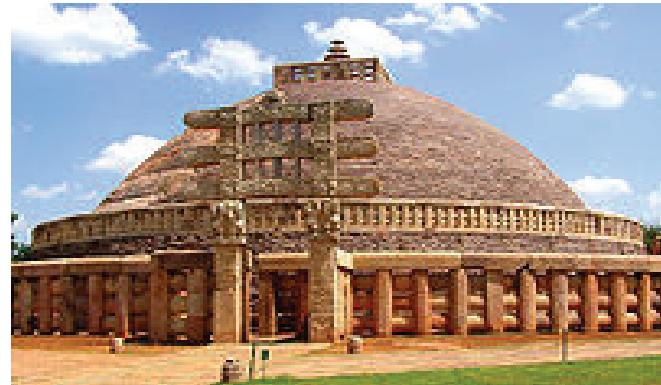
किसी भी राज्य के विकास में वहां की कला एवं संस्कृति महत्वपूर्ण भूमिका निभाती है। यह साझा दृष्टिकोण, मूल्यों, लक्ष्यों और व्यवहारों का प्रतिनिधित्व करता है। सभी अर्थिक सामाजिक एवं अन्य गतिविधियों में संस्कृति एवं रचनात्मकता का समावेश होता है। कला एवं संस्कृति विभाग का मुख्य कार्य विविध सांस्कृतिक विरासत को संरक्षित करने, कला रूपों को लोकप्रिय बनाने, कलात्मक उद्योगों को बढ़ावा देने और कलाकारों को प्रोत्साहित करना है। मध्यप्रदेश का स्थापना दिवस 1 नवम्बर 1956 है। इसकी राजधानी भोपाल है। संस्कृति में मध्यप्रदेश जगमगाते दीपक के समान है, जिसकी रोशनी की सर्वथा अलग प्रभा और प्रभाव है। यह विभिन्न संस्कृतियों की अनेकता में एकता का जैसे आकर्षक गुलदस्ता है, मध्यप्रदेश जिसे प्रकृति ने राष्ट्र की वेदी पर जैसे अपने हाथों से सजाकर रख दिया है, जिसका सतरंगी सौन्दर्य और मनमोहक सुगंध चारों ओर फैल रहे हैं। यहां के जनपदों की आबोहवा में कला, साहित्य और संस्कृति की मधुमयी सुवास तैरती रहती है। यहां के लोक समूहों और जनजाति समूहों में प्रतिदिन नृत्य, संगीत, गीत की रसधारा सहज रूप से फूटती रहती है। यहां हर दिन पर्व की तरह आता है और जीवन में आनंद रस घोलकर स्मृति के रूप में चला जाता है। इस प्रदेश के तुंग-उतुंग शैल शिखर विन्ध्य-सतपुड़ा, मैकल - कैमूर की उपत्यिकाओं के अंतर से गूंजते अनेक पौराणिक आख्यान और नर्मदा, सोन, सिंध, चंबल, बेतवा, कैन, धसान, तवा नदी, तास्ती, शिप्रा, काली सिंध आदि सर-सरिताओं के उद्गम और भिलन की कथाओं से फूटती सहस्र धाराएं यहां के जीवन को आप्लावित ही नहीं करती, बल्कि परितृप्त भी करती हैं।

भारत में गीत-संगीत, नृत्य, नाटक-कला, लोक परंपराओं, कला-प्रदर्शन, धार्मिक-संस्कारों एवं अनुष्ठानों, चित्रकारी एवं लेखन के क्षेत्रों में एक बहुत बड़ा संग्रह मौजूद है जो मानवता की "अमूर्त सांस्कृतिक" विरासत के रूप में जाना जाता है। इस खंड में भारत की सांस्कृतिक विरासत, प्राचीन स्मारकों, साहित्य, दर्शन, विभिन्न योजनाओं, कार्यक्रमों, कला-प्रदर्शनों, मेले, त्यौहारों एवं हस्तकला के बारे में विस्तृत जानकारी प्रदान की गई है।

मध्यप्रदेश के प्रमुख अभिलेख

साँची अभिलेखः— यहाँ से प्राप्त लेख गुप्त संवत् 131-450 ई. का है। इसमें हरिस्वामिनी द्वारा यहाँ के आर्यसंघ को धन दान में दिये जाने का जिक्र है।

मन्दसौर अश्विलेख:- यह भू-भाग प्राचीन पश्चिमी मालवा का हिस्सा था। इसमें विक्रम संवत् 529 (473ई.) की तिथि दी गई है। यह लेख प्रशस्ति के रूप में है, जिसकी रचना संस्कृत विद्वान् वत्सभट्टी ने की थी। इस लेख में इस राजा के राज्यपाल बन्धुवर्मा का उल्लेख मिलता है जो वहाँ शासन करता था। इस लेख में सूर्य मंदिर के निमार्ण का भी उल्लेख किया गया है।

उदयगिरि गहालेखः- गुप्त संवत् 106 या 425 ई. का एक जैन अभिलेख मिला है। इसमें शंकर नामक व्यक्ति द्वारा इस स्थान में पार्श्वनाथ की मूर्ति स्थापित किए जाने का विवरण है।

मध्यप्रदेश के संगीत और लोकनृत्य

मध्यप्रदेश का संगीत संगीतकारों की समृद्ध विरासत को समृद्ध और जीवंत है। लोकगीत, भारतीय शास्त्रीय संगीत शैली के गीत संगीत प्रेमियों के बीच समान रूप से लोकप्रिय हैं। त्यौहारों के दौरान, बंसुरी, हरमोनियम, युवा और बूढ़े दोनों के दिलों की संगत में गाने की धून बजती है। नृत्य मंडली के परिष्कृत कदमों से उन्माद का

ਮਾਹੌਲ ਔਰ ਭੀ ਬਢ ਜਾਤਾ ਹੈ।

ਸੈਲਾ ਨ੃ਤ্য:- ਸੈਲਾ ਨ੃ਤ ਗਣਗੈਰ ਕੇ ਉਤਸਵ ਪਰ ਕਿਧ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਗੁਜਰਾਤ ਮੋਹਨੇ ਵਾਲੇ ਡਾਂਡਿਆ ਨ੃ਤ ਸੇ ਮਿਲਤਾ ਹੈ।

ਦੀਨਾ ਨ੃ਤ্য:- ਬੈਗ ਤਥਾ ਗੋੱਡ ਮਹਿਲਾਓਂ ਕੇ ਦੀਪਾਵਲੀ ਕੇ ਬਾਦ ਕਿਧ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਨ੃ਤ ਹੈ।

ਭਗੋਦਿਆ ਨ੃ਤ্য:- ਮੀਲਾਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਕਿਧ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਨ੃ਤ ਹੈ।

ਪਰਥੈਨੀ ਨ੃ਤ্য:- ਵਿਵਾਹ ਕੇ ਅਵਸਰ ਪਰ ਬੈਗ ਆਦਿਵਾਸਿਧਾਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਬਾਰਾਤ ਕੀ ਅਗਵਾਨੀ ਕੇ ਸਮਧ ਕਿਧ ਜਾਤਾ ਹੈ।

ਮਧਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਪਹਿਦਾਹ

ਭਾਰਤ ਕੀ ਹਵਦਯਸਥਲੀ ਕੇ ਰੂਪ ਮੋਹਨ ਸਥਾਪਿਤ ਮਧਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਲਾਤਮਕ ਔਰ ਸੌਨਵਦਰਾਈ ਸਥਲਾਂ ਸੇ ਪਾਰਿਪੂਰਣ ਹੈ। ਅਪਨੇ ਨਾਮ ਕੇ ਚਰਿਤਾਰਥ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਯਹ ਮਧਧ ਮੋਹਨ ਸਿੱਖਿ ਹੈ। ਪਰਧਾਰਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿ ਸੇ ਇਸਕਾ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸੌਨਵਦਰਾਈ ਮਨਮੋਹਕ ਹੈ। ਇਸਕਾ ਅਲੱਕਰਣ ਕਰਨੇ ਮੋਹਨ ਸਮੂਦਰ ਜਲ ਸ਼੍ਰੋਤ, ਹਰਿਤ ਤਥਾ ਪਰਿਆਤੀ ਵਨ ਧਾਰੂ ਭਣਡਾਰ, ਪਰਵਤ ਔਰ ਕਨਦਰਾਏਂ ਸਮੀ ਜੀਵਨਾਵਥਕ ਸ਼੍ਰੋਤਾਂ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕੁਛ ਪਕਿਧਿਆਂ ਮੋਹਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਧਾਂ ਕਿਧ ਹੈ—

**ਧੂਨਾਨੋ ਮਿਸ਼੍ਰੋ ਰੋਮਾ ਸਥ ਮਿਟ ਗਏ ਜਹਾਂ ਸੇ
ਅਥ ਅਭੀ ਤਲਕ ਹੈ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਂ ਹਮਾਰਾ।**

ਹਮਾਰੀ ਰੰਗਾਂ ਮੋਹਨ ਸਮਾਏ ਚਰਾਵੇਤੀ—ਚਰਾਵੇਤੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਹਮਾਰਾ ਅਸ਼ਿਤਵ ਬਨਾ ਹੁਆ ਹੈ। ਕਲਾ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿ ਕੇ ਮੂਲ ਮੋਹਨ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਕੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਧੂਨਾਨ, ਚੀਨ, ਭਾਰਤਵਾਸਿਧਾਂ ਕੇ ਕਲਾ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਈ। ਇਸਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਗੈਤਿਹਾਸਿਕ ਕਾਲ ਕੇ ਆਦਿ ਮਾਨਵ ਦ੍ਰਾਰਾ ਬਨਾਏ ਗਏ ਵੇ ਚਿਤ੍ਰ ਹੈਂ, ਜਿਨਮੋਹਨ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਕੇ ਸਪ਷ਟ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਧੂਨਾਨ ਪਰ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਪੱਚ ਚਰਣਾਂ ਮੋਹਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤੇ ਹੈਂ—

1. ਜੈਨ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ
2. ਤੋਮਰ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ
3. ਮੁਗਲਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ
4. ਮਰਾਠਾ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ
5. ਆਧੁਨਿਕ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ

1. ਜੈਨ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ:- ਜੈਨ ਸ਼ੈਲੀ ਕੇ ਚਿਤ੍ਰ ਤੀਨ ਰੂਪਾਂ ਮੋਹਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈ— (ਕ) ਤਾਡਪਤਰ ਪਰ ਬਨੇ ਪੋਥੀ ਚਿਤ੍ਰ (ਖ) ਕਪਡੇ ਪਰ ਬਨੇ ਪਟ ਚਿਤ੍ਰ (ਗ) ਕਾਗਜ ਪਰ ਬਨੇ ਪੋਥੀ ਚਿਤ੍ਰ ਯਾ ਫੁਟਕਰ ਚਿਤ੍ਰ। ਜੈਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਕੀ ਅਧਿਧਨ ਕਰਨੇ ਪਰ ਜਾਤ ਹੁਆ ਹੈ ਕਿ ਸਨ् 1424 ਮੋਹਨ ਦੁੱਗਰੇਨਦਰ ਸਿੰਘ ਕੀ ਸ਼ਾਸਨ ਹੁਆ ਥਾ ਜਿਨ੍ਹਾਨੋਂ ਇਸ ਕਲਾ ਕੀ ਸੰਰਕਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਿਧ। ਮਹਾਕਵਿ ਰਾਧਿਧੁ ਕੀ ਕ੃ਤਿਆਂ ਚਿਤ੍ਰਮਥ ਪਾਣਡੁਲਿਪਿਆਂ ਕੇ ਰੂਪ ਮੋਹਨ ਹੁੰਈ ਹੈ—‘ਪਾਸਣਾਹ ਚਰਿਤ’ ‘ਸਾਨਿਨਾਹ ਚਰਿਤ’ ‘ਜਸਹਰ ਚਰਿਤ’।

2. **ਤੋਮਰ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ:-** ਤੋਮਰ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਕੀ ਮਧਧ ਯੁਗੀਨ ਯਾ ਰਾਜਪੂਤ ਸ਼ੈਲੀ ਕੀ ਹੀ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਮਧਧ ਕਾਲ ਮੋਹਨ ਗਵਾਲਿਯਰ ਮੋਹਨ ਤੋਮਰ ਰਾਜਾਓਂ ਕੀ ਵਰਚਸਵ ਥਾ। ਵੀਰਸਿੰਘ ਦੇਵ ਤੋਮਰ ਕੀ ਸਮਧ ਕਵਿ ਨਾਰਾਯਣਦਾਸ ਦ੍ਰਾਰਾ ਰਚਿਤ “ਛਿਪਾਈ ਚਰਿਤ” ਮੋਹਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਕੀ ਵਿਧ ਪਰ ਕਾਫੀ ਰੁਚਿਕਰ ਸਾਮਗੀ ਉਪਲਥਿ ਹੈ।
3. **ਮੁਗਲਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ:-** ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਮੋਹਨ ਕਲਾ ਔਰ ਸਾਹਿਤਿ ਕਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁਆ। ਇਸੀ ਸਮਧ ਵਾਸਤੁਕਲਾ ਔਰ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਫਲੀ—ਪੂਲੀ। ਅਕਬਰ ਕੀ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਮੋਹਨ ਅਨੇਕਾਂ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਥੇ, ਜਿਸਮੋਹਨ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੈਂ—ਕੇਸ਼ਵ, ਮਹੇਸ਼, ਫਾਰੂਖ ਬੇਗ, ਸਾਂਵਲਾ, ਹਰਿਵਿੰਸ ਆਦਿ ਇਨਮੋਹਨ ਸੇ ਅਨੇਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਗਵਾਲਿਯਰ ਕੀ ਬਤਾਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ।
4. **ਮਰਾਠਾ ਕਾਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ:-** ਗਵਾਲਿਯਰ ਮੋਹਨ ਮਰਾਠਾਂ ਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਨ् 1765 ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਧੂਨਾਨ ਕੀ ਸਥਾਪਤ ਕਲਾ ਮੋਹਨ ਇਟਾਲਿਯਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਮੋਹਨ ਟਸਕਨ, ਇਟਾਲਿਯਨ ਪਲਾਜਿਆਂ, ਕੈਰਿਯੋਥਿਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਪਨਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਦੀਵਾਰਾਂ ਪਰ ਚਟਖ ਰੰਗਾਂ ਮੋਹਨ ਚਿਤ੍ਰ ਬਨੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਪਰ ਕਮਲਾਕ੃ਤਿਆਂ ਤਥਾ ਕ੃ਣ ਲੀਲਾ ਕੀ ਦ੃ਸ਼ਾਹ ਬਨੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਕਾਲ ਮੋਹਨ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਕੀ ‘ਚਿਤੇਰਾ’ ਕੀ ਹੀ ਕਿਧ।
5. **ਆਧੁਨਿਕ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ:-** ਆਧੁਨਿਕ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਮੋਹਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੱਧਰੇ ਸੇ ਆਮੂਲ—ਚੂਲ ਪਹਿਰਵਤਨ ਦੇਖਨੇ ਕੀ ਮਿਲੇ। ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਾ ਕਲਾਤਮਕ ਇਵ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਮੀ ਕਮ ਰੋਚਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਗੈਤਿਹਾਸਿਕ ਕਾਲ ਕੇ ਅਸਮਾਵਸ਼ੇਸ਼ ਔਰ ਸ਼ੈਲਚਿਤ੍ਰਾਂ ਕਾ ਵਿਰਾਟ ਸਾਂਸਾਰ ਮਾਨਵੀਧ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਕਿਧ ਹੈ। ਭੋਜਪੁਰ, ਮੀਮਬੇਟਕਾ, ਪਂਚਮਨੀ, ਹੋਸ਼ਾਂਗਾਬਾਦ, ਰਾਧਸੇਨ ਮੋਹਨ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਚਿਤ੍ਰਾਵਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਮਾਨ ਹੈਂ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਸ਼੍ਰੀਧਰ ਕੀ ਕਿ “ਕਲਾ ਮੋਹਨ ਨਹੀਂ ਤਥਾ ਰੰਗ ਹੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਮਹਤਵ ਕੀ ਚੀਜ ਹੈ।”

ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਾ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਲਾ ਪਹਿਦਾਹ

ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੋਹਨ ਜਨਜਾਤੀ ਕੀ ਬਹੁਤਾ ਹੈ। ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਸਮਾਜ ਮੋਹਨ ਸਰਵੋਤਮ ਕਾਰਾਤਮਕ ਨਿਰਭਰਤਾ ਮਿਲਤੀ ਹੈ। ਪਿਛਡੀ ਹੁੰਈ ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਰਵਤਿਆਂ ਕੀ ਕਾਰਣ ਇਨਕਾ ਮੁਖ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਕੀ ਦੋਹਨ ਹੈ। ਧੂਨਾਨ ਇਨਕੀ ਅਪਨੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਧੂਨਾਨ “ਗੋਣਡਵਾਨਾ—ਪ੍ਰਦੇਸ਼” ਭੌਗੋਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿ ਸੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰਾਂ ਮੋਹਨ ਏ ਏ ਇਕ ਹੈ। ਜਨਜਾਤੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿ ਕੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹਮੋਹਨ ਵਿਭਿੰਨ ਅਨੁ਷ਠਾਨਾਂ ਮੋਹਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਇਨਕੇ ਜੀਵਨ ਕੀ ਸੌਨਵਦਰਾਈ ਚਿਤ੍ਰਾਂ, ਸ਼ਿਲਿਆਂ, ਨ੃ਤ ਔਰ ਗੀਤਾਂ ਮੋਹਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਭੀਲ ਜਨਜਾਤੀ ਕੀ ਲੋਗ ‘ਪਿਥੋਰਾ’ ਮਿਥਕੀਧ ਘੋੜੇ ਬਨਾਤੇ ਹੈਂ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੋਰਕੂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਪਰ ‘ਥਾਟਿਆ’ ਖਡਿਆ ਸੇ ਬਨਾਤੀ ਹੈ। ਧੂਨਾਨ ਅਨੇਕਾਂ ਅਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕੀ ਗੁਦਨੇ ਸੇ ਅਲੱਕੂਤ ਕਰਾਤੇ ਹੈਂ। ਧੂਨਾਨ ਮਾਤਰ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਅਲੱਕਰਣ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਰੇਖਾਓਂ ਕੀ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਅਨੁਵਿਤ ਅਖੀਂ ਕੀ ਸਦਿਧਿਆਂ ਔਰ ਪੀਡਿਧਿਆਂ ਸੇ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰ ਪਰ ਸੁਰਕਿਤ ਰਖਾ ਹੈ। ਧੂਨਾਨ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਨ੍ਥੋਟਿਕ ਰੰਗਾਂ

ਸੇ ਕਾਗਜ਼ ਕੈਨਵਾਸ ਪਰ ਉਤਾਰਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ਷ਕਰ ਯੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ 'ਪਰਧਾਨ' ਔਰ 'ਨੋਹਡੋਰਾ' ਕਹਲਾਤੀ ਹੈ।

ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ

ਥ੃ੜਾਕਿਤ ਕਲਾ ਕੇ ਲਿਏ ਵਿਸ਼ੇ ਭਰ ਮੌਂ ਪ੍ਰਸਿੰਦ੍ਧ ਖਜੁਰਾਹੋ ਕੇ ਮੰਦਿਰ ਛਤਰਪੁਰ ਜਿਲੇ ਮੌਂ ਸਿਥਿਤ ਹੈ। 1000 ਈ. ਸੇ ਬਨਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁਏ ਇਨ ਮੰਦਿਰਾਂ ਕਾ ਨਿਰਮਾਣ ਚੰਦੇਲ ਰਾਜਾਓਂ ਨੇ ਕਰਵਾਯਾ ਥਾ। ਗਵਾਲਿਯਰ ਔਰ ਉਸਕੇ ਆਸਪਾਸ ਕੇ ਮੰਦਿਰ ਭੀ ਉਲੱਖਨੀਯ ਹੈ। ਮਾਂਡੂ (ਧਾਰ ਕੇ ਸਮੀਪ) ਕੇ ਮਹਲ ਔਰ ਮਸ਼ਿਜਦ, 14ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੌਂ ਨਿਰਮਿਤ ਬਾਂਧਵ ਗੜ੍ਹ ਕਾ ਅਦਭੂਤ ਕਿਲਾ ਔਰ ਸੰਭਵਤ: ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਭੂਤਪੂਰ੍ਵ ਕੁਵਰਾਂ ਕੇ ਆਵਾਸ਼ਾਂ ਮੌਂ ਸਥਾਨਦਾਰ ਗਵਾਲਿਯਰ ਕਾ ਕਿਲਾ, ਵਾਸਤੁਸ਼ਿਲ੍ਪੀਯ ਉਪਲਥਿਆਂ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਅਨ੍ਯ ਉਲੱਖਨੀਯ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਯਦਾਪਿ ਯਹਾਂ ਕੇ ਲੋਗਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਕੋ ਕਮੋਬੇਸ ਗ੍ਰਹਣ ਕਿਯਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਨਕੀ ਕਈ ਜਨਜਾਤੀਯ ਪਰਿਪਰਾਏਂ ਜੀਵਨਤ ਤਥਾ ਸ਼ਸਤ ਬਨੀ ਹੁਈ ਹੈਂ, ਜਨਜਾਤੀਯ ਸਿਥਿਕਾਂ ਵ ਲੋਕਕਥਾਓਾਂ ਕੋ ਬੜੀ ਸੰਖਿਆ ਮੌਂ ਸੁਰਕਿਤ ਰਖਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਥ ਭੀ ਗੌਂਡ ਜਾਤਿ ਅਪਨੇ ਆਦਿਪੁਰੁ਷ ਲਿਗੋਪੇਨ ਕੀ ਅਨੁਸ਼ੁਤ ਵੀਰ ਗਾਥਾ ਕੋ ਗਾਤੇ ਹੈਂ। ਲਚਮਨਜਤਿ ਦੱਤਕਥਾ ਏਵਾਂ ਪੰਜਵਾਨੀ ਦੱਤਕਥਾ ਪ੍ਰਸਿੰਦ੍ਧ ਹੈਂ। ਐਸੇ ਹੀ ਏਕ ਸਮਾਰਕ, ਸਾਁਚੀ ਸ਼੍ਰੂਪ ਕੋ ਮੂਲਤ: 265 ਸੇ 238 ਈ.ਪੂ. ਮੌਂ ਸਸ਼ਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬਨਵਾਯਾ ਥਾ। ਬਾਦ ਮੌਂ ਸ਼ੁੰਗ ਰਾਜਾਓਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼੍ਰੂਪ ਮੌਂ ਔਰ ਭੀ ਕਾਮ ਕਰਵਾਯਾ।

ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਕਾਰ੍ਯਕ੍ਰਮ

ਰਾਜਾ ਮੌਂ ਹਰ ਸਾਲ ਕਈ ਜਾਨੇ-ਮਾਨੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਕਾਰ੍ਯਕ੍ਰਮ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਜੈਂਦੇ ਉਜ਼ੈਨ ਕਾ ਕਾਲਿਦਾਸ ਸਮਾਰੋਹ (ਪ੍ਰਦਰਸ਼ ਕਲਾਓਾਂ ਔਰ ਲਲਿਤ ਕਲਾਓਾਂ ਕੇ ਲਿਏ), ਗਵਾਲਿਯਰ ਕਾ ਤਾਨਸੇਨ ਸਮਾਰੋਹ (ਗਾਧਨ) ਔਰ ਖਜੁਰਾਹੋ ਕਾ ਨੂੰਤ ਮਹੋਤਸਵ, ਜਿਸਮੌਂ ਭਾਰਤ ਭਰ ਕੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਭੋਪਾਲ ਮੌਂ ਏਕ ਬੇਜੋਡ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਭਵਨ ਭਾਰਤ ਭਵਨ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਭਿੰਨ ਕੋਤ੍ਰਾਂ ਕੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਕੇ ਮਿਲਨ ਸਥਲ ਕਾ ਕਾਮ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਭੋਪਾਲ ਤਾਲ ਕੇ ਸਮੀਪ ਸਿਥਿਤ ਇਸ ਭਵਨ ਮੌਂ ਏਕ ਸੰਗ੍ਰਹਾਲਾਯ, ਏਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਲਾਯ, ਏਕ ਸੁਕਤਾਕਾਸ਼ੀ ਰੰਗਮੰਚ ਔਰ ਬਹੁਤ ਸੇ ਸਮੇਲਨ ਪਾਰਿਸ਼ਰ ਹੈਂ। ਮੰਦਸੌਰ ਔਰ ਉਜ਼ੈਨ ਮੌਂ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਵਾਰਿੰਗ ਧਾਰਮਿਕ ਮੇਲੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ।

ਤ੍ਰਿਵੱਹਾਰ

ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੌਂ ਕਈ ਤ੍ਰਿਵੱਹਾਰ ਔਰ ਉਤਸਵ ਮਨਾਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਆਦਿਵਾਸਿਯਾਂ ਕਾ ਏਕ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਤ੍ਰਿਵੱਹਾਰ 'ਭਗੋਰਿਆ' ਹੈ, ਜੋ ਪਰਿਪਰਾਗਤ ਹਥੋਲਿਆਸ ਸੇ ਮਨਾਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਖਜੁਰਾਹਾਂ, ਭੋਜਪੁਰ, ਪੰਚਮਢੀ ਔਰ ਉਜ਼ੈਨ ਮੌਂ ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰਿ ਕੇ ਪਰਵ ਕੇ ਦੌਰਾਨ ਖਾਨੀਅ ਪਰਿਪਰਾਓਾਂ ਕੇ ਰੰਗ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਚਿਤ੍ਰਕੂਟ ਔਰ ਓਰਚਾ ਮੌਂ ਰਾਮਨਾਨਮੀ ਪਰਵ ਕੇ ਆਯੋਜਨ ਕੀ ਅਨੋਖੀ ਪਰਿਪਰਾ ਹੈ। ਓਰਚਾ, ਮਾਲਵਾ ਔਰ ਪਚਮਢੀ ਕੇ ਉਤਸਵਾਂ ਮੌਂ ਕਲਾ ਔਰ ਸੱਸਕ੍ਰਤਿ ਕਾ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਮੇਲ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਗਵਾਲਿਯਰ ਕੇ 'ਤਾਨਸੇਨ ਸਾਂਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ' ਮੈਹਰ ਕੇ 'ਉਸਤਾਦ ਅਲਾਉਦੀਨ ਖਾਂ ਸਾਂਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ' ਉਜ਼ੈਨ ਕੇ 'ਕਾਲਿਦਾਸ ਸਮਾਰੋਹ' ਔਰ 'ਖਜੁਰਾਹਾਂ ਕੇ ਨੂੰਤ ਸਮਾਰੋਹ' ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਕੁਛ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕਲਾ ਉਤਸਵ ਹੈਂ। ਜਬਲਪੁਰ ਮੌਂ ਸੰਗਮਰਸ਼

ਕੀ ਚਟ੍ਟਾਨਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੇਡਾਘਾਟ ਮੌਂ ਇਸ ਵਰਗ ਸੇ ਵਾਰਿੰਗ 'ਨਰਮਦਾ ਉਤਸਵ' ਕੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਪੁਰੀ ਨਾਮਕ ਸਥਾਨ ਮੌਂ ਭੀ ਇਸੀ ਵਰਗ ਸੇ ਸ਼ਿਵਪੁਰੀ ਉਤਸਵ ਸ਼ੁਰੂ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਦੌਰ ਕੇ ਆਸਪਾਸ ਕੇ ਕੋਤ੍ਰਾਂ ਮੌਂ ਦੀਪਾਵਲੀ ਕੇ ਬਾਦ ਖੇਲਾ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਪਾਰਿੰਪਰਿਕ ਯੁਦ੍ਧ ਹੈ— "ਹਿੰਗੋਟ ਯੁਦ੍ਧ"। ਇਸ ਯੁਦ੍ਧ ਮੌਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹਥਿਧਾਰ ਹਿੰਗੋਟ ਹੈ। ਜੋ ਹਿੰਗੋਟ ਫਲ ਕੇ ਖੋਲ ਮੌਂ ਬਾਰੁਦ, ਕਂਕਡ—ਪਥਰ ਭਰਕਰ ਬਨਾਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੁਦ੍ਧ ਮੌਂ ਕਿਸੀ ਦਲ ਕੀ ਹਾਰ—ਜੀਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਕਿਨ੍ਤੂ ਸੈਕਡਾਂ ਲੋਗ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਸੇ ਘਾਯਲ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ।

ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੀ ਸ਼ਿਲਪਕਲਾ

ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਕੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿਆਂ ਕੇ ਸਮਿਲਿਤ ਬਿੰਦੂ ਹੈ, ਅਤ: ਯਹ ਕਲਾ ਸਮੂਦ੍ਰ ਕੋਤ੍ਰੇ ਹੈ। ਕਲਾ ਵਿਵਿਧਤਾ ਔਰ ਸੰਪਨਨਤਾ ਕੇ ਕਾਰਣ ਇਸੇ ਕਲਾਓਾਂ ਕੇ ਘਰ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਯਹਾਂ ਕੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕਲਾਓਾਂ ਕਾ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

ਕਂਧੀ ਸ਼ਿਲਪ:- ਕਂਧੀ ਸ਼ਿਲਪ ਬਨਾਨੇ ਕਾ ਸ਼੍ਰੇਯ ਬੰਧਾਰ ਜਨਜਾਤਿ ਕੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੌਂ ਕਂਧੀ ਸ਼ਿਲਪ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕੇਨਦ੍ਰ ਉਜ਼ੈਨ, ਰਤਲਾਮ ਨੀਮਚ ਹੈਂ। ਆਦਿਵਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਕਂਧਿਆਂ ਪੰ ਅਲਕਰਣ, ਗੋਦਨਾ ਔਰ ਮਿਤਿ ਚਿਤ੍ਰਾਂ ਕੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ।

ਗੁਡਿਆ ਸ਼ਿਲਪ:- ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੌਂ ਨਾਹ—ਪੁਰਾਨੇ ਵਸਤੁਆਂ ਏਵਾਂ ਕਾਗਜਾਂ ਸੇ ਗੁਡਿਆ ਬਨਾਨੇ ਕੀ ਲੋਕ ਪਰਮਪਾ ਹੈ। ਗਵਾਲਿਯਰ ਅੰਚਲ ਤਥਾ ਝਾਬੁਆ ਭੀਲੀ ਗੁਡਿਆ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰਸਿੰਦ੍ਧ ਹੈ। ਮਿਟੀ ਸ਼ਿਲਪ—ਝਾਬੁਆ, ਮਣਡਲਾ ਕੇ ਕੁਮਹਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਏ ਗਏ।

ਬਾਂਸ ਸ਼ਿਲਪ:- ਝਾਬੁਆ, ਮਣਡਲਾ ਮੌਂ ਬਾਂਸ ਸੇ ਵਿਭਿੰਨ ਬੰਤਨ ਵ ਸਜਾਵਟੀ ਸੌਂਦਰਧ ਕੀ ਵਸਤੁਆਂ ਬਨਾਈ ਜਾਤੀ ਹੈ।

ਨਿਕਾਰਤ: ਯਹ ਕਹਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜਾ ਮੌਂ ਕਲਾ ਏਵਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਕੀ ਭਰਪੂਰ ਸਮਾਮੇਲਨ ਹੈ। ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਕਲਾ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪ ਆਦਿਵਾਸਿਆਂ ਕਲਾ ਕੇ ਸ਼ਵਰੂਪ ਕੋ ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੌਂ ਰਹਨੇ ਵਾਲੇ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਪਰਿਪਰਾ ਮੌਂ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਹੈਂ। ਲੋਗ ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੌਂ ਕਲਾ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪ ਕੀ ਏਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਵਿਧਤਾ ਪਾ ਸਕਤੇ ਹੈਂ। ਕਲਾ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪ ਏਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇਤੇ ਹੈਂ—ਵਾਂਸਾਨੁਗਤ ਕੌਸ਼ਲ ਔਰ ਸਥਾਨੀਅ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਸ਼ਿਲਪ ਕੌਸ਼ਲ ਕੀ ਪ੍ਰਕੂਤਿ। ਕਲਾ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪ ਮੌਂ ਬਾਂਸ ਕਾ ਕਾਮ, ਧਾਰੂ ਕਾ ਕਾਮ, ਕਾਲੀਨ ਬੁਨਾਈ, ਗਹਨੇ ਔਰ ਆਭੂ਷ਣ, ਮਿਟੀ ਕੀ ਬੰਤਨ, ਪਥਰ—ਨਕਕਾਸੀ, ਪੈਂਟਿੰਗ,

ਛਪਾਈ ਔਰ ਲਕਡੀ ਕੇ ਕਾਮ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਾ ਕ੍ਸੋਤ ਹਰੇ—ਭਰੇ ਵਸਤੋਂ ਔਰ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਹਸਤਕਲਾਓਂ ਮੌਂ ਬਡਾ ਹੈ। ਲੋਗਾਂ ਨੇ ਹਾਥਕਰਘਾ ਚਾਂਦੇਰੀ ਸਾਡਿਆਂ ਔਰ ਮਹੇਸ਼ਵਰੀ ਸਾਡੀ ਕੇ ਸਾਂਭਾਲਾ। ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਾਰੀਗਰ ਧਾਤੁ ਕੇ ਮਾਲ ਔਰ ਸੌਂਦਰਧ ਵਸਤੁਆਂ ਮੌਂ ਕੁਸ਼ਲ ਹਨ। ਕ੍ਸੋਤ ਮੌਂ ਦੁਨਿਆ ਭਰ ਸੇ ਪਰਿਟਕ ਆਤੇ ਹਨ ਔਰ ਇਸਕੇ ਕਲਾਤਮਕ ਖਾਜਾਨੇ ਕਾ ਪਤਾ ਲਗਾਤੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭੀ ਜਾਂਗਲਾਂ ਔਰ ਵਨਾਂ ਜੀਵਨ ਅਭਿਆਰਣਾਂ ਮੌਂ ਘੂਮਤੇ ਹਨ ਜੋ ਮਧਧਾਂਚਲ ਮੌਂ ਫੈਲੇ ਹੁਏ ਹਨ। ਪਾਰਿਣਾਮਸ਼ਵਰੂਪ, ਮਧਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ਹਰਾਂ ਮੌਂ ਹੋਟਲ, ਪਬ, ਰੇਸ਼ਟਾਰਾਂ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਲ ਵਰਧ ਕੇ ਮਾਧਯਮ ਸੇ ਬਡੀ ਸੱਖਾ ਮੌਂ ਪਰਿਟਕਾਂ ਕੀ ਘੁਸਪੈਠ ਕੀ ਇਨ ਮਾਂਗਾਂ ਕੋ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਯਹਾਂ ਕਾ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸੌਨਾਂਦਰਧ ਲੁਭਾਵਨਾ ਔਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਮਾਵਨਾਓਂ ਸੇ ਪਰਿਪੂਰਨ ਹੈ। ਨਿਰਨਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਕਾ ਸੌਨਾਂਦਰਧ ਨਿਖਰਤਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਕਹੀਂ ਪਰਵਤ ਸ਼੍ਰੁਖਾਂਲਾਏ, ਕਹੀਂ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲੇ ਪਠਾਰ, ਮੈਦਾਨ, ਕਹੀਂ ਊੱਚੀ—ਨੀਚੀ ਘਟਿਆਂ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਯਹਾਂ ਜੀਵਨ—ਦਾਨੀ ਨਦੀ ਨਰਮਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਧਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਸਬਸੇ ਬਡੀ ਨਦੀ ਹੈ। ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਮੌਂ ਵਨਸਪਤੀ ਕੇ ਬਹੁਤ ਮਹਤਵ ਹੈ। ਲਗਭਗ 27% ਵਨਾਂ ਸੇ ਆਚਾਦਿਤ ਹੈ। ਮਹੇਸ਼ਵਰੀ ਸਾਡੀ ਕੇ ਪਾਰਾਮਾਰਕ ਬੁਨਕਾਰਾਂ ਦ੍ਰਾਵਾ ਬੁਨੀ ਗਈ ਸੂਤੀ ਔਰ ਰੇਖਮੀ ਸਾਡਿਆ ਸੁੰਦਰ ਟਿਕਟ ਔਰ ਪਕਕੇ ਰੰਗ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਜਿਨ ਪਰ ਜ਼ਰੀ ਔਰ ਕੇਲ ਕੇ ਧਾਗੇ ਸੇ ਛੋਤੇ ਬੇਲ ਬੂਟੇ ਕਾਢੇ ਜਾਤੇ ਹਨ। ਮਹੇਸ਼ਵਰੀ ਸਾਡੀ ਕੀ ਪ੍ਰਸੁਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਛੋਟੀ ਚੌਕਡੀ, ਮਨਮੋਹਕ ਪਲਲ੍ਹੂ ਹਲਕੇ ਗਹਰੇ ਚਮਕਦਾਰ ਚੌਂਦੀ ਔਰ ਸ਼ਵਾਰਿਤ ਰੰਗਾਂ ਮੌਂ ਜ਼ਰੀ ਰੇਖਮੀ ਸੇ ਹਾਥ ਸੇ ਕੀ ਗਈ ਕਢਾਈ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕਰ ਯਹ

ਕਹਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯਹਾਂ ਕੇ ਸਥਾਨੀਯ ਲੋਗ ਇਨ ਕਲਾਕ੃ਤਿ ਔਰ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਕੇ ਸਾਥ ਇਕ ਅਟੂਟ ਸੰਬੰਧ ਬਨਾ ਚੂਕੇ ਹਨ। ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਧਰਮ ਔਰ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਂ ਭੀ ਸੁਖਦ ਸਮਾਮੇਲਨ ਹੈ। ਯਹਾਂ ਕੀ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਹਿੰਦੁ, ਜੈਨ, ਈਸਾਈ, ਮੁਸ਼ਿਲਮ, ਬੌਦ੍ਧ ਔਰ ਸਿਖਾਂ ਕਾ ਇਕ ਸੁਖਦ ਸਮਾਮੇਲਨ ਹੈ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਲੋਗ ਹਿੰਦੂ ਹੈਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜੈਨ, ਈਸਾਈ ਔਰ ਬੌਦ੍ਧ ਕੇ ਬਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਪਰ ਅਲਵਸੰਖਾਕ ਹਨ। ਇਕ ਛੋਟੀ ਸਿਖ ਆਬਾਦੀ ਭੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੀ ਮੁਖਾਂ ਔਰ ਆਧਿਕਾਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਂ ਬੋਲਿਆਂ, ਜੈਸੇ ਬੁਦੇਲਖਾਂਡੀ, ਮਾਲਵੀ ਔਰ ਛੱਤੀਸਗਢੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੁਰੇ ਰਾਜਾ ਮੌਂ ਬੋਲੀ ਜਾਤੀ ਹਨ। ਯਹਾਂ ਸ਼ਵਾਦਿ਷ਟ ਵਿਅਨਾਂ ਦ੍ਰਾਵਾ ਲੁਭਾਵਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਭੋਜਨ ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਕੀ ਅਭਿੰਨ ਤਤਵ ਬਨ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਖਾਦ੍ਯ ਪਦਾਰਥਾਂ ਮੌਂ ਦੇਖਾ ਜਾਏ ਤੋ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਔਰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਅਨਾਂ ਕਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਸਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਮੂਲਨਿਵਾਸਿਆਂ ਕੇ ਲਿਏ ਲਸ਼ਕੀ ਪਸਦੀਦਾ ਪੇਧ ਹੈ। ਮੀਠੇ ਵਿਅਨਾਂ ਜੈਸੇ ਮਾਵਾ—ਬਾਟੀ, ਸ਼੍ਰੀਖਾਂਡ, ਖੋਪਰਾਪਕ ਔਰ ਮਾਲਪੁਆ ਕੇ ਲਿਏ ਭੀ ਯਹ ਰਾਜਾ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯਹਾਂ ਕੇ ਨਿਵਾਸਿਆਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਲੋਗਾਂ ਕੋ ਹਰ ਪਰਿਪੇਕਧ ਮੌਂ ਅਪਨੇ ਕੋ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਕਾ ਪਧਾਰਿਤ ਸਮਾਂ ਦਿਯਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਵੇ ਅਪਨੀ ਸਾਂਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ, ਨ੃ਤਾਂ, ਸ਼ੈਲੀ, ਤਧੌਹਾਰ, ਕਲਾ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪਕਲਾ ਕੋ ਸਸਮੁੱਦਰ ਕਰ ਸਕੇਂ ਔਰ ਮਧਧਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਸੰਸਕ੃ਤਿ ਕੀ ਸਭੀ ਅਵਤਾਰ ਰੱਗਲ ਸਾਗਾ ਔਰ ਜਨਜਾਤੀਧੀ ਪਰਿਪਰਾ ਕੇ ਲਿਏ ਜਿਸ਼ੇਦਾਰ ਠਹਰਾਯਾ।

ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰਘਾਲ
ਮੋਪਾਲ

ਉਦਘਾਟਨ

ਸਟਾਫ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕਾਲੇਜ, ਰੋਹਿਣੀ ਮੌਂ ਬੈਂਕ ਕੀ ਸ਼ਾਖਾ ਕੇ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਥ ਹੈ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਨਿ ਕੁਮਾਰ ਮੇਹਰੋਤ੍ਰਾ, ਸ਼੍ਰੀ ਰਵਿ ਮੇਹਰਾ, ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਵੀਨ ਮੌਂਗਿਆ, ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ, ਦਿਲੀ—2, ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ ਪਾਂਡੇ (ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਤਥਾ ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ।

संस्कृत
संस्कृतम्

जी. एस. बाली

“ओडिशा का महाचक्रवाती तूफान (Super Cyclone 1999) भूलाए नहीं भूलती मेरे जीवन.....सदी की सबसे बड़ी त्रासदी।

अक्टूबर 1999 में आये महाचक्रवाती तृफान और उससे हुए सदी के महाविनाश के साक्षात् दर्शनों को याद कर आज 21 साल बाद भी मेरे मन—मस्तिष्क में बर्बादी का वह मंजर एक ना भुलाए जाने वाले दुःखद चल—चित्र की भाँति अंकित है जिसे मैं आप के साथ साझा कर रहा हूँ।

बात उन दिनों की है जब मैं पंजाब एण्ड सिंध बैंक के ज़ोनल ऑफिस कलकत्ता में अक्टूबर 1999 में पदस्थ था। भुवनेश्वर और कटक की शाखाएं हमारे क्षेत्र प्रबंधन में आती थीं जहाँ कई दिनों से तूफान में फंसे भूखे प्यासे बैंक कर्मचारियों की ख़बरे आ रही थीं। हमारे क्षेत्रीय प्रबंधक बहुत चिंतित थे। हेड ऑफिस व बैंक यूनियन के नेताओं का दबाव पड़ रहा था कि प्रभावित शाखाओं में जाकर कर्मचारियों की सहायता व स्थिति की रिपोर्ट दो। परंतु, इस भंयकर परिस्थिति में कौन जायें? वहाँ जाने से सभी घबरा रहे थे। राष्ट्रीय एवं अर्न्दराष्ट्रीय समाचार पत्रों, टी.वी. चैनलों पर लाइव तस्वीरें और ओडिशा निवासियों द्वारा भंयकर तबाही की जानकारी मिल रही थी।

ओडिशा का रेल-रोड एवं वायुमार्ग से सम्बन्ध कट गया था। संचार व्यवस्था पूरी तरह से ठप्प पड़ गयी थी। वर्तु स्थिति ऐसी थी कि कलकत्ता में कार्यरत् ओडिशा के रहने वाले बैंक कर्मचारी यहाँ तक कि बैंक यूनियन के नेताओं का भी ओडिशा जाने का साहस नहीं हो रहा था।

ऐसी भयावह परिस्थिति में जब लोग वहाँ से निकल रहे थे मैंने निश्चय किया कि मैं वहाँ जाऊँ और वस्तु स्थिति की जानकारी दुनियां को दूँगा। 3 नवम्बर 1999 को पहली वायु यात्रा भुवनेश्वर के लिये शुरू हुई। मैंने उसी शाम सात बजे की पहली वायु सेवा से जाने का निश्चय किया। दो बड़े अटैचीफैस में ब्रैड-बिस्कुट, भुजिया, चावल, गुड़-चीनी, चाय की पत्ती, पाऊडर, दूध के डिब्बे, दैनिकचर्चा का सामान अपने साथियों एवं उनके परिवारजनों के लिये लेकर चल दिया इस संदेश के साथ की, ‘इस आपदा की घड़ी में सारा बैंक

उनके साथ खड़ा है।”

मैं नियत समय पर कलकत्ता एयरपोर्ट पहुँच कर प्रस्थान कक्ष में प्रतिक्षा करने लगा। मैंने अनुभव किया की ओडिशा जाने वाले यात्रियों के चेहरे पर एक अज्ञब सा खौफतारी था। मैं अपने ही विचारों में खो गया। मेरा परिवार दिल्ली में था जिन्हें मैंने फ्लाइट से चलते वक्त ही बताया था। उन्हें कुछ ज्यादा कहने—सुनने का मौका ही नहीं मिला।

मेरी तन्द्रा भंग हुयी, “माफ करना सरदार जी आप भुवनेश्वर जा रहे हैं।” देखा बीस-बाइस वर्ष का एक नौजवान खड़ा था हाथ में दो पैकेट लिए हुए। कहने लगा, “इन में खाने का सामान है। भुवनेश्वर में इन्हें जरूरतमंदों में बांट दीजियेगा।” मैं अभी लोगों की स्वार्थपरता पर दुखी हो रहा था, नौजवान की बात सुनकर हृदय करुणा से भर उठा। कृतज्ञता से भरकर मैंने पैकेट थाम लिये। अब! मुझ में एक नयी स्फूर्ति आ गयी थी।

एयरपोर्ट अधिकारियों ने सहयोग किया, ना ही मेरी अटैची कैस खाने के पैकेट्स का वज़न चैक किया।

जहाज में मेरे साथ वाली सीट पर बैठा सहयोगी बता रहा था, उस का परिवार जगन्नाथ पुरी में रहता है। उसके परिवार से कोई खबर नहीं है उसके बीवी—बच्चों, बूढ़े माँ—बाप पर क्या गुजर रही होगी। खौफ की छाया उसके चेहरे पर स्पष्ट दिखायी दे रही थी। वह निविकार भाव से जहाज की खिड़की से फैले अनंत काले आकाश को देखने की कोशिश कर रहा था।

मैंने जहाज़ के स्टीवर्ड से पूछा, “जनाब! भुवनेश्वर में ठहरने के लिये कौन सा होटल मिल सकेगा?” उसने मेरी ओर ऐसे देखा जैसे मैंने कोई गुस्ताखी कर दी हो। वह बोला, “सरदार जी! होटल कहाँ चल रहे हैं! वहाँ के निवासी तो स्वयं ही निराश्रित हैं। खैर! अभी तो जहाज के सही—सलामत उत्तरने की कामना कीजिये। मैंने कनखियों से देखा मेरे आस—पास के सहयात्रियों के चेहरे पर भाव था, “ये बेचारा कहाँ फंस गया!” उनके भावों को पढ़ मन ही मन में मैंने कहा “जब सिर दिया ओखल में तो मुस्ल से क्या डरना। मैं भी तो एक

ਮਿਸ਼ਨ ਪਰ ਜਾ ਰਹਾ ਥਾ ਸਟੀਵਰ्ड ਕੋ ਕਿਆ ਪਤਾ'? ਮੈਂ ਬੋਲਾ, "ਕੁਪਯਾ ਏਕ ਠਣਡਾ ਜ੍ਰੂਸ ਕਾ ਗਿਲਾਸ ਦੀਜਿਧੇ"! ਫਿਰ ਜੋਰ ਸੇ ਬੋਲਾ, "ਅਗਰ ਮਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਠੰਡਾ ਜ੍ਰੂਸ ਪੀ ਕਰ ਕਿੱਣੂੰ ਨਾ ਮਰ੍ਹਾਂ"। ਸਹਧਾਤ੍ਰਿਯਾਂ ਨੇ ਜੋਰਦਾਰ ਠਹਾਕਾ ਲਗਾਯਾ। ਜਹਾਜ ਕਾ ਗਸਗੀਨ ਮਾਹੌਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਥਾ, ਟੈਂਸ਼ਨ ਕੁਛ ਕਮ ਹੋ ਗਿਆ ਥੀ।

ਜਹਾਜ ਮੈਂ ਘੋਸ਼ਣਾ ਹੋ ਰਹੀ ਥੀ ਅਪਨੀ—ਅਪਨੀ ਸੀਟ ਬੈਲਟ ਬਾਂਧ ਲੀਜਿਧੇ ਜਹਾਜ ਏਧਰਪੋਰਟ ਪਰ ਉਤਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਖਿੜਕੀ ਸੇ ਨੀਚੇ ਝਾਂਕ ਕਰ ਦੇਖਾ ਤੋਂ ਕਹੀਂ ਭੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਸਭੀ ਓਰ ਗਹਨ ਕਾਲਾ ਅੰਧਕਾਰ ਪਸਰਾ ਪਢਾ ਥਾ। ਮੇਰਾ ਸਹਧਾਤ੍ਰੀ ਸਹਮਤੇ ਹੁਧੇ ਬੋਲਾ, 'ਧਾਰਾ ਪਾਧਲੇਟ ਕੇ ਧੈਰੀ ਔਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੀ ਪਰੀਕਸ਼ਾ ਹੈ'। ਜਹਾਜ ਹਿਚਕੋਲੇ ਲੇਤੇ ਹਵਾਈ ਪਟਟੀ ਪਰ ਢੌਡ ਰਹਾ ਥਾ।

ਸਿਵਾਇ ਹਮ ਧਾਤ੍ਰਿਆਂ ਔਰ ਗਿਨਤੀ ਕੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਕੇ ਅਲਾਵਾ ਏਧਰਪੋਰਟ ਸੁਨਸਾਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹਾ ਥਾ। ਏਕ ਪੁਲਿਸ ਑ਫਿਸਰ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾ, "ਲੋਗ, ਧਹਾਂ ਸੇ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ ਔਰ ਆਪ ਇਤਨੇ ਸਾਮਾਨ ਕੇ ਸਾਥ ਧਹਾਂ, ਧੇ ਖਾਨੇ ਕਾ ਸਾਮਾਨ ਤੋ ਭੂਖੇ—ਪਾਸੇ ਲੋਗ ਲੂਟ ਲੇਂਗੇ।" ਮੈਨੇ ਆਨੇ ਕਾ ਮਨਤਵ ਬਤਾਨੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਏਕ ਟੈਕਸੀ ਮੰਗਾਈ ਔਰ ਡ੍ਰਾਇਵਰ ਸੇ ਕਹਾ, "ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਿਦਾਰਥ ਹੋਟਲ ਲੇ ਜਾਓ ਕਿੱਣੂੰ ਕਿ ਅਕੇਲੇ ਤਸੀ ਹੋਟਲ ਮੈਂ ਲਾਈਟ ਹੈ, ਜੈਨਰੇਟਰ ਹੈ ਇਨ੍ਹੋਂ ਹੋਟਲ ਪਹੁੰਚਾਨੇ ਪਰ ਮੁੜੇ ਫੋਨ ਪਰ ਬਤਾ ਦੇਨਾ।" ਮੁਸੀਬਤ ਕੀ ਘੜੀ ਮੈਂ ਜਾਰ ਸੀ ਭੀ ਸਹਾਇਤਾ ਆਪਕੋ ਸਾਹਸ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਮੈਨੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਾਹਬ ਕਾ ਧਨਿਆਵਾਦ ਕਿਯਾ।

ਟੈਕਸੀ ਡ੍ਰਾਇਵਰ ਸੁਰਗੇਸ਼ ਭਲਾ ਮਾਨੁ਷ ਥਾ। ਉਸਨੇ ਬਿਨਾ ਮੋਲ—ਭਾਵ ਕਿਧੇ ਟੈਕਸੀ ਮੈਂ ਸਾਮਾਨ ਚਢਾਨੇ ਮੈਂ ਮਦਦ ਕੀ। ਰਾਤ ਕੇ ਨੌ ਬਜੇ ਓਡਿਸ਼ਾ ਕੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਏਂਦੇ ਲਗ ਰਹੀ ਥੀ ਮਾਨੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਰ ਮੈਂ ਕੋਈ ਰਹਤਾ ਹੀਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਮਰਘਟ ਸੀ ਖਾਮੋਸੀ ਛਾਥੀ ਹੁਧੀ ਥੀ। ਟੈਕਸੀ ਕੁਛ ਹੀ ਦੂਰ ਚਲੀ ਥੀ ਕਿ ਉਸਕੀ ਹੈਡਲਾਈਟਸ ਮੈਂ ਸਡਕ ਕੇ ਬੀਚ ਤੀਨ—ਚਾਰ ਲੋਗ ਖਡੇ ਰੁਕਨੇ ਕਾ ਝਾਂਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਥੇ। ਟੈਕਸੀ ਉਨਕੇ ਪਾਸ ਆ ਕਰ ਰੁਕ ਗਈ। ਮੈਂ ਸਾਂਸ ਰੋਕੇ ਉਨਕੀ ਅਗਲੀ ਕਾਰਧਾਈ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਕਸ਼ਾ ਕਰ ਰਹਾ ਥਾ। ਡ੍ਰਾਇਵਰ ਨੇ ਉਨਸੇ ਬਾਤ ਕੀ, ਮੁੜੇ ਬੈਠਾ ਦੇਖ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਜਾਨੇ ਕਾ ਝਾਂਚਾ ਕਿਧਾ। ਮੈਨੇ ਕਲਕਤਾ ਏਧਰਪੋਰਟ ਮੈਂ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀਆਂ ਦਿਏ ਦੋ ਪੈਕੇਟਸ ਮੈਂ ਸੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੁਧੇ ਏਕ ਪੈਕੇਟ ਉਨ੍ਹੋਂ ਦਿਯਾ। ਹਮਾਰੀ ਟੈਕਸੀ ਜਬ ਤਕ ਉਨਕੀ ਆਂਖੋਂ ਸੇ ਓੜਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ ਵੇਂ ਹਿਲਾਤੇ ਰਹੇ। ਸੁਰਗੇਸ਼ ਨੇ ਕਹਾ, "ਮੈਂ ਆਪਕੋ ਜਗਤਸਿੱਹਪੁਰਾ ਲੇ ਜਾਊਂਗਾ ਜਹਾਂ ਸਬਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੁਆ ਹੈ"।

ਹੋਟਲ ਸਿਦਾਰਥ ਮੈਂ ਕਹੀਂ—ਕਹੀਂ ਲਾਈਟ ਜਲ ਰਹੀ ਥੀ। ਹੋਟਲ ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਬਤਾਯਾ ਕੀ, "ਧਹਾਂ ਕੁਛ ਦੇਸੀ—ਵਿਦੇਸੀ ਜੰਨਲਿਸਟ ਠਹਰੇ ਹੋਏ ਹੈਂ ਜੋ ਮਹਾਚਕਰਵਾਤ ਕੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਕੋ ਦੇਸ—ਵਿਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਭੇਜਤੇ ਹੈਂ, ਇਸੀਲਿਧੇ ਧਹਾਂ ਜੈਨਰੇਟਰ ਕਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਧਾ ਗਿਆ ਹੈ"। ਮੈਨੇ ਸੁਰਗੇਸ਼ ਕੀ ਟੈਕਸੀ ਕਾ ਭਾੜਾ ਦਿਯਾ ਔਰ ਸਾਥ ਹੀ ਖਾਨੇ ਕਾ ਪੈਕੇਟ ਦਿਯਾ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਵਿਕਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ ਕਹਾ ਕਿ, "ਵਹ ਸੁਭਾਹ ਆ ਜਾਣੇਗਾ। ਕਲ ਜਗਤ ਸਿੱਹ ਪੁਰਾ ਚਲੇਂਗੇ ਧਿਆਪਿ ਸਡਕ ਨਾਮਸਾਤਰ ਕੀ ਰਹ ਗਿਆ ਹੈ"। ਹੋਟਲ ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਬਤਾਯਾ ਕਿ ਕਿਚਨ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸੁਭਾਹ ਨਾਸ਼ਤਾ ਮਿਲੇਗਾ।

ਹੋਟਲ ਸਿਦਾਰਥ ਕੇ ਕਮਰਾ ਨੰ. 86 ਮੈਂ ਬਿਸ਼ਟਰ ਪਰ ਲੇਟਾ, ਤੋਂ ਕਲਕਤਾ ਮੈਂ ਚਲਨੇ ਸੇ ਪਹਲੇ ਟੀ.ਵੀ., ਸਮਾਚਾਰਪੋਰਟ, ਲੋਗਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਬਾਹੀ—ਬਾਬਦੀ ਕੀ ਤਰੀਕੀ ਜਾਹਨ ਮੈਂ ਤਾਜਾ ਹੋ ਉਠੀ ਜਿਨਕੀ ਸਚਵਾਈ ਕੀ ਥੋਡੇ ਸੇ ਵਕਤ ਮੈਂ ਹੀ ਮੁੜੇ ਅਹਸਾਸ ਹੋਨੇ ਲਗ ਥਾ। ਕਲ ਇਨਸੇ ਰੁਕੂਲ ਹੋਨਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਾਨਸਿਕ ਔਰ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਰੂਪ ਸੇ ਥਕਾ ਹੁਆ ਥਾ, ਨਾ ਜਾਨੇ ਕਿਸ ਵਕਤ ਨੀਂਦ ਨੇ ਮੁੜੇ ਅਪਨੇ ਆਗੋਸ਼ ਮੈਂ ਭਰ ਲਿਆ।

ਸੁਭਾਹ ਟੀਕ ਨੌ ਬਜੇ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਸੁਰਗੇਸ਼ ਟੈਕਸੀ ਲੇ ਕਰ ਆ ਗਿਆ ਥਾ। ਉਸਕੇ ਚੇਹਰੇ ਪਰ ਦੈਵੀਧ ਮੁਸਕਾਨ ਖਿੜੀ ਥੀ। 4 ਨਵੰਬਰ 1999 ਕੋ ਮੈਂ ਅਸ਼ੋਕ ਨਗਰ ਕੀ ਸ਼ਾਖਾ ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਬੈਂਕ ਕੇ ਸਾਥਿਆਂ ਕੇ ਬੀਚ ਥਾ। ਮੇਰੇ ਦੀਆਂ ਲਾਏ ਗਿਆਂ ਖਾਨੇ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਣੀ ਥੀ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਵਿਪਤਿ ਮੈਂ ਬੀਂਬ ਕਾ ਏਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਨਕੇ ਦੁਖ ਮੈਂ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਨੇ ਕੇ ਲਿਧੇ ਆਧਾ ਹੈ। ਮੈਨੇਜਰ ਕੇਵਿਨ ਮੈਂ ਕੁਛ ਸਟਾਫ ਮੈਨੰਬਰ ਆ ਗਿਆ ਥੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂਨੇ ਇਸ ਭੱਧਕਰ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸੇ ਦੇਖਾ ਥਾ। ਹਰ ਏਕ ਅਪਨੀ ਆਪ—ਬੀਤੀ ਬਤਾਨਾ ਚਾਹਤਾ ਥਾ। ਬ੍ਰੌਂਚ ਮੈਨੇਜਰ ਕਲੈਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਤਾਯਾ ਕਿ ਵੇਂ ਲੋਗ ਗਤ ਸਾਤ ਦਿਨਾਂ ਸੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨਿਧੀ ਸੇ ਕਟੇ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਮੈਨੰਬਰ 29 ਅਕਟੂਬਰ ਕੋ ਬੈਂਕ ਆਏ ਥੇ ਵੇਂ ਲੋਗ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਮੂਖੇ—ਪਾਸੇ, ਤੁਰੇ—ਸਹਮੈ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਹੀ ਕੈਦ ਰਹੇ ਥੇ।

ਸਕੂਨ ਦੇਨੇ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਥੀ ਕਿ ਬੈਂਕ ਕੀ ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਾਖਾਓਂ ਮੁਖਨੇਸ਼ਵਰ ਔਰ ਕਟਕ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਟਾਫ ਮੈਨੰਬਰ ਵ ਉਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰਜਨ ਸੁਰਕਿਤ ਥੇ। ਬੈਂਕ ਸ਼ਾਖਾਓਂ ਮੈਂ ਖਿੜਕਿਆਂ ਆਦਿ ਕੇ ਸ਼ੀਸੇ ਟੂਟ ਗਿਆ ਥੇ, ਪਰਤੁ ਬੈਂਕ ਰਿਕਾਰਡ ਕੋ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁਆ ਥਾ।

ਮੈਨੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਤਾਯਾ ਕਿ ਓਡਿਸ਼ਾ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਭਯਾਵਹ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਕੇ ਲਿਧੇ ਤੈਤਾਰ ਨਹੀਂ ਥੀ, ਨਾ ਤੋਂ ਵਿਸਥਾਪਿਤਾਂ ਕੀ ਆਸ਼ਰੀ ਦੇਨੇ ਕੇ ਤਿਲੇ ਸ਼ੈਲਟਰ ਹੋਮ ਥੇ, ਨਾ ਹੀ N.D.R.F. (NATIONAL DISASTER RESPONSE FORCE) ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਕਮਾ ਪੂਰੀ ਤਰਫ ਸ਼ਕਸ਼ ਥਾ। ਲੋਗ ਭੀ ਅਪਨਾ ਘਰ—ਪਰਿਵਾਰ ਛੋਡਕਰ ਜਾਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹਤੇ ਥੇ। ਜਬ 29 ਅਕਟੂਬਰ ਦੋਪਹਰ ਦੋ ਬਜੇ ਮਹਾਚਕਰਵਾਤ ਹਾਂਵੀ ਹੁਆ ਤੋਂ ਓਡਿਸ਼ਾ ਬਿਖਰ ਗਿਆ। ਓਡਿਸ਼ਾ ਕੋ ਮਾਨੋਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਕੀ ਆਪਦਾ ਮਹਾਚਕਰਵਾਤ ਕੇ ਰਹਸ਼ੀ ਕਰਮ ਪਰ ਛੋਡ ਦਿਯਾ ਥਾ।

ਵਸਤੁ ਸਥਿਤੀ ਯਹ ਥੀ ਕਿ ਓਡਿਸ਼ਾ ਸੇ ਸਟੇ ਸਮੁਦਰ ਤਟਾਂ ਮੈਂ 25 ਸੇ 30 ਫੀਟ ਊੜੀ ਪ੍ਰਲਾਨਕਾਰੀ ਲਹਰੋਂ ਉਠ ਰਹੀ ਥੀ, ਸਮੁਦਰ ਕੇ ਜਲ—ਸ਼ਤਰ ਬੀਸ ਫੀਟ ਊਪਰ ਉਠ ਗਿਆ ਥਾ। 280 ਸੇ 300 ਕਿ.ਮੀ. ਕੀ ਰਪਤਾਰ ਸੇ ਭੂਤਹੀ ਹਵਾਂ ਚਲ ਰਹੀ ਥੀ। ਸਬਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜਗਤਸਿੱਹਪੁਰਾ, ਕੇਨ੍ਦ੍ਰ ਪਾਰਾ, ਕਟਕ, ਖੁੰਦਰਾ, ਜਗਨਾਥ ਪੁਰੀ, ਭਦਰਕ, ਕੱਲਾਸੋਰ, ਕਧੂਨਜ਼ਾਰ, ਸ਼੍ਵਰਬੰਧ ਆਦਿ ਸਮੁਦਰ ਸੇ ਸਟੇ ਸ਼ਹਰਾਂ—ਗੱਵਾਂ ਕੋ ਹੁਆ ਥਾ, ਸੰਚਾਰ ਵਿਵਸਥਾ ਪੂਰੀ ਤਰਫ ਸੇ ਠਾਂ ਪਡ ਗਿਆ ਥੀ। ਹਾਲਾਤ ਇਤਨੇ ਖਰਾਬ ਥੇ ਕਿ ਓਡਿਸ਼ਾ ਕੇ ਮੁਖਧਮੰਤ੍ਰੀ ਕਾਰਧਾਲਿ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਲੈਂਡਲਾਈਨ ਟੇਲੀਫੋਨ ਕਾਸ ਕਰ ਰਹਾ ਥਾ। 29 ਅਕਟੂਬਰ ਪੂਰਾ ਦਿਨ ਓਡਿਸ਼ਾ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨਿਧੀ ਸੇ ਕਟਾ ਹੁਆ ਥਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਆਕਡੋਂ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ 10,000 ਸੇ ਅਧਿਕ ਲੋਗ ਮਰੇ ਥੇ, ਜਬ ਕਿ ਗੈਰ—ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਪਰ ਸੰਖਾ ਲਗਭਗ 25000 ਬਤਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਮਾਰੀ ਨਾ ਫੈਲੇ ਮੂਤ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਕਾ ਦਾਹ—ਸੱਕਾਰ ਏਕ

बड़ी चिता जलाकर बुलडोज़र की मदद से किया जा रहा था।
मवेशी—पालतू जानवरों का तो सफाया ही हो गया था।

शाखा के एक भुक्तभोगी सदस्य ने अपनी डॉयरी में 29 अक्टूबर का आंखों देखा हाल लिखा था। “सब चला गया! सब खत्म हो गया! 200 से 300 कि. मी. की रफतार से चलता डरावनी आवाज करता अंधड़, सैकड़ों साल पुराने जड़ से उखड़ते बिजली की तारों पर गिरते पेड़ जीवित बिजली की तारों से निकले शोले, उनकी चपेट में आये चीखते—चिल्लाते आर्तनांद करते इंसान, रात के अन्धेरे में गुस्से में फन फैलाये पुरानी—गिरती इमारतों से निकलते किंग कोबरा... किसी ने नर्क नहीं देखा है तो यह है नर्क।

इस दिल दहला देने वाले आंखों देखे वर्णन से सभी सकते में आ गए थे। मैनेजर केबिन में खामोशी छा गई थी। स्टाफ एवं लोगों की दर्दभरी आप बीती सुनकर मन वित्तिष्ठा से भर उठा साथ ही मेरा निश्चय भी दृढ़ हो गया कि मैं स्वयं जाकर उन स्थानों को देखूँगा जहाँ सबसे ज्यादा नुकसान हुआ है।

दोपहर का कब एक बज गया पता ही नहीं चला मैंने जगत सिंह पुरा जहां सबसे ज्यादा नुकसान हुआ था जाने की इच्छा व्यक्त की तो मैनेजर साहब कहने लगे, "वो तो ठीक है सर, पर वहाँ कोई टैक्सीवाला तो जायेगा नहीं।" मैंने कहा कि हमारा टैक्सीवाला मुरोश हमें वहाँ ले जायेगा।

मैनेजर साहिब कहने लगे की आपने कौन सी घुट्टी उसे पिलाई है। मैनेजर साहिब और एक अन्य साथी मेरे साथ जाने को तैयार हो गये। ड्राइवर ने बताया की अभी चलेंगे तो वापिस आते रात के दस-ग्यारह बज सकते हैं, हो सकता है कि ज्यादा देर भी लग जाये। मुझे अपने दोस्त मुरगेश पर भरोसा था।

भुवनेश्वर से निकलते ही गांव शुरू हो गये थे और शुरू हो गया था तबाही-बर्बादी का मंजर। एक तो ओडिशा भारत का गरीब प्रांत है ऊपर से महाचक्रवात का महाविनाश। सड़क के दोनों ओर दूर-दूर तक बचे थे कच्चे मकानों के अवशेष झोपड़ियों का तो नामोनिशा ही मिट गया था, कहीं-कहीं इक्का दुकका पक्के मकान दिखाई दे जाते

थे। वातावरण में असहनीय अजीब सी दुर्गम्य फैली हुई थी। ड्राइवर ने बताया कि ये इन्सानों, जानवरों की सड़ती गलती लाशों की है अब महामारी फैलने का डर है, जो बच गये हैं उनका बुरा हाल है।

सङ्क के दोनों ओर दूर-दूर तक टैक्सी को देखते ही सङ्क पर खड़े बच्चे और बूढ़े दौड़ पड़ते इस आशा से कि कुछ खाने को मिल जाये। तबाही बर्बादी को देख मैनेजर साहिब कह रहे थे कि “प्रकृति बहुत गुस्से में है”। मैं सोच रहा था, “भारत गांवों में बसता है” क्या बापू का यह ही सपना था।

पूरे रास्ते मैंने नोट किया था कि हमारे साथ ट्रकों का काफ़िला चला आ रहा है मैंने फिर पूछ ही लिया ये ट्रक कहाँ जा रहे हैं? मुरगेश ने बताया ये ट्रक पंजाब से आ रहे हैं। मेरे पूछने पर कि ये गांव वालों की लम्बी कतार कहाँ जा रही हैं? मुरगेश ने रहस्यमय ढंग से कहा, “थोड़ी देर में ही आपको पता चल जायेगा”। पंजाब से आ रहे ट्रकों पर लिखा था, “ओडिशा के पीड़ितों के लिये, नवां शहर, पंजाब, शहर मोगा, अमृतसर। मेरे साथ बैठे मैनेजर साहिब कह उठते ये मेरे शहर का ट्रक है, कोशिश करते रोकने की लेकिन तब तक वो आँखों से ओझाल हो जाता। मैं सोच रहा था पता नहीं कब संतो के डेरे पर पहुँचेंगे, देर रात वापसी फिर सुबह सात बजे की फलाईट भी है।

विचारों की तंद्रा तब भंग हुयी जब ड्राइवर लोगों से पूछ रहा था, “स्कूल कहां है?” हर ओर से आवाजें आनी शुरू हुई, हर आवाज थी आत्मराह बताने को। मानव पर जब आपदा आती है तो उसका हृदय करुणा से भर उठता है, उसे अपना स्वार्थ नहीं अपितु दूसरे के कष्ट को बांटने में परम संतोष की अनुभूति होती है। ये क्या? स्कूल के मैदान में इतनी भीड़।

शाम के झुटपुटे में सारा माहौल प्रकाश पुँज से आलोकित हो रहा था। हमारे साथ आए हुए बैंक के साथी जो ओडिशा का रहने वाला था ने बताया कि पंजाब से एक संत जी अपने 200 सेवादारों के साथ आये हैं, उन्होंने यहाँ डेरा डाला हुआ है। जहाँ सरकार, सरकारी तन्त्र, स्थानीय संस्थाएं अपनी ढ्यूटी में फेल हो गयी हैं, दिखाई भी नहीं दे रही है, वहीं संत जी लगभग एक लाख भूखे-प्यासे त्रस्त लोगों को लंगर खिला रहे हैं। जीवन में बहुत कम अवसर मिलते हैं जब किसी ऐसे दिव्य पूरुष के दर्शन कर सकें।

अब वक्त था संतजी से मिलने का । देखा ! मैदान में टैट लगा है ।
एक चारपाई पर संत जी बैठे थे । साठ-पैसठ वर्ष के, पतला-दुबला
शरीर, चेहरे पर सफेद-ध्वल दाढ़ी, छोटी सफेद पगड़ी, पंजाब के
किसानों द्वारा आमतौर पर पहने जाने वाला कुर्ता-पज़ामा, लगा
एक आम आदमी हैं पर नूरानी चेहरे से अधिक देर नज़र नहीं मिला
सका । मैं व साथी नतमस्तक खड़े थे ।

मैंने कहा, “संत जी प्रकृति ने बहुत नुकसान किया है। लगता है

प्रकृति बहुत नाराज़ है”। “भाई गलती किसकी है”, संत जी ने कहा, “आज से सदियों पहले गुरुनानक देव जी ने कहा था, पवण—गुरु, पानी—पिता, माता—धरत, महत्त; क्या हमनें इनके प्रति अपना कर्तव्य निभाया, नहीं! बल्कि मानव ने निज स्वार्थ वश प्रकृति का दोहन किया, तिरस्कार किया। हमें अपने गुनाहों की सजा तो मिलेगी ही।” फिर कहने लगे, ‘बहुत रात हो गयी है और आपने वापिस भुवनेश्वर जाना हैं, मिलकर अच्छा लगा, सब! लंगर छक्क कर जाना।’ वाहे गुरु जी का खालसा, वाहे गुरुजी की फ़तह! हमनें भारी हृदय से गुरुजी से विदा ली।

स्कूल के मैदान में सैकड़ों की तादाद में बच्चे, बूढ़े, जवान, स्त्री, पुरुष पंक्ति बद्ध बैठे हैं। सामने खाने का पत्तल है। वाहे गुरु दाला जी, वाहे गुरु चावल जी के उद्घोष के साथ सेवादार भोजन करा रहे हैं। एक पंगत उठती है तो दूसरी बैठ जाती है भोजन करने के लिये। एक सज्जन ने कहा, “यह सिलसिला चौबीस घंटे चलता रहता है, भोजन करने वाले थक जाते हैं पर सेवादार नहीं... गुरु के लंगर से कोई भूखा नहीं जाता है”। स्कूल का मैदान प्रकाश से जगमगा रहा था। एक स्थान पर लंगर पक रहा था, बड़ी-बड़ी देंगे, कड़ाहें तवे तेज आग पर रखे हुए हैं। सेवादार बड़े-बड़े कड़छुलों से दाल, सब्जी, चावल, रोटियां पका रहे हैं। पार्श्व में त्रस्त, दुखीः मानवता को शांति प्रदान करने वाला इलाही वाणी शब्द कीर्तन सुनायी दे रहा था। हमनें भी पंक्ति में बैठकर लंगर का आनंद लिया। मुरगेश के लिये यह नया अनुभव था।

एक तरफ पंजाब के भिन्न-भिन्न शहरों से आये खाद्य सामग्री से लदे ट्रक खड़े हैं। हर ट्रक पर अपने शहर-गाँव का नाम लिखा है और लिखा है, “हम आप के साथ हैं”। दूसरी ओर ट्रकों की लम्बी कतारें लगी हैं जिनमें पका हुआ तैयार लंगर लदा है। कल प्रातः सात बजे निकल जाएंगे उन स्थानों पर जहां से लोग लंगर के लिये नहीं आ सकते; जहाँ महाचक्रवात ने महाविनाश किया है। सेवादारों, स्थानीय लोगों से विदा लेते उनकी निःस्वार्थ सेवा, “सरबत दा भला” के प्रति हृदय समर्पण कृतज्ञता, करुणा से भर उठा। बैंक का साथी कह रहा था, “किसी ने भारत महान के दर्शन करने हैं तो यहाँ है, “भारत महान्”। रात र्यारह बजे अन्धकार में दौड़ती कार की हैडलाईट्स की रोशनी में विनाशलीला और भी भयावाह हो उठी थी। मरे हुए इंसानों, जानवरों की सड़ती—गलती लाशों से निकलती दुर्गच्छ सहन नहीं हो रही थी; लगता था एक बड़ा सा शमशान घाट है जो खत्म होने को नहीं आ रहा।

चलते वक्त मैंने ड्राइवर से पूछा था, "टार्च है, रास्ते में काम आ सकती है"। वह बोला था, 'रास्ते में ले लेंगे', फिर सब भूल गये। रात को कार का पड़िया पंचर हो गया, तो हमारा बैंक का साथी कह रहा था, "अगर कार सड़क पर गिरे हुये पेड़ों से टकरा गयी

तो मौत निश्चित है'। निस्तब्धता को भंग करते हुये आवाज़ आई, 'संत जी के दर्शन कर अब मुसीबतों से डर नहीं लगता', द्वाइवर मुरगेश कह रहा था।

मैनेजर साहब व बैंक के साथी को उनके घरों में पहुँचाकर रात एक बजे होटल सिद्धार्थ पहुँचे। मेहरबां साथी, ड्राइवर मुरगेश को टैक्सी का भाड़ा देते हुये शुक्रिया कहा। 'सर! आज मुझे एक नया तर्जुबा हुआ है', मुरगेश कह रहा था, 'इस महान् विपदा में हमारे अपने हमारा साथ छोड़ गए हैं, अनजान लोगों ने हमारे साथ खड़े हो कर जीवनदान दिया है, आज की यात्रा को भूला नहीं पाऊँगा।' टैक्सी में बैठते हुए उसकी आंखे भर आई थी। 'मैं भी नहीं', दूर आखों से ओझाल होती टैक्सी को देखते हुये मैंने कहा।

होटल का रिसेप्शनिष्ट बैठा था, देखते ही बोला, “सर खाना खत्म हो गया है।” मैं उस से चाबी लेकर रुम नं. 86 की ओर बढ़ गया। उसे क्या पता था, आज मैंने, गुरु का अमृतमय लंगर छका है जो भाग्य से नसीब होता है!

रात के डेढ़ बज गए थे। सुबह सात बजे की फ्लाइट से वापिस कलकत्ता जाना है। ना जाने किस वक्त निद्रा ने मुझे अपने आगोश में भर लिया। मैंने 2001 में बैंक से स्वैच्छिक अवकाश ले लिया था।

याद आया तब मैंने अपना महाचक्रवाती तूफान ओडिशा का यात्रा वृत्तांत लिखा था, पर वी.आर.एस, स्वैच्छिक अवकाश ग्रहण के कारण पूरा नहीं कर सका। पुराना रिकार्ड ढूँढ़ा तो लाल रंग की फाइल मिल गयी जिस पर लिखा था "SUPER CYCLONE 1999 ORISSA" समय के साथ धुंधली होती लिखाई, पीले पड़ते कागज़ों पर आड़े तिरछी नोटिंग लिखी थी। फिर उस मानव त्रासदी को देखने, सुनने, गुजरने की याद, एक ना भूलाए जाने वाले चलचित्र की भाँति हृदय पटल पर सजीव हो उठी थी।

आज से 21 साल पहले अपने बैंक के साथियों से वायदा किया था अपने उनके कड़वे अनुभवों को शब्दों में बांधने का..... आज पूरा हुआ!!

सेवानिवृत्त मुख्य प्रबंधक

ਵਿਦਾਈ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ्यਾਲਯ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਮੌਜੂਦਾ ਪਦਸਥ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਰਾਯ, ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ) ਬੈਂਕ ਦੇ ਦਿਨਾਂਕ 31.07.2020 ਕੋ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਭਾ ਵਿਖੇ ਅਪਨੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਯਾਤਰਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤੀ ਥੀ। ਅਪਨੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾ ਕੇ ਦੌਰਾਨ ਵੇਂਚਲ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਲਖਨਊ, ਅੰਚਲ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਦੇਹਰਾਦੂਨ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਲੇਖਾ ਏਵਾਂ ਲੇਖਾ ਪਰੀਕਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਤਥਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਮੌਜੂਦਾ ਪਦਸਥ ਰਹੇ। ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਉਨਕੇ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਕੇ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਕ੍਷ੇਤਰ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਭਿੰਨ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਯਥਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੀਤੀਆਂ, ਦਿੱਲੀ ਨਾਰਕਾਸ ਸੇ ਗ੍ਰਹ—ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਅੰਕੁਰ' ਤਥਾ ਉਤਕੁਛ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਦੀ ਲਿਏ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਏ।

ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਹ ਮੁਖਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਰਾਯ ਜੀ (ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਕੋ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਚਿਹਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਤੇ ਹੋਏ।

ਉਪ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਹ ਮੁਖਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ ਕੇ ਸਾਥ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਮਰਤ ਸਟਾਫ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਰਾਯ (ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਕੋ ਭਾਵਪੂਰਣ ਵਿਦਾਈ ਦੀ।

ਰਚਨਾਕਾਰੋਂ ਦੇ ਨਿਵੇਦਨ

ਬੈਂਕ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਿੰਦੀ ਗ੍ਰਹ—ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੇਤੁ ਰਚਨਾ ਮੰਜ਼ੂਰ ਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਪਨਾ ਫੋਟੋ ਤਥਾ ਰਚਨਾ ਦੀ ਅਤੇ ਅਪਨਾ ਨਾਮ, ਸ਼ਾਖਾ / ਕਾਰਿਆਲਿਅਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ, ਮੋਬਾਈਲ ਨੰਬਰ ਤਥਾ ਅਪਨੇ ਬੈਂਕ ਦੀ ਖਾਤਾ ਦੀ ਸੰਖਿਆ (14 ਅੰਕਾਂ ਦੀ) ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਬੈਂਕ ਦੇ ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਸਟਾਫ ਦੀ ਸਦਸ਼੍ਯ ਰਚਨਾ ਮੰਜ਼ੂਰ ਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਕੀਤੀ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੁਖਾ ਸਾਂਧਾਕ

ਹਿੰਦੀ ਕਾਰ્ਯਸ਼ਾਲਾ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੌਰਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆ ਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹਮਤੀ ਸਹਮਾਂ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਿਤ ਸ਼੍ਰੀ ਵਾਸਤਵ ਸਹਮਾਂਗਿਆਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ। ਸਾਥ ਵਿੱਚ ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ) ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਰਮਾ।

ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆ ਬਰੇਲੀ ਮੰਨੀ ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ ਮੰਨੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਵੈਖਵ ਮਿਸ਼ਨਾ ਸਹਮਾਂਗਿਆਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ।

ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆ ਨੋਏਡਾ ਮੰਨੀ ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਅੱਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੇ ਸਾਥ ਸਹਮਾਂਗਿਆਂ ਸਹਮਾਂਗਿਆਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ।

ਅੱਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ ਮੰਨੀ ਕਾਰ੍ਯਸ਼ਾਲਾ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਰੂਪ ਕੁਮਾਰ ਕਾਰਮਿਕਾਂ ਕੋ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਤੇ ਹੋਏ।

ਬੈਂਕ ਔਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੀ ਮਾਲਿਆਲਮ

ਮਾਲਿਆਲਮ ਦੀ ਮਹੱਤਵ

ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਿਯ ਰਾਹੂਲ

ਬੈਂਕ ਇੱਕ ਐਸੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਹਾਂ ਲੇਨਦੇਨ ਕਾ ਕਾਰ੍ਯ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਯਾ ਉਪਮੋਤਕਾ ਵਹ ਵਕਤੀ / ਸੰਸਥਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਕੀ ਸੰਸਥਾ ਕੇ ਉਤਪਾਦ ਅਥਵਾ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਤਾ / ਕਰਤੀ ਹੈ। ਆਪਕੀ ਸੰਸਥਾ ਮੈਂ ਆਧਾ ਵਕਤੀ ਆਪਕਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਵਹ ਆਪਦੇ ਵਿੱਤੀਂ ਲੇਨਦੇਨ ਅਥਵਾ ਵਿੱਤੀਂ ਸੇਵਾਏਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਹੋ ਯਾ ਨਹੀਂ। ਇਸਕੇ ਸਮਝਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਕੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਚਾਰ ਕੋ ਸਮਝਨਾ ਹੋਗਾ:-

“ਗ੍ਰਾਹਕ ਹਮਾਰੇ ਪਰਿਸਰ ਮੈਂ ਆਨੇ ਵਾਲਾ ਸਬਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਅਤਿਥਿ ਹੈ। ਵਹ ਹਮ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਮ ਉਸ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਹੈਂ। ਵਹ ਹਮਾਰੇ ਕਾਰ੍ਯ ਮੈਂ ਬਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਵਹ ਇਸਕਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ। ਵਹ ਹਮਾਰੇ ਵਾਪਾਰ ਕੇ ਲਿਏ ਬਾਹਰੀ ਵਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਹ ਇਸਕਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਹਮ ਉਸੇ ਸੇਵਾ ਦੇਕਰ ਉਸੇ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹੈਂ ਵਰਨਾ ਵਹ ਹਮੈਂ ਐਸਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਅਵਸਰ ਦੇਕਰ ਹਮੈਂ ਲਾਭ ਦੇ ਰਹਾ ਹੈ।”

—ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ

ਬੈਂਕ ਔਰ ਭਾਸ਼ਾ — ਬੈਂਕ ਕੇ ਲੇਨਦੇਨ ਕੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕੋ ਬੈਂਕ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਔਰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਅਥਵਾ ਬੈਂਕ ਇੱਕ ਐਸੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸਮੈਂ ਕਿਸੀ ਭੀ ਅਧਿਕਾਰੀ / ਕਰਮਚਾਰੀ ਕੀ ਨਿਯੁਕਤ / ਤਬਾਦਲਾ ਸੰਪੂਰਨ ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਕਿਸੀ ਭੀ ਹੋ ਸਕਤੀ / ਸਕਤਾ ਹੈ। ਅਲਗ—ਅਲਗ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ / ਕ्षੇਤਰਾਂ ਦੇ ਆਏ ਅਧਿਕਾਰੀ / ਕਰਮਚਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਕੇ ਲਿਏ ਏਕਜੁਟ ਹੋਕਰ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਤੇਕ ਅਧਿਕਾਰੀ / ਕਰਮਚਾਰੀ ਕੀ ਅਪਨੀ ਏਕ ਸੰਵਾਦ ਅਪਨੀ ਏਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਇਨ ਸਭੀ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸੀ ਕੀ ਅਧਿਕਾਰੀਅਂ / ਕਰਮਚਾਰੀਅਂ ਕੋ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਜੋੜਕਰ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਵਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਦੇ ਹਿੱਦੀ ਹੈ। ਦੱਖਿਣ ਭਾਰਤ ਕਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰੀ / ਕਰਮਚਾਰੀ ਪਾਂਚ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਹਕਾਰੀ ਕੇ ਸਾਥ ਉਤਰ ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਕਾਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤੋ ਵਹ ਹਿੱਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾ ਕੇ ਲਿਏ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਨੇ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਸਭੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆਂ ਮੈਂ ਹੈਂ ਔਰ ਵਹ ਬੈਂਕ ਕੋ ਕਿਸੀ ਅਨ੍ਯ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮੈਂ ਸੁਚਾਰੂ ਰੂਪ ਦੇ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਤੋ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਦੇ ਉਸਦੇ ਮੈਂ ਹਿੱਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਪ੍ਰਸੁਖ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਹਕ ਔਰ ਭਾਸ਼ਾ— ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਆਪਕੀ ਸੰਸਥਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੀ ਉਸਕਾ ਆਪਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ / ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਆਪਕੀ ਸੰਸਥਾ ਮੈਂ ਆਏ ‘ਵਾਕ ਇਨ’ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੋ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੈਸੇ ਬਣਾਨਾ ਹੈ ਤੇ ਸੌਜੂਦਾ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੈਸੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਬਨਾਏ ਰਖਨਾ ਹੈ, ਯਹਾਂ ਆਪਕੀ ਸੰਸਥਾ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀਅਂ ਔਰ ਕਰਮਚਾਰੀਅਂ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਸੁਖਾਂ ਸੁਖਾਂ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਕਾਂਫੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਯਾ ਜਾਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਤੇ ਹੀ ਆਪਕੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਸਾਥ ਸੰਵਾਦ ਮੈਂ ਮਧੁਰਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਹੀ ਕਿਸੀ ਐਸੇ ਵਕਤੀ ਕੋ ਭੀ ਅਪਨਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਬਨਾ ਸਕਤੇ ਜੋ ਵਕਤੀ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਮਾਂਗ ਪਤਰ ਬਨਵਾਨੇ, ਆਪਕੀ ਸ਼ਾਖਾ ਮੈਂ ਲਗੇ ਏਟੀਆਏ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਕੀ ਵਿਧਿ ਜਾਨਨੇ, ਆਧਾਰ ਕਾਰਡ ਬਨਵਾਨੇ ਅਥਵਾ ਸਿਰਫ ਬਾਜ਼ ਕੀ ਦਰ ਪੂਛਨੇ ਆਧਾ ਹੋ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਮੈਂ ਸਬਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਮਝਨੇ ਕੀ ਕੋਣਿਕਾ ਕਰੋਂ, ਉਸਕੇ ਧਾਰਨ ਦੇ ਸੁਣ ਕਰ ਉਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਮੈਂ ਨਮਰਤਾਪੂਰਵਕ ਉਤਰ ਦੇਕਰ ਵ ਸਮਸ਼ਾਓਂ ਕਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰੋਂ। ਐਸਾ ਕਰਨੇ ਮਾਤਰ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੀ ਆਪਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਆਤਮੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਇੱਕ ਐਸੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਹਾਂ ਸਬਸੇ ਅਧਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਹੋਤੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣਸ਼ਵਰੂਪ ਆਜ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਯੁਗ ਮੈਂ ਭੀ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੋ ਕਿਸੀ ਬਡੀ ਰਕਮ ਕੋ ਸਾਵਧਿ ਜਮਾ ਕਰਨਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਤੋ ਸਬਸੇ ਪਹਿਲੇ ਉਸਕੇ ਮਹਿਸੂਸ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰ ਆਤਾ ਹੈ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਅਕ੃ਤ ਬੈਂਕ ਕਾ। ਐਸਾ ਇਸਲਿਏ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਅਕ੃ਤ ਬੈਂਕ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕਾ ਆਜ ਭੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਂਘ ਹੈ ਔਰ ਆਗੇ ਉਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੋ ਨਿਰਾਂਤਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਔਰ ਬਢਾ ਸਕਤੀ ਹੈ ਤੋ ਵਹ ਹੈ ਹਮਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ।

ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਕਰਨੇ ਦੇ ਭੀ ਕਿਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਸਾਂਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋਂ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਉਸਕੀ ਸਮਸ਼ਾ ਕੀ ਨਿਵਾਰਣ / ਸਮਾਧਾਨ ਸਬਸੇ ਉਚਿਤ ਔਰ ਸਹਜਤਾ ਦੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਧਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਭੀ ਅਪਨੇ ਆਪ ਕੋ ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਊੰਚਾ ਮਾਨਕਰ ਉਸ ਦੇ ਰੌਬਨ ਨ ਦਿਖਾਏ। ਬੁਜੁਰਗ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ਷ ਖਾਲ ਰਖੋਂ। ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਕਿਸੀ ਭੀ ਯਦਿ ਕੋਈ ਗ੍ਰਾਹਕ ਪਾਸਬੁਕ ਕੀ ਜਗਹ ‘ਕਿਤਾਬਿਆ’ ਕਹ ਰਹਾ ਹੈ ਤੋ ਉਚਿਤ ਔਰ ਭਾਵਪੂਰਣ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਆਪ ਭੀ ਉਸਦੇ ‘ਕਿਤਾਬਿਆ’ ਦੀ ਹੀ ਮਾਂਗ ਕਰੋ। ਸੋਚਿਏ! ਅਗਰ ਆਪ ਉਸਦੇ ਬਾਰ—ਬਾਰ ਪਾਸਬੁਕ ਦੀ ਮਾਂਗ ਕੀ ਤੋ ਵਹ ਕਿਤਨਾ ਅਸਹਜ ਔਰ ਆਈਚਰੀਚਕਿਤ ਸਾ ਮਹਸੂਸ ਕਰੇਗਾ। ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਬਾਧਾ ਉਤਪਨ ਹੋਣੀ ਕਿਂਤੁ ਆਪਕੇ ਵਾਰਾਂ ਉਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਤੇ ਹੀ ਵਹ ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧ ਦੇਗਾ ਔਰ ਸਰਲ ਭੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਕਿਸੀ ਭੀ ਬਢੇਗੀ।

ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਮੈਂ ਬਾਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਜਿਸ ਅਨੁਪਾਤ ਮੈਂ ਆਤਮੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕੀ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਮੈਂ ਬੈਂਕ ਔਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਬਢੇਗੀ ਭੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਜੈਸੇ—ਜੈਸੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਢਤਾ ਜਾਏਗਾ

ਤੋਂ ਗ੍ਰਾਹਕ ਆਪਕੇ ਸਾਥ ਅਪਨੇ ਸੁਖ–ਦੁਖ ਭੀ ਸਾਜ਼ਾ ਕਰੇਗਾ, ਜੈਂਸੇ–ਜੈਂਸੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇ ਬੈਂਕ ਕਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਗਾ ਬੈਂਕ ਸਦਾ ਤਰਕਕੀ ਕੀ ਓਰ ਅਗ੍ਰਸਰ ਰਹੇਗਾ। ਜਾਬ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇ ਬੈਂਕ ਕਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਨ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਬੈਂਕ ਕੋ ਵਿਤੀਧ ਵਿਵਸਾਧ ਕੇ ਲਿਏ ਗ੍ਰਾਹਕ ਢੂਂਢਨਾ ਨਹੀਂ ਪਢਤਾ। ਗ੍ਰਾਹਕ ਹੀ ਬੈਂਕ ਕਾ ਮੌਖਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਵਿਵਸਾਧ ਸਵਧ ਆਪਕੇ ਪਾਸ ਆਤਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰੂਮ ਮੰਤਰਾਲਾਅ ਕੇ ਅਧੀਨ ਕਾਰਧ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਮਾਗ ਭੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੇਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਾਹਕ ਔਰ ਬੈਂਕ ਕੇ ਬੀਚ ਰਿਸ਼ਤੇ / ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਢਾਨੇ ਕੇ ਉਦੇਸ਼ ਸੇ ਬੈਂਕ ਕੇ ਸਭੀ ਪ੍ਰਪਤਰ, ਪਤਾਚਾਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਥਾਨੀਧ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਮੇਂ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਜਾਰੀ ਕਿਏ ਜਾਨੇ ਅਤਿ ਆਵਥਕ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਸਭੀ ਤੁਲਣ ਆਵੇਦਨਾਂ, ਸੁਰਕਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਕੋ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਸੇ ਸਥਾਨੀਧ

ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਮੇਂ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੀ ਮੇਂ ਬੋਲਕਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੋ ਸੁਨਾਯਾ ਜਾਨਾ ਚਾਹੇ। ਨਿ਷ਕਾਰ ਸਵਰੂਪ ਬੈਂਕ ਔਰ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਸੰਵਾਦ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ / ਸ਼ੈਲੀ ਸੇ ਬੈਂਕ ਕੋ ਵਿਵਸਾਧ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਢਤਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸੇ ਹੀ ਸੰਵਾਦ ਕੋ ਸਰਲ ਯਾ ਕਠਿਨ ਬਨਾਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਬੈਂਕਾਂ ਕੀ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇਵਾ ਮੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹੀ ਭੀ ਅਡਚਨ ਨਹੀਂ ਬਨੇਗੀ ਯਦਿ ਹਮ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਔਰ ਸ਼ੈਲੀ ਮੇਂ ਉਸਕੋ ਸੇਵਾਏਂ ਦੇਂਗੇ।

ਜੈਂਸੇ–ਜੈਂਸੇ ਸਰਕਾਰ ਅਪਨੀ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੇ ਤਹਤ ਬੈਂਕ ਗਾਂਵ–ਗਾਂਵ ਅਪਨੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੋ ਬੈਂਕਾਂ ਕਾ ਭੀ ਦਾਇਤਿਵ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੋ ਉਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਸੇਵਾਏਂ ਮਿਲੇ, ਤਭੀ ਵਹ ਬੈਂਕ ਸੇ ਖੁਦ ਕੋ ਜੁਡਾ ਹੁਆ ਮਹਸੂਸ ਕਰ ਪਾਏਗਾ ਅਨੱਥਾ ਅਸਹਜ ਮਹਸੂਸ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਦੌਰ ਮੇਂ ਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਸਭੀ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕਾ ਲਾਭ ਬੈਂਕ ਦੀਆ ਭੁਗਤਾਨ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਭਾਰਤ ਕੀ 60% ਆਬਾਦੀ ਅਭੀ ਭੀ ਗਾਂਵ ਮੇਂ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਤੀ ਹੈ ਤੋ ਬਿਨਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੇ ਬੇਹਤਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾ ਕੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀ ਜਾ ਸਕਤੀ।

ਹਮਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਹੀ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੇ ਹਮਾਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੇਗੀ, ਬੈਂਕ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਗ੍ਰਾਹਕ ਨਿ਷ਟਾ ਰਖੇਗਾ ਔਰ ਉਸਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਗਾ। ਉਸਕੇ ਬਾਦ ਸੇ ਗ੍ਰਾਹਕ ਕਾ ਜੋ ਭੀ ਵਿਤੀਧ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਗਾ। ਵਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਗਾ ਔਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਸੇ ਨਹੀਂ ਟੂਟਤੇ ਹਨ।

ਸਾਖਾ – ਗੁਮਟੀ ਨ. 5 , ਕਾਨਪੁਰ

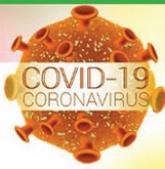
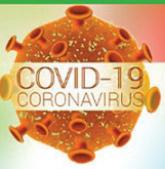
ਵਿਗੋਚਨ

ਬੈਂਕ ਕੇ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੀ ਅਜਿਤ ਕੁਮਾਰ ਦਾਸ ਤਥਾ ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ) ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਰਮਾ ਏਵਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਦੇਵੇਨਦਰ ਕੁਮਾਰ ਜੂਨ 2020 ਤਿਮਾਹੀ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਸਾਥ।

ਨੋਵਲ ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਯਰਸ (COVID 19)

ਭਾਂਤਿਯਾਂ ਦੇ ਸਾਵਧਾਨ

ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਯਰਸ (COVID 19) ਮਹਾਮਾਰੀ ਕੀ ਵਜ਼ਹ ਦੇ ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਏਕ ਅਭੂਤਪੂਰ੍ਵ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੋ ਰੋਕਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਸਹੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋ ਔਰ ਹਮ ਸਾਵਧਾਨ ਤਥਾ ਜਾਗਰੂਕ ਰਹੋ। ਉਮ੍ਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਯਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਜਾਨਕਾਰਿਯਾਂ ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਯਰਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲੜਾਈ ਮੈਂ ਆਪਕੇ ਕਾਮ ਆਏਂਗੀ।

ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਯਰਸ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮਾਮਲੇ ਸਾਮਨੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਔਰ ਲੋਗਾਂ ਮੈਂ ਇਸਦੀ ਦਹਸਤ ਭੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਮਗਰ ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਯਰਸ ਦੇ ਲਕੱਖ ਕੋ ਲੈਕਰ ਫੈਲੀ ਦਹਸਤ ਮੈਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਦੀ ਬਡਾ ਹਾਥ ਹੈ। ਸੋਚਲ ਮੀਡਿਆ ਪਰ ਕਈ ਤਰਹ ਦੀ ਅਫਵਾਹਾਂ ਨੇ ਲੋਗਾਂ ਕੋ ਔਰ ਡਰਾ ਦਿਓ। ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਯਰਸ ਭਲੇ ਹੀ ਧਾਤਕ ਹੈ, ਮਗਰ ਇਸਦੇ ਬਚਾਵ ਔਰ ਸਾਵਧਾਨਿਆਂ ਬਾਰਤੀਨੇ ਦੇ ਇਸਦੇ ਸੰਕ੍ਰਮਣ ਦੇ ਬਚਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਪੇਸ਼ ਹੈਂ ਕੁਝ ਸੁਰਕਾ ਉਪਾਧੀਆਂ।

ਕਿਧੂ ਕਾਰੋਬਾਰ

- ✓ ਅਪਨੀ ਵਿਕਿਤਗਤ ਸ਼ਵਚਤਾ ਪਰ ਪੂਰਾ ਧਾਨ ਦੇਂ।
- ✓ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਹਾਥ ਥੋੜੇ ਕੀ ਆਵਤ ਢਾਲੋ। ਸਾਬੂਨ ਔਰ ਪਾਨੀ ਦੇ ਹਾਥ ਥੋੜੇ ਧਾਂਧ ਦੇ ਅਲਕੋਹਲ-ਆਧਾਰਿਤ ਹੈਂਡ ਸੈਨਿਟਾਈਜਰ ਕਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰੋ।
- ✓ ਛੀਂਕਤੇ ਔਰ ਖੋਂਚਨੇ ਦੇ ਸਮਝ ਅਪਨੀ ਨਾਕ ਔਰ ਮੁੱਹ ਕੀ ਰੂਸਾਲ ਯਾ ਟਿੱਸੂ ਦੇ ਢੰਕੋ।
- ✓ ਉਪਯੋਗ ਕਿਏ ਗਏ ਟਿੱਸੂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਦ ਬੰਦ ਫਿੱਬੇ ਮੈਂ ਫੇਂਕ ਦੇ।
- ✓ ਅਪਨੀ ਕੋਹਨੀ ਕੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸੇ ਮੈਂ ਛੀਂਕੋ।
- ✓ ਅਸਵਸਥ (ਬੁਖਾਰ, ਸਾਂਸ ਲੇਨੇ ਮੈਂ ਕਠਿਨਾਈ ਔਰ ਖੋਂਚੀ) ਮਹਸੂਸ ਕਰਨੇ ਪਰ ਡੌਕਟਰ ਦੇ ਮਿਲੋ। ਡੌਕਟਰ ਦੇ ਮਿਲੋ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਪਨੇ ਮੁੱਹ ਔਰ ਨਾਕ ਕੀ ਢਕਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਮਾਸਕ ਕਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ।
- ✓ ਕਿਉਂਕਿ ਭੀ ਬੁਖਾਰ/ਪਲ੍ਟੂ ਜੈਸੇ ਸ਼ੰਕੇਤ/ਲਕਥਣ ਹਨੋਨੇ ਪਰ ਰਾਜੀ ਕੀ ਹੇਲਪਲਾਇਨ ਨੰਬਰ ਅਥਵਾ ਸ਼ਵਾਸਥ ਔਰ ਪਰਿਵਾਰ ਕਲਾਣ ਮੰਤਰਾਲਾ ਦੀ 24x7 ਹੇਲਪਲਾਇਨ ਨੰਬਰ 011-23978046 ਪਰ ਕੌਲ ਕਰੋ।
- ✓ ਅਫਵਾਹਾਂ ਦੇ ਨ ਧਬਰਾਏ। ਜਾਗਰੂਕ ਰਹੋ, ਸਚੇਤ ਰਹੋ।

ਕਿਧੂ ਨਹੀਂ ਕਾਰੋਬਾਰ

- ✗ ਯਦਿ ਆਪਕੇ ਖੱਬੀ ਔਰ ਬੁਖਾਰ ਮਹਸੂਸ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਤੋ ਕਿਸੀ ਕੇ ਸੰਪਰਕ ਮੈਂ ਨ ਆਏ।
- ✗ ਕਿਸੀ ਭੀ ਸਾਰਜਨਿਕ ਸਥਾਨ ਪਰ ਨ ਥੁੰਡੋ।
- ✗ ਹਾਥ ਨ ਮਿਲਾਏ।
- ✗ ਅਪਨੀ ਆੱਖ, ਨਾਕ ਔਰ ਮੁੱਹ ਕੀ ਸਪਰਥ ਨ ਕਰੋ।
- ✗ ਹਾਥਾਂ ਦੀ ਹਥੇਲਿਆਂ ਮੈਂ ਨ ਛੀਂਕੋ ਔਰ ਨ ਹੀ ਖਾਂਦੋ।
- ✗ ਅਨਾਵਸਥਕ ਯਾਤਰਾ ਨ ਕਰੋ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਇਲਾਕੋਂ ਮੈਂ।
- ✗ ਸਮੂਹ ਮੈਂ ਨ ਬੈਠੋ, ਬੱਡੇ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਮੈਂ ਭਾਗ ਨ ਲੋ।
- ✗ ਅਫਕਾਵ ਔਰ ਦਹਸਤ ਨ ਫੈਲਾਏ।

ਧਾਨ ਰਖੋ ਹਮਾਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਹੀ ਹਮ ਸਭੀ ਕੀ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੇ ਬਚਾ ਸਕਤੀ ਹੈ।

ਇਸ਼੍ਵੰਨਿਟੀ ਬਢਾਏਂ, ਕੋਰੋਨਾ ਕੀ ਹਰਾਏਂ

- ਪ੍ਰਤਿਦਿਨ ਕਮ ਦੇ ਕਮ ਤੀਜੇ ਮਿਨਿਟ ਧੋਗਸਨ, ਪ੍ਰਾਣਿਆਮ ਔਰ ਧਾਨ ਕਰੋ।
- ਪੂਰੇ ਦਿਨ ਸਿਰਫ ਗੰਮ ਪਾਨੀ ਦਿਏ।
- ਹਲਵੀ, ਜੀਰਾ, ਧਨਿਆ, ਲਾਹਸੂਨ ਆਦਿ ਦੀ ਭੋਜਨ ਬਣਾਨੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ।
- ਰੋਜ ਸੁਵਾਹ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਾਕ ਦੀ ਢਿੜੀਆਂ ਮੈਂ ਤਿਲ, ਨਾਰਿਲ ਯਾ ਸਰਸੋਂ ਦੀ ਤੇਲ ਅਥਵਾ ਥੀ ਲਗਾਏ। ਧਾਨ ਰਹੇ ਇਸਦੀ ਮਾਤਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨ ਹੋ।
- ਰਾਤ ਦੀ ਸਮਾਂ ਵਿਚ ਹਲਵੀ ਵਾਲਾ ਦੂਧ (ਗੋਲਡਨ ਮਿਲਕ) ਦਿਏ।
- ਹਰ ਦਿਨ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਤੀਜ-ਚਾਰ ਪਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਚਕਾਏ। ਅਥਵਾ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਅੰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ, ਅਥਵਾ ਇੱਕ ਯਾ ਦੀ ਚਮਚ ਸੁਵਾਹ-ਸ਼ਾਮ ਚਿਵਨਪ੍ਰਾਸ਼ ਖਾਏ।
- ਆਹਾਰ ਦੀ ਵਿਟਾਮਿਨ ਸੀ ਯੂਕਤ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ।

ਕੇਲਾ

ਦੋਪਹਰ ਦੇ ਲੰਚ ਦੀ ਬਾਦ ਕੇਲਾ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਫ਼ਦਾ ਪਹੁੰਚਤਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੂਵਾਹ ਨਾਕੇ ਦੀ ਬਾਦ ਅੰਦਰੋਂ ਦੀ ਲੰਚ ਦੇ ਪਹਲੇ ਖਾਨਾ ਚਾਹਿਏ।

ਅਨਾਰ

ਅਨਾਰ ਦੀ ਸੂਵਾਹ ਨਾਕੇ ਦੀ ਬਾਦ ਅੰਦਰੋਂ ਦੀ ਲੰਚ ਦੇ ਪਹਲੇ ਖਾਨਾ ਚਾਹਿਏ।

ਸੰਤਰਾ

ਦੋਪਹਰ ਦੀ ਕਾਰੀਬ 4 ਵਜੇ ਦੀ ਬਾਦ ਸੰਤਰਾ ਦੀ ਸੂਵਾਹ ਨਾਕੇ ਦੀ ਬਾਦ ਅੰਦਰੋਂ ਦੀ ਲੰਚ ਦੇ ਪਹਲੇ ਖਾਨਾ ਚਾਹਿਏ।

* ਵਿਭਿੰਨ ਖੋਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰ

“ਆਖਾ ਚਾਹੇ ਕਿਤਨੀ ਭੀ ਕਮ ਹੋ, ਨਿਰਾਸਾ ਦੇ ਸਵੈਂ ਬੇਹਤਰ ਹੋਵੇਗੀ।”

डॉ सुमीत जैरथ, आई.ए.एस.

सचिव

Dr. SUMEET JERATH, I.A.S.
Secretary

भारत सरकार

राजभाषा विभाग

गृह मंत्रालय

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF OFFICIAL LANGUAGE
MINISTRY OF HOME AFFAIRS

अ.शा.प.संख्या : 12011/04/2020-रा.भा.(का-2)

दिनांक : 07 सितंबर, 2020

प्रिय श्री कृष्णन,

मुझे यह सूचित करते हुए अत्यंत हर्ष और गर्व हो रहा है कि आपके राष्ट्रीयकृत बैंक को वर्ष 2019-20 के दौरान राजभाषा नीति के श्रेष्ठ कार्यान्वयन के लिए राजभाषा कीर्ति पुरस्कारों की राष्ट्रीयकृत बैंक की श्रेणी के अंतर्गत 'क' क्षेत्र में द्वितीय पुरस्कार के लिए चुना गया है। कृपया अपने राष्ट्रीयकृत बैंक द्वारा हिंदी के प्रयोग व प्रसार की दिशा में किए गए सफल सद्प्रयासों के लिए राजभाषा विभाग की हार्दिक बधाई स्वीकार करें।

2. कोविड-19 महामारी से उत्पन्न विकट परिस्थितियों के मद्देनजर भारत सरकार द्वारा जारी दिशा-निर्देशों के अनुसरण में इस वर्ष दिनांक 14 सितंबर, 2020 को हिंदी दिवस के अवसर पर राजभाषा पुरस्कार वितरण समारोह आयोजित नहीं करने का निर्णय लिया गया है। ये पुरस्कार अगले वर्ष हिंदी दिवस के अवसर पर दिनांक 14 सितंबर, 2021 को दिए जाएंगे।

हिंदी दिवस (14 सितंबर) की शुभ-

कामनाओं की हार्दिक,

शुभेच्छा,

सुमीत जैरथ
(डॉ. सुमीत जैरथ)

श्री एस. कृष्णन,
प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
पंजाब एंड सिंध बैंक,
प्रथम तल, 21-राजेन्द्र प्लेस,
नई दिल्ली-110008.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ
(ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਉਪਕ੍ਰਮ)

Punjab & Sind Bank
(A Govt. of India Undertaking)

ਜਹਾਂ ਸੇਵਾ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਧ੍ਯੋਧ ਹੈ

ਆਪਕੇ
ਸੱਪਨੋਂ ਕਾ ਘਰ
ਅਥਵਾ
ਆਦਾਨ
ਪਛੁੰਚ ਮੈਂ

ਪੀਏਸਬੀ
ਅਪਨਾ ਘਰ

ਥੁੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰੋਸੋਸਿੰਗ ਥੁਲਕ

ਘਰ/ਪਲੈਟ/ਪਲੱਟ ਕੇ ਨਿਮਾਣ, ਖਰੀਦ ਔਰਾ ਨਵੀਨੀਕਰਣ
ਕੇ ਲਿਏ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਲਣ

ਆਕ਷ਰਕ ਬਾਜ ਦਰ**

30 ਵਰੋਂ ਤਕ ਕੀ ਅਧਿਕਤਮ ਪੁਨਰ्भੁਗਤਾਨ ਅਵਧਿ
ਪਰਿਵਰਤਨ/ਪਰਿਵਰਧਨ/ਮਰਮਮਤ ਕੇ ਲਿਏ
ਅਨੁਪੂਰਕ ਵਿਤਤਪੋ਷ਣ ਵਿਕਲਾ

ਅਧਿਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਕੇ ਲਿਏ, ਕ੃ਪਯਾ ਹਮਾਰੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸ਼ਾਖਾ ਸੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

ਡੱਕਲ ਕਰੋ 1800 419 8300 (ਟੌਲ ਫ੍ਰੀ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਮੈਂ) ਯਾ ਹਮਾਰੀ ਵੇਬਸਾਈਟ: www.psbindia.com ਪਰ ਵਿਜ਼ਿਟ ਕਰੋ।

ਫੋਨ ਯਾ ਈਮੇਲ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਅਪਨੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵੰਡੇ, ਜੈਸੇ ਯੂਜ਼ਰ ਆਈਡੀ/ਪਾਸਵਰਡ ਯਾ ਅਪਨੇ ਕ੍ਰੇਡਿਟ ਕਾਰਡ/ਡੇਬਿਟ ਕਾਰਡ ਕੇ ਨੰਬਰ/ਸੀਵੀਵੀ/ਓਟੀਪੀ ਕਿਸੀ ਕੋ ਨਾ ਬਤਾਏ।

ਪੀਏਸਬੀ ਤੱਤਸਵ ਮਾਲਾ
ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ